

BROJ 16 / 2015

ISSN 1849-2584

NEPOKORENI GRAD

NEPOKORENI GRAD

SADRŽAJ

4	<i>70. obljetnica oslobođenja Zagreba i ponovno zapaljeni Trnjanski kresovi</i>
Hana Grgić	46	<i>Jučer i danas u Novom Zagrebu</i>
Bojan Vujaković
8	<i>Nada Dimić i narodna revolucija u kulturi sjećanja</i>
Bartul Čović	50	<i>Opake ulice i razbijeni prozori: politike kriminalizacije beskućništva</i>
Matea Grgurinović
16	<i>Arhetip hrvatskog antifašističkog stripa</i>
Bojan Krištofić	54	<i>Bodljikavi grad i otpor neprijateljskoj arhitekturi</i>
Dijana Ćurković
22	<i>Kokpit za katastrofu i odabrane pjesme</i>
Mima Juračak	60	<i>Društvena promjena "odozdo": argentinski piquetero pokret</i>
Iva Ivšić i Ivan Vadanjel
26	<i>Papandopulova</i>
Tamara Bilankov

<i>Stambena prava ispred vlasničkih</i> | 68 | <i>Diktatura korporativnog dijeljenja</i>
<i>Airbnb - to je posao ko i svaki drugi</i>
Aska Vuk |
| 36 | <i>Iz povijesti skvotiranja</i>
Cipalj ispo' mine | 74 | <i>Skateboarding: kritika urbanog doživljaja grada</i>
Filip Tenšek |
| 38 | <i>Kako oživjeti prostor</i>
Škofljica | 80 | <i>Burke u glavama</i>
Lidija Čulo |
| 42 | <i>Ne želimo biti servis drugima već im pokazati da se mogu samoorganizirati</i>
Razgovor s aktivistima varšavskog odbora za obranu stanara | | |

U knjizi *Stambena politika i stambene potrebe* urednika Gojka Bežovana i Mome Kuzmanovića, autori, raspravljajući o stambenoj politici u Jugoslaviji, situaciju karakteriziraju kao stanje permanentne stambene krize. Iako taj period uistinu odlikuje veći egalitarizam nego danas, problema je bilo mnogo, od onih svima poznatih, poput načina dodjeljivanja stanova i nepostojanja konzistentne stambene politike, do nedostatnog broja stanova i njihove loše opremljenosti. Uza sve navedeno, stambena politika egzistirala je na razmeđu državnog i tržišnog. Sve ovo doprinijelo je urušavanju stambene politike u Jugoslaviji. No, ako ćemo taj period okarakterizirati kao razdoblje stambene krize, kako da opišemo stambenu politiku u Hrvatskoj nakon '90-ih?

Kriza stanovanja ne potresa samo Hrvatsku, već i cijelu Europsku uniju. Međutim, ona nije nastala zbog nedostatka stambenog prostora, nego je posljedica rasta stanarina, kredita, procesa gentrifikacije, iseljavanja ljudi iz centara gradova.

Prema tome, ovaj, šesti broj *Nepokorenog grada*, odlučili smo usmjeriti prema krizi stanovanja i svim njezinim manifestacijama kao i artikulirati pravo na prostor kao pravo koje se sve više dokida.

Stoga vam donosimo tekstove koji problematiziraju politike kriminalizacije beskućništva u Europi i SAD-u, postavljanje bodlji i šiljaka u centre gradova kako bi se beskućnike onemogućilo da tamo spavaju, kao i načine borbe s tim preprekama. O pravu na stanovanje kao pravu koje dolazi (ili bi trebalo dolaziti) prije prava na vlasništvo čitajte u tekstu o pokušaju nedavnog skvotiranja jednog zagrebačkog prostora, a u razgovoru s aktivistima Odbora za obranu stanara i članovima poljskog anarhosindikata ZP možete se informirati o situaciji u Varšavi i direktnim akcijama kojima se ondje bore protiv izbacivanja ljudi iz domova i gentrifikacije.

Suvremena kriza stanovanja, zajedno s fleksibilizacijom radnog vremena, otvara sve više mogućnosti za eksploataciju. Zbog neizvjesnih uvjeta honorarnog rada, niskih plaća i visokih troškova života mnogi su prisiljeni iznajmljivati svoj životni prostor za dodatni “džeparac” putem *online* platformi koje mimoilaze radno zakonodavstvo i uzimaju proviziju za

posredovanje, dok rizik poslovanja i sve nepredviđene situacije ostaju isključivo na leđima “korisnika”, iznajmljivača. O “ekonomiji dijeljenja” na primjeru Airbnb-a pročitajte u tekstu *Diktatura korporativnog dijeljenja*.

Što se tiče aktivnosti naše grupe, ove smo godine obilježili 70. obljetnicu oslobođenja Zagreba. Revitalizirali smo nekadašnje Trnjanske krijesove i cijelom organizacijom vjerojatno nadmašili i sami sebe: oko 3000 posjetitelja svih uzrasta gledalo je u krijes i uživalo u popratnim sadržajima. Sretni smo i zbog svih ostvarenih suradnji i umrežavanja. Kako i s kime - pokazujemo u izvještaju.

Kad smo kod antifašističkog nasljeđa, učinilo nam se važnim podsjetiti što je to bio i predstavljao u cijelom svijetu rado čitani serijal *Partizani* Đorđa Lebovića i Julesa Radilovića. Baš kao i puno toga u novije vrijeme i *Partizane* je zadesio povijesni zaborav. Podsjećamo na njegove junake i junakinje, dramske sukobe, ali i na budućnost *Partizana* u postmodernim ratovima.

Prostor književnog bloka ovaj smo put ustupili Mimi Juračak, mladoj nagrađivanoj spisateljici iz Siska, a umjetnički blok pripada *Papandopulovoj* Tamare Bilankov.

Geografski smo u ovome broju izašli izvan europskih granica, pa nam tako naša članica Lidija Čulo približava feminizam u islamskoj kulturi zemalja sjeverne Afrike i odnos zapadnih liberalnih feministkinja prema njemu, a Iva Ivšić i Ivan Vadanjel nam na primjeru argentinske organizacije Tupac Amaru pokazuju kako samoorganizacija i solidarnost mogu dovesti do značajnih rezultata u društvu i ekonomiji opustošenima krizom.

Smatramo kako smo ovim tematom i izborom tekstova otvorili kanal za promišljanje stambenog prostora i prava na njega, kao i novih modela izgradnje koji modificiraju dosadašnje klasične slobodnotržišne veze između ključnih aktera uključenih u proizvodnju stambenih kvadrata, te zagovaraju samoorganiziranu stambenu politiku temeljenu na participativnoj praksi kao i uzajamnoj pomoći i suradnji.

Do sljedećeg broja,
Uredništvo

70. OBLJETNICA OSLOBOĐENJA ZAGREBA I PONOVRNO ZAPALJENI TRNJANSKI KRESOVI

HANA GRGIĆ

* Hana Grgić rođena je 1988. godine u Požegi. Diplomirala je novinarstvo na Fakultetu političkih znanosti. Puno razmišlja o feminističkim pitanjima i u isto vrijeme živi i radi u Zagrebu.

Povijesna je činjenica da je 8. svibnja 1945. godine, nakon četiri godine ustaške vladavine, oslobođen Zagreb.

Povijesna je činjenica i da su prve partizanske jedinice ušle u Zagreb 8. svibnja 1945. u 11 sati s južne strane preko Savskog mosta.

Povijesna je činjenica i da je 8. svibnja 1945. oko 13 sati radiostanica objavila proglas o oslobođenju grada.

Povijesna je činjenica da se oslobođenje Zagreba nekad pamtilo i obilježavalo.

Danas smo u 2015. godini.

Manifestacija Trnjanski kresovi obilježavala se, u organizaciji Saveza socijalističke omladine, od 1977. godine pa sve do kraja 80-ih. Posljednji krijes zapaljen je 1989. godine, nakon čega se prestalo obilježavati oslobođenje Zagreba u tom obliku.

Za 70. obljetnicu oslobođenja Zagreba, 8. travnja 2015, na mjestu gdje su narodnooslobodilačke snage prešle Savu i ušle u grad ponovno je zapaljen Trnjanski krijes u organizaciji Mreže antifašistkinja Zagreba.

Obljetnicu smo tijekom nekoliko mjeseci medijski najavljivali, posebno putem stranice na Facebooku, te smo podsjećali na povijesne momente koji su prethodili oslobođenju.

Također, uz paljenje krijesa, ovo je bila idealna prilika da se održi i šesti po redu tradicionalni Antifa Night, vjerojatno i najglamurniji do sada.

Oni stariji nekadašnjeg se obilježavanja Trnjanskih kresova sjećaju kao “socijalističkog *open air*-festivala” koji je u to vrijeme organizirao Savez socijalističke omladine. Nastup na tom godišnjem *open air*-festivalu predstavljao je i važnu priliku za mnoge tadašnje izvođače iz cijele Jugoslavije. Suvremenici ga se prisjećaju kao mješavine društveno-institucionalnog i slobodnog, radosnog i kvalitetnog događaja.

Možda će neki reći da revitalizirani Trnjanski kresovi iz 2015. nisu imali tako grandiozan karakter općenarodnog veselja, no uspjeli smo okupiti impresivan broj ljudi, čak oko 3000, što tu manifestaciju svakako čini našim najposjećenijim događajem, a

Autorica fotografije: Martina Anišić

Autorica fotografija: Martina Anišić

možda bismo mogli dodati i najposjećenijim antifašističkim događajem u dugo vremena. Utoliko i sama brojka od 3000 ljudi pokazuje da se nije radilo tek o maloj veselici organiziranoj na zaboravljenu godišnjicu, nego o važnom antifašističkom događaju koji je okupio posjetitelje i posjetiteljice svih dobni skupina. Oko vatre su na kraju trčkarala i djeca i odrasli, a oni stariji nasmijano šetali nasipom.

Iako je centralni simbol događanja bio krijes koji je zapaljen bakljom u rukama našeg Njeca Hranjeca, i to sa zalaskom sunca u 19:30, sve oko krijesa dalo je posebnu vrijednost danu i važnoj obljetnici. “Velika mi je čast što sam baš ja prvi zapalio krijes nakon 25 godina. Antifašističke vrijednosti zaboravljene su u Hrvatskoj, a ako bismo na nešto trebali biti ponosni, onda je to činjenica da smo stvarno bili jedni od rijetkih u Europi koji su pružali otpor tom fašističkom ludilu. I apsurd je da se toga ljudi danas srame”, izjavio je tada Njec.

Kako bismo obljetnicu propisno obilježili i barem pokušali nadoknaditi sve one prethodne godine neobilježavanja, umrežili smo se i ostvarili suradnje s mnogim drugarskim organizacijama, što smatramo i važnim ishodom ovog događanja.

Bilo bi ih dobro spomenuti i zahvaliti im svima: Močvara nam je omogućila cjelodnevno druženje, dala infrastrukturu za pripremanje hrane i na kraju večeri omogućila prostor za, usudit ćemo se reći, regionalnu antifa pank poslasticu. Na nasipu se već u popodnevним satima održavala radionica političkog plakata u organizaciji dvojca *This Town Needs Posters* čiji su radovi krasili prethodni broj *Nepokorenog grada*. Kuhao se tu i grah i vegansko varivo, pa smo uspjeli okrijepiti posjetitelje.

Nakon paljenja krijesa i zalaska sunca, već dovoljno emotivnu atmosferu još su više obogatili nastupi zborova Čipkice, Le Zbor, Praksa iz Pule i ZborXop. Među ostalim, pjevao se i *Konjuh planinom*, i to više od jedanput.

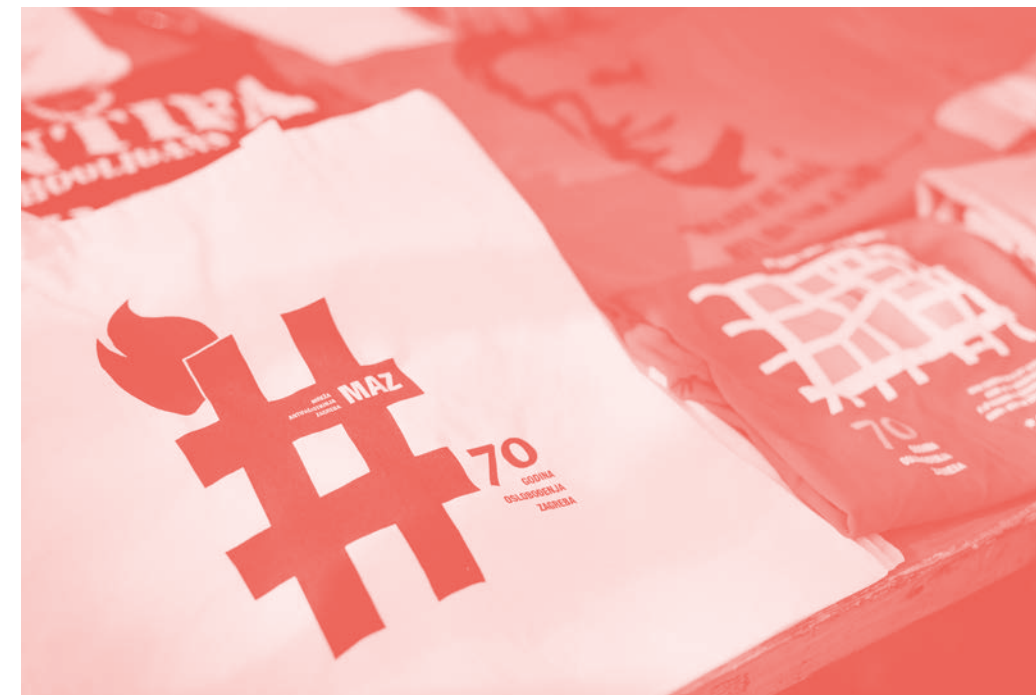
Prethodni broj *Nepokorenog grada* podijeljen je najvećem broju ljudi do sada, a osim primjerka časopisa, kući ste mogli ponijeti i nešto garderobe: prigodne majice, cekere i bedževe. Oko 22 sata započeo je *Antifa night*. Glavni *headliner*, Oi Polloi iz Edinburgha, potvrdio je status jednog od najpoznatijih pank

bendova s antifa predznakom, i to sa svojim pjesmama koje oštro kritiziraju policijsku brutalnost, kapitalizam, homofobiju, rasizam i zagađenje. Na stejdžu su se nakon antifa veterana izredali i Red Union iz Novog Sada, Gypsy Mafia iz Zrenjanina, Fetbojsi iz Zagreba i Nature Boys iz Kansasa koje smo doveli u suradnji s Reciklaonicom. Vikali su svi poslije, jedan od najboljih izdanja *Antifa Nighta*. Za obljetnicu samo najbolje.

Uz krijes i koncert, na nasipu smo htjeli uklopiti i crtanje murala na zidu Jedinstva, ali boje iz Njemačke nikako nisu stizale, pa smo

crtanje morali odgoditi za koji tjedan. Bio je to dodatni izgovor da se obljetnice prisjetimo još koji put, a od tada i svaki put kad šetamo nasipom i kad nam pogled padne na Jedinstvo: crtači Chez i Marck iz kolektiva Graffiti na gradele napravili su na zgradi Jedinstva mural posvećen 70. obljetnici oslobođenja Zagreba, a mi smo opet bili sretni novim umrežavanjem.

A za zaključak bi najbolje bilo prenijeti dojmove samih posjetitelja: svi su nas naime pitali možemo li sve ponoviti i dogodine, a onda i svake godine nakon toga, jer su, kako kažu, zaista uživali. ◀

NADA DIMIĆ I NARODNA REVOLUCIJA U KULTURI SJEĆANJA

BARTUL ČOVIĆ

* Bartul Čović član je MAZ-a rođen u Zagrebu 1996. godine.

Narodnooslobodilački pokret koji je na tlu Jugoslavije predstavljao izravan otpor fašizmu i danas je, na našim prostorima, jedan od historijski najznačajnijih pojava prošlog stoljeća. Autor u tekstu, kroz bitne odrednice pokreta ističe njegov veliki značaj te kasnije reperkusije na oblikovanje i razvoj politika današnjice. Opisujući život Nade Dimić, junakinje pokreta kao i događaja u kojima je sudjelovala, pruža nam direktno svjedočanstvo velike antifašističke borbe.

NOB KAO REVOLUCIJA IZMEĐU DVAJU REVIZIONIZMA

Ukoliko riječ revolucija tumačimo u njenu najužem teorijskom značenju, najčešće bismo rekli da je revolucija radikalna promjena stanja moći, društvenih odnosa i organizacijskih struktura u kratkom vremenskom periodu. Krenemo li analizirati povijesne procese vođeni tom općom definicijom, zaključit ćemo da su u posljednjih sto godina na tlu Europe radnička klasa i njeno političko rukovodstvo uspješno sprovedli dvije revolucije nakon kojih je ondašnja revolucionarna ljevica uspjela neko vrijeme zadržati vlast i radikalno promijeniti dotadašnje stanje u svojoj zajednici.

Radi se o Oktobarskoj revoluciji iz 1917. godine sprovedenoj pod vodstvom boljševičke partije te o revoluciji u okupiranoj Jugoslaviji od 1941. do 1945. godine u kojoj je vodeću ulogu imala Komunistička partija Jugoslavije. Kao neka vrsta katalizatora za obje revolucije poslužio je Prvi odnosno Drugi svjetski rat te činjenica da je narodima Rusije i Jugoslavije sudjelovanje u revoluciji značilo ni manje ni više nego borbu za goli opstanak, budući da je situacija bila bezizlazna. U prvom su slučaju ruska ekonomija i resursi bili do krajnjih granica iscrpljeni zbog ruskog sudjelovanja u svjetskom sukobu imperijalističkih sila, a situaciju nije olakšavala ni brutalna represija koju je caristički režim provodio, naročito nad sve brojnijim socijalnim pokretima lijevog predznaka. U našem je slučaju zemlja u potpunosti podvrgnuta volji nacifašističkog okupatora i genocidnim politikama njegovih kvislinških suradnika. Budući da su komunističke organizacije u svojoj suštini uvijek bile internacionalističke, možemo reći da je iskustvo Oktobarske revolucije bilo veoma važno i za sudionike i vođe NOB-a. Status vojne i ekonomske sile koju je SSSR imao u trenutku izbijanja rata u Jugoslaviji također je bio od velikog značaja za jugoslavensko partizansko rukovodstvo.

Vojna intervencija Crvene armije u teškim je trenucima jugoslavenskim partizanima predstavljala nadu jer je bila moguće rješenje koje bi ovdašnjem antifašističkom pokretu omogućilo završno ubrzanje na putu ka konačnoj pobjedi.

Iskustvo ilegalnog rada jugoslavenski je komunistički pokret, baš kao i sovjetski, stjecao u doba totalitarne monarhističke vlasti koja je nesmiljenim progonom revolucionare natjerala na usavršavanje konspirativnog djelovanja, kao i na izgradnju široke internacionalne revolucionarne mreže. Uza sve sličnosti (kojih ima i mnogo više), kao bitna razlika između ovih dvaju pokreta nameće se slika koja o njima prevladava u danas dominantnim političkim i naučnim krugovima. Iako se danas u Europi, u kojoj dominira liberalni narativ te predstavničko-parlamentarni pseudodemokratski sistem, nastoji umanjiti značaj svakog revolucionarnog pokreta, revolucija iz 1917. barem uživa taj “luksuz” u kojem joj se, makar na semantičkoj razini, ne osporava revolucionarni karakter. Značaj Oktobarske revolucije za cjelokupnu svjetsku povijest 20. stoljeća također se malo tko libi osporavati. Valja ipak napomenuti kako se već dugo nastoji obezvrijediti značaj klasne borbe kako ruskih tako i drugih revolucionara nametanjem narativa o dvama jednako destruktivnim totalitarizmima, fašističkom i komunističkom. Taj je narativ 2006. godine usvajanjem poznate rezolucije 1481 Parlamentarne skupštine Vijeća Europe o „nužnosti međunarodne osude zločina bivših totalitarnih komunističkih režima“ poprimio karakteristike političke dogme. S druge strane, NOB se u kulturi sjećanja, kako u postjugoslavenskim zemljama tako i u ostatku Europe, nalazi u mnogo nepovoljnijoj poziciji. U prilog toj tezi govori odnos spram antifašističke baštine u Hrvatskoj, čije je stanovništvo dalo veliki doprinos partizanskom pokretu.⁽¹⁾

Početni je zalet revizionističkom jurišu na antifašizam nesumnjivo dala hrvatska ekstremna desnica okupljena oko predsjednika Franje Tuđmana i njegovih saveznika devedesetih godina. Kada govorimo o uništavanju antifašističke baštine od strane HDZ-a i njemu bliskih krugova, valja prethodno utvrditi što sve pod tim podrazumijevamo. Uništena antifašistička baština ne ogleda se samo u više od tri tisuće partizanskih spomenika i spomen-obježja za čije miniranje do danas nitko nije odgovarao već i u

manje opipljivim, danas potpuno izbrisanim ili potisnutim tekovima NOB-a. Valja se stoga prisjetiti koje su to tekovine koje svoje ishodište imaju u partizanskom otporu, koji se upravo zbog svog subverzivnog karaktera može svrstati ispred svih ratnih pokreta u povijesti ovih prostora.

To su svakako prije svega: ženska i radnička prava, opismenjavanje stanovništva, urbanizacija, industrijalizacija, modernizacija zdravstva, uvođenje općeg prava na besplatno školovanje, pozicioniranje Jugoslavije izvan hladnoratovske podjele svijeta, sekularizacija društva itd. Pogledamo li potom “domete” nacionalističke kontrarevolucije čije su najdestruktivnije posljedice privatizacija društvenog vlasništva i etnički očišćena područja od Kosova do Hrvatske (oba ova procesa sprovedena su gotovo u potpunosti), zaključit ćemo da se agenda nacionalističkih krugova iz devedesetih kao i njihovih nasljednika može bez ustezanja nazvati anti-antifašističkom i reakcionarnom.⁽²⁾

Druga revizionistička pozicija zbog koje sam u naslovu ovoga odlomka NOB smjestio “između dva revizionizma” pozicija je lijevo-liberalnih građanskih krugova, koji se na političkom spektru nastoje opisati kao opozicija tuđmanističkoj desnici. Politika lijevo-liberalne klike nikada nije bila antinacionalistička ili antifašistička, uvijek se libila uhvatiti u koštac s uličnom desnicom, a njen je doprinos liberalizaciji tržišta i deindustrijalizaciji Hrvatske nakon preuzimanja vlasti u januaru 2000. godine bez sumnje svrstava miljama daleko od onoga što zovemo ljevicom. Jedna od mnogih sličnosti između praksi ovih dviju političkih grupacija jest to što zastupaju jednako falsifikatorsko i revizionističko tumačenje NOB-a koje, doduše, ima različite pojavne oblike. Dok je s jedne strane grubi revizionizam hadezeovskog tipa – koji često graniči s ustaštvom i ide toliko daleko da osporava oslobodilački karakter partizanske borbe nastojeći joj pripisati zločinački karakter – lako detektirati, revizionizam građansko-liberalnih krugova često prolazi ispod radara, tj. neprimijećeno. Hrvatski liberali nanose štetu sjećanju na NOB kroz tzv. ceremonijalni ili prigodničarski antifašizam. Na nedavno održanoj tribini pod nazivom NOB i politika povijesti profesor Boris Buden rekao je kako već više godina liberali nastoje sa zdravog tkiva antifašizma odstraniti ono gangrenalno komunističko kako bi to isto nasljeđe oslobodili

konotacija klasne borbe koje su postojale u NOB-u. Buden kao krajnji proizvod tog izdvajanja revolucionarnog sadržaja iz narativa o NOB-u vidi ideologiju srednje klase. Takvo selektivno i partikularno tumačenje bilo kojeg povijesnog procesa definicija je revizionizma. Komunizam i antifašizam kao političke prakse neodvojivi su. Upravo su komunisti bili prvi koji su se našli na udaru nacista po njihovu dolasku na vlast u Njemačkoj tridesetih godina prošlog stoljeća. Nacizam u Njemačkoj također je suštinski bio antiradnički pokret koji je svoju snagu vježbao upravo razbijanjem radničkog bunta i sindikalnih pokreta.

Konzervativniji europski političari (uključujući i primjerice Winstona Churchilla) u međuratnom su periodu pružali podršku fašističkim režimima nadajući se da će im oni poslužiti kao brana od nadolazećeg boljševizma, koji su smatrali najvećom prijetnjom miru u Europi. U isto vrijeme komunisti su konstantno upozoravali na sveopću fašizaciju i ratnu opasnost. Rat su, barem u Jugoslaviji, dočekali spremni i potom se stavili na čelo antifašističkog pokreta, spriječivši tako međuetničke sukobe i bratoubilački rat širih razmjera. Borba naroda u Jugoslaviji od 1941. do 1945. godine, u kojoj se uz klasnu dijelom promoviralo i nacionalnu emancipaciju, može se bez ustezanja nazvati i socijalnom revolucijom.

Još jedna od metoda falsificiranja NOB-a, koju često promiču lijevo-liberalni krugovi, njegovo je izjednačavanje s borbom hrvatskih vojnika u posljednjem građanskom ratu u Hrvatskoj. Kroz sakralizaciju Domovinskog rata, čije smo destruktivne posljedice u suprotnosti s konstruktivnim posljedicama NOB-a već naveli, nastoji se kroatizirati antifašizam tako da se NOB prikazuje kao samo jedan od mnogih povijesnih procesa kojima je cilj bio stvaranje hrvatske nacionalne države. U Hrvatskoj ipak djeluju i krugovi koji nastoje zaštititi antifašističko nasljeđe od daljnje revizije i demonizacije, ali unatoč dobrim namjerama često im se događa da dok govore o antifašizmu i sami upadaju u već spomenuti srednjeklasni revizionistički narativ što su ga kreirali hrvatski liberali.⁽³⁾ Još jedna greška koju ti krugovi često čine traženje je saveznika u današnjim vlastima ili zakonima Republike Hrvatske, koja je stvarana usporedno s razaranjem, demoniziranjem i odstranjivanjem svakog traga antifašističkog

nasljeđa, a danas počiva na kapitalističkom modelu u kojemu manjina živi od eksploatacije većine. Partizani nisu došli do pobjede pozivajući se na državu, njene zakone i ukazivanjem na njihovo nepoštivanje, već upravo revolucionarnim razaranjem postojećih državnih uređenja (Trećeg Reicha, Pavelićeve NDH, Nedićeve Srbije itd.), postojećih društvenih i proizvodnih odnosa te uspostavljanjem novih. U pozivanju na državu i njene zakone često se spominje ZAVNOH.

Postoji jedan praktičan primjer koji ukazuje na to da je spominjanje ZAVNOH-a kao antifašističkog elementa u najnovijem hrvatskom Ustavu bez čvrstog temelja, tek kozmetička intervencija u hrvatsko zakonodavstvo. Podsjetimo, Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske (ZAVNOH), koje je 1990. uvedeno u tzv. Božićni ustav, na svom je trećem zasjedanju, održanom 8. i 9. maja 1944. godine, u Deklaraciji o osnovnim pravima naroda i građana demokratske Hrvatske donijelo 11 točaka, od kojih ću podsjetiti na prvu, zbog njene aktualnosti: “Hrvatski i srpski narod u Hrvatskoj potpuno su ravnopravni. Nacionalnim manjinama u Hrvatskoj osigurat će se sva prava na nacionalni život.” Ova činjenica navodi na zaključak da je promašeno pozivati se na sadašnji hrvatski Ustav kada zastupamo antifašističko stajalište. Istovremeno tim istim ustavom koji je sam po sebi tabu hrvatskim građanima srpske nacionalnosti oduzeta je konstitutivnost i ravnopravnost, koja im je bila potvrđena na trećem zasjedanju ZAVNOH-a 1944. godine. Stoga je teško državotvorne temelje ovakve RH nazivati antifašističcima. Ignoriranjem svih ovih činjenica nećemo spriječiti pogrešno tumačenje antifašističke borbe, već potaknuti njenu pogrešnu interpretaciju, odnosno falsifikaciju. Suvremeni antifašizam ne može se realizirati samo kroz komemorativne i obljetničarske prakse. Naše društvo odlikuje se ekonomskom deprivacijom, modeli organiziranja kao što je radničko samoupravljanje zaboravljeni su, proizvodni odnosi vraćeni su na kapitalistički model, stvorena je nova društvena elita koja danas djeluje kao pokrovitelj mainstream političkih opcija. Klerikalizacijom društva žene su dovedene u situaciju u kojoj su platežno podcijenjene u odnosu na muškarce i trebaju se ponovno izboriti za svoja reproduktivna i druga prava. Udar na prava seksualnih i nacionalnih manjina svakodnevna je pojava. Radnička su klasa i borba radničkog

pokreta uoči rata pasivizirani, a potom i mobilizirani kao glasačka tijela nacionalističkih opcija, a radnički je pokret i dan-danas praktički nepostojeći. Iako prevladava svijest o tome da je u današnjem sistemu gore nego prije, da si materijalnu sigurnost može osigurati samo ekonomska manjina zahvaljujući nepravednoj distribuciji kapitala, ne nazire se ozbiljna antikapitalistička opcija građana kao i onomad partizanski pokret: odozdo, mobilizacijom ugrožene radničke klase. U traženju modela za izgradnju široke fronte koja uključuje različite deprivirane socijalne grupe ljevica ne treba ići dalje od naših prostora. U oslobodilačkom partizanskom pokretu koji se rijetko, ali sasvim opravdano naziva i narodnom revolucijom učestvovali su i neki manje ili više zaboravljeni ljudi koji mogu poslužiti kao savršeni univerzalni simboli i danas aktualnih borbi, bilo da se radi o ženama, radnicima ili studentima. Jedna od takvih ličnosti je svakako mlada aktivistkinja KP-a Nada Dimić.

NADA KAO REVOLUCIONARKA I SIMBOL BORBE

Rođena je 6. septembra 1923. godine u Divoselu kod Gospića. U rodnom selu završila je osnovnu školu, a srednju školu i trgovačku školu pohađala je u Zemunu. Boravak u Zemunu bio je veoma važan za Nadu: 1938. postaje članica SKOJ-a, a u decembru 1940. učestvuje u beogradskim protestima protiv Stojadinovićeve vlade, nakon čega 15 dana provodi u zatvoru. Nakon izlaska iz zatvora odlazi kod brata u Sisak, gdje je on uvodi u krug komunisti. U sisačkom ogranku KP-a zauzimala je bitno mjesto zbog toga što se u Zemunu školovala za daktilografinju i stenografinju. Zavidna količina političkog rada koju je Nada skupila već u tinejdžerskoj dobi odgovarala je duhu toga vremena. Naime u tridesetim godinama dvadesetog stoljeća, uslijed sve snažnije fašizacije, polarizacije i politizacije društva, komunistički pokret bio je jedini koji je ženama nudio ravnopravnost, koja je na kraju i legislativno potvrđena nakon pobjede 1945. godine. Nada je samo jedna od čak sto tisuća žena koje su direktno učestvovala u narodnoj revoluciji te jedna od 25.000 žena koje su pritom izgubile svoj život. Stupanjem u prvi sisački partizanski odred u šumi Brezovica pored Siska Nada postaje prva hrvatska partizanka. Sisački odred ubrzo je razbijen, nakon čega Nadu prvi put hapse ustaški agenti. U zatočeništvu pokušava počiniti

Prvi kongres AFŽ-a Srbije u oslobođenom Beogradu u januaru 1945.; autor fotografije nepoznat

samoubojstvo ispijanjem otrova, ali joj to ne uspijeva te je ubrzo prebačena u bolnicu u Zagreb, odakle je izbavljaju partijski ilegalci i upućuju u Karlovac u službu Josipu Krašu i Vladimiru Popoviću. U Karlovcu se Nada profilira u vodeću gradsku ilegal-ku izvrsno se služeći tehnikama prerušavanja i koristeći lažna imena. Njena glavna uloga bila je kurirska, odnosno briga za protok novih boraca i informacija između Karlovca i Petrove Gore, koja je tada već bila pravo žarište revolucije. O Nadinoj predanosti i požrtvovnosti pisao je poslije oslobođenja u zborniku Prva godina rata na području Karlovca i Korduna narodni heroj Kosta Nađ:

Boraveći u Karlovcu i radeći na organizaciji udarnih grupa i povezivanju partijskih organizacija, susreo sam mnogo ljudi. Susret s Nadom Dimić impresionirao me je. Bila je draga po ljepoti i simpatičnosti u susretima, ali je mnogo više impresionirala svojom neobičnom hrabrošću i entuzijazmom aktiviste. Stalno je bila u pokretu: čas je bila u gradu, čas na Kordunu ili negdje drugdje, ali se nikad na njoj nije mogao primijetiti umor. Nama je bila posebno uočljiva njena umješnost u prerušavanju. Bila je pravi majstor u izboru garderobe od građanske do seljačke. Sjećam se dobro kada je išla na Kordun prurušena u kordunašku seljančicu. Čak i onaj ko je dobro poznaje, u prvi mah dobija utisak da je pred njim seoska djevojka sa Korduna. Inače je ona najviše radila na povezivanju punktova. Putovala je na sve strane – vozom, autobusom, kolima i pješke. Bila je to hrabra, vrlo hrabra djevojka...

3. decembra 1941, obavljajući partijsku dužnost, Nada drugi i posljednji put pada u ruke ustašama. Njeno hapšenje opisuje njen suborac Bartol Petrović:

Kad je posljednji put potkraj studenog boravila na Kordunu, Okružni je komitet branio Nadi Dimić da ponovo ide u Karlovac jer je i Nada znala da policija za njom traga. Otišla je ipak na osobno inzistiranje da u gradu ima obaviti još neke poslove. Tih je dana u gradu posjećivala partijske javke, prenosila materijal i lijekove, odvodila ljude na vezu koja će ih preko Duge Rese prebacivati u partizane. U ruke policije pala je 3. decembra 1941. Toga je dana Nada nekoliko puta odlazila iz grada u predgrađe Dubovac i odvela nekoliko ljudi

na vezu koja će ih prebaciti na Kordun. Poslije podne ponovo je krenula zajedno s Mirom Čuić. Nada je Miru vodila na vezu da je prebaci na slobodni teritorij. Nada i Mira pošle su prema vezi na Dubovcu. Ali očito je da su agenti motrili taj predio grada. Kad su se nakon kratkog dogovora rastale, Mira je krenula prema šumi Kozjači, a Nada nazad prema gradu.

Zbivanja nakon toga Mira opisuje ovako:

Tek što sam krenula zaustavio me neki muškarac. Pitao me je kuda namjeravam i što sam razgovarala s onom ženom. Uplašila sam se, ali sam uspjela reći da idem u šetnju i da sam onu ženu slučajno srela. Na to je muškarac naredio da se ne mičem... Okrenula sam se za Nadom, koja je bila jedva stotinu metara od mene. Vidjela sam kako i njoj prilazi neki muškarac. Trenutak kasnije opalio je pištolj. Nada je počela bježati preko polja prema groblju i Kozjači, ali su je stigli. Nikad je više nisam vidjela.

Kada ju je ustaški agent htio legitimirati, Nada je umjesto dokumenata iz torbice izvukla revolver i ubila ga. No agenti su ipak bili brojniji te su je uhapsili i odveli u zloglasni zagrebački zatvor u Savskoj cesti, gdje je mlada djevojka demonstrirala zapanjujuću neslomljivost te prilikom teške torture svojim mučiteljima nije odala čak niti vlastito ime: u njenu zatvorskom kartonu pored imena Nada Dimić ostao je upitnik. Nakon dva mjeseca torture teško izranjavanu prebacuju je u bolnicu logora Stara Gradiška, gdje je njeguju partijske drugarice. Ubrzo obolijeva od tifusa te je ustaše strijeljaju 17. marta 1942. godine u devetnaestoj godini života. Narodnom heroinom proglašena je 1951. godine. Iako status narodnog heroja nosi još više od tisuću Nadinih suboraca i suborkinja, partizana i partizanki, među svima njima vjerojatno je nemoguće pronaći nekoga s tragičnijom sudbinom ili pričom koja može toliko snažno dirnuti i nakon sedamdeset godina.

Revolucionarni duh Nade Dimić nužan je za svaki lijevi pokret. Profesor Drago Roksandić na okruglom stolu održanom u Jasenovcu zaključio je da su snaga volje, požrtvovnost, artikuliranost i nesebičnost – osobine utjelovljene u Nadi Dimić – bile dio revolucionarnog mentaliteta koji danas više ne postoji. Priča o Nadi u kulturi sjećanja također nije vesela. Pamtimo nedavni

neprocesuirani incident u kojem se pripadnik HV-a na društvenim mrežama pohvalio fotografijom na kojoj urinira po spomeniku Sisačkom odredu u Brezovici. Nadina bista uklonjena je iz Aleje narodnih heroja u Sisku. Sisački vrtić nekada zvan Nada Dimić danas je Ciciban. Park u kojemu se nalazi spomenik Frane Kršinića Ustanik u narodu je poznatiji kao Nada Dimić, ali službeno nosi ime Franje Tuđmana.

Ulice s njenim imenom danas postoje u Zemunu, Subotici, Zrenjaninu, Smederevu i Poreču. Zagrebačka tekstilna tvornica u kojoj su 95 posto radnika bile žene i koja je nosila je ime Nade Dimić danas je tek ruševina. Nakon privatizacije tvornica je prošla kroz ruke nekolicine tajkuna te je, naravno, prestala s radom. Umjetnica Sanja Iveković 2000. godine umjetničkom instalacijom na pročelju nekadašnjeg tvorničkog zdanja pokušala je reaktualizirati pitanja rodne ravnopravnosti i deindustrijalizacije. No Nada i danas čeka spas iz kolektivnog zaborava.

Za sam kraj ovoga teksta ostavio sam pismo koje je Nada Dimić uputila drugu Većeslavu Holjevcu, potpisavši se kodnim imenom, u kojem mu izlaže plan akcije koju je osmislila u potpunosti, akcije izbavljanja druga Marijana Čavića iz karlovačke bolnice, koja je možda bila i vrhunac njena ilegalnog rada.⁽⁴⁾

Zdravo Veco,

Šaljem ti kartu na kojoj je označen put kuda treba ići. Kuda će se vraćati to treba momentalno odrediti prema tome kakva bude situacija. Ako se odmah primijeti ‘Grgin’ nestanak i ako se odmah alarmira onda će najbolje biti ići preko strelišta na Kozjaču. Inače ulaz u grad će biti najbolji preko mosta s puškama kao domobrani pošto Talijani tu ne postavljaju nikakva pitanja. Za svaku slučajnost bit će i čamac u blizini. Do mosta se može doći iz Luga Mekuškanskog na cestu koja ide iz Kamenskog, a može i putem oko Mekušja samo što ovim putem ljudi manje prolaze. U nedjelju nismo mogli ovo poduzeti pošto se Č. nije mogao pre vratiti. Dakle, jedan čovjek će vas čekati kod mosta kordunskog koji odlično poznaje put i do bolnice i tamo na Kozjaču. On će se po mogućnosti odmah vratiti u Karlovac. On će već vidjeti da li će biti prilike za to. Jedan će čovjek biti kod bolnice koji će prekinuti

⁽⁴⁾ Krajnji cilj akcije nije ostvaren, Marijan Čavić ranije je uklonjen iz bolnice. Većeslav Holjevac zajedno s 25 boraca koji su nosili domobranske uniforme i bosanske fesove uspio je ući u grad. Ubili su dvojicu ustaša i petoricu talijanskih vojnika, dok je u akciji poginuo Ivica Gojak, čije su posljednje riječi bile: “Osvetite me, lijepo je umrijeti za slobodu.” Unatoč neuspjelom oslobađanju zarobljenog Čavića, vijest o upadu diverzantske grupe u grad s 20.000 ustaša i talijanskih vojnika ubrzano se proširila svjedočeći o sposobnosti i snazi partizanskih boraca.

Nada Dimić, autor fotografije nepoznat

vezu, a drugi će imati čamce.

‘Grga’ je dosta bolestan, izgleda da će ga trebati nositi, jer ne ide s kreveta, a to je i zato da ga ne bi natrag odveli. Onaj čovjek koji bude čekao pred bolnicom imat će odijelo za ‘Grgu’ i oružje. Ulaz je ovakav: na prednja vrata treba zvoniti i onda vratar proviri kroz prozorčić na vratima i otvori. Treba mu pokazati bilo papir, pa ga onda zgrabiti. To treba oprezno, jer je njegova soba vezana sa sobama ostalih činov. Neko treba ostati na vratima sobe za svaki slučaj. Dalje, on je na drugom spratu u sobi broj 2. Tačno u sobu vas odvede onaj ispred bolnice. Stražare ubiti nožem. Ako još nađem nekog za svjetlo prekinuti onda će i to biti. Vi budite blizu mosta u 6 sati do pola 7 najkasnije. Do bolnice ćete proći uličicom gdje Talijani drže konje, ali nije ništa opasno. Ako se vraćate preko strelišta isto nije ništa opasno, jer tamo Talijani imaju magazine koje ne smiju napustiti ni u kom slučaju, nego mogu samo pripucati, ali do toga ne mora doći, jer drug koji će vas voditi zna put odlično. Dakle, u ponedjeljak od 6 do pola 7

Smrt fašizmu — Sloboda narodima!

Milka

Autor fotografije: Ivan Vadanjel

ARHETIP HRVATSKOG ANTIFAŠISTI- ČKOG STRIPA

BOJAN KRIŠTOFIĆ

* Bojan Krištofić rođen je 1987. u Zagrebu. U rodnom gradu je diplomirao 2012. na Studiju dizajna pri Arhitektonskom fakultetu, a profesionalno je aktivan od 2010. Bavi se dizajnom vizualnih komunikacija te kritičkim pisanjem o dizajnu, suvremenoj umjetnosti i vizualnoj kulturi, za što je i nagrađivan. Upušta se i u kuriranje, ilustraciju, te film i televiziju. Voli biciklirati, planinariti i tulumariti.

Autor piše na koje je sve načine strip-crtič Julije Radilović Jules kroz kulturni antifašistički strip Partizani portretirao “male” ljude s velikim, snažnim junaštvima i po uzoru na ljude iz svoje okoline. Važno je naglasiti da Jules nije birao svoje junake po njihovoj nacionalnosti, nego je njihova junaštva prikazivao onako kako jedino i jest ispravno – neopterećeno i jednako. Možda se već nakon ovih nekoliko redaka čini da je ovakav sadržaj tako rijetko danas držati u rukama.

Kada me uredništvo časopisa *Nepokoreni grad* zamolilo da za aktualni broj napišem nekoliko odlomaka o (domaćem) antifašističkom stripu, nakon kraćeg razmišljanja odlučio sam se u potpunosti fokusirati na nekada slavni i po cijelom svijetu čitani serijal *Partizani* Đorđa Lebovića i Julesa Radilovića, koji je u međuvremenu pomalo prekrila patina onoga što se katkad eufemistički zove “povijesni zaborav”. Premda su se za vrijeme postojanja socijalističke Jugoslavije u stvaranju stripova na temu Narodnooslobodilačke borbe istaknuli i tako veliki autori poput primjerice Andrije Maurovića i Ivice Bednjanca, smatram da su upravo *Partizani* arhetipsko ostvarenje autohtonog domaćeg izdanka akcijsko-avanturističkog žanra – kako zbog svoje kvalitete, tako i zbog nezanemarive dugotrajnosti. Riječ je o najdugovječnijem i najopsežnijem serijalu u prebogatoj karijeri strip-crtiča Julija Radilovića Julesa (r. 1928.) koja traje sve do danas, istina, s mnogo manjim intenzitetom. Trinaest epizoda *Partizana* neprekidno je izlazilo od uvodne pilot-epizode *Izdajnik* 1975. godine do posljednje *Skarabej* iz 1989. Izravno naručeni od nizozemskog izdavača Oberon, *Partizani* su također i jedan od prvih velikih uspjeha hrvatskog i jugoslavenskog stripa na svjetskom tržištu, gdje su sustavno objavljivani zahvaljujući posredovanju poznatog sarajevskog izdavača i producenta Ervina Rustemagića. Jules je *Partizane* počeo crtati na samom vrhuncu karijere, kada je s prethodnim serijalima realiziranima većinom za *Plavi vjesnik* već trajno zadužio lokalnu kulturu.

Zanimljivo, *Partizani* su uspjeh doživljavali taman u doba kada je država nastala na temeljima NOB-a tonula u sve dublju i pogubniju krizu, da bi 1989., kada serijal prestaje izlaziti, definitivno pucala po šavovima. Ipak, lišeni izravnog ideološkog pozicioniranja, osim onog osnovnog na razini partizani –

Nijemci (što u kontekstu tradicionalnog avanturističkog stripa odgovara kontrastu dobra nasuprot zlu), *Partizani* su do danas zadržali okus kvalitetnog, uzbudljivog akcijskog stripa, nipošto anakronog ukusu suvremenih čitatelja. Jedan od mogućih priloga ovoj tezi moglo bi biti i moje vlastito mišljenje jer ja ne samo da nisam svjedočio povijesnom razdoblju koje *Partizani* obrađuju (kao ni većina današnjih čitatelja), nego strip nisam niti čitao u vrijeme njegovog izvornog objavljivanja! Dakle, posve je riječ o naknadnoj prosudbi koja može biti upitna jer za potrebe pisanja ovog teksta nisam imao na raspolaganju sve epizode *Partizana*, nego njih sedam – *Konvoj za El Shatt*, *Sektor F-4*, *Željezna vrata*, *Most*, *Obalski lovci*, *Doušnik* te *Udari i nestani*, dok mi je šest preostalih epizoda – *Izdajnik*, *Udar na grupu ‘Y’*, *Otmica*, *Klopka za Dragona*, *Snježna pahuljica* i *Skarabej* – nažalost ostalo nedostupno. Ipak, s obzirom da su *Partizani* serijal vrlo čvrste pripovjedne strukture i jasno profiliranih likova, s dosljednim grafizmom i vizualnim identitetom, na temelju nekoliko epizoda može se suditi o vrijednosti cijelog serijala. U njima su sublimirane sve njegove karakteristike.

KLASIČNA POSTAVA JUNAKA

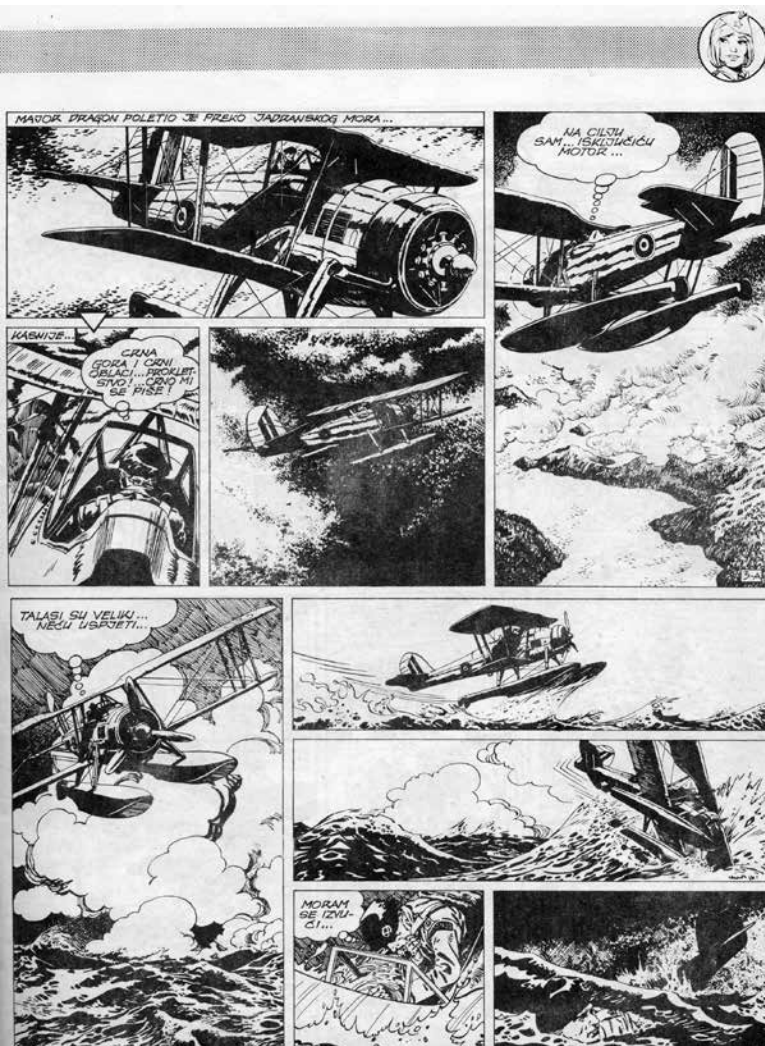
Jules Radilović svoj je realistični stil, koji je koristio u *Partizanima*, izbrusio i definirao u ranijim serijalima *Kroz minula stoljeća* i *Afričke pustolovine*, prema scenarijima Zvonimira Furtingera. U *Partizanima* do punog izražaja također dolazi autorova čvrsta i sigurna linija, manje elastična i razigrana od linije njegovog generacijskog kolege Žarka Bekera, no sa sposobnošću preciznog fiksiranja dramskog potencijala svake situacije. U kombinaciji s Julesovim zamjetnim režiserskim sposobnostima i maštovitim principima montaže prizora na tabli stripa, prepoznatljiva linija čini kičmu njegovog crtačkog stila i načina mišljenja. Đorđe Lebović (r. 1928.), scenarist deset epizoda *Partizana* (ostale tri napisali su Zvonimir Furtinger, Marcel Čukli i Ervin Rustemagić), s obradom priča iz NOB-a susreo se još prije u filmskom mediju, radeći na scenarijima popularnih filmova *Most* (1969.) i *Walter brani Sarajevo* (1972.) režisera Hajrudina Krvavca. Kao i filmove čije scenarije potpisuje Lebović, tako i Partizane nosi nekolicina protagonista. Poimence, to su major Dragon, britanski komandos jugoslavenskog porijekla, Munja, mlada i lijepa partizanka,

sposobna plivačica i diverzantica, Flips, drugi saveznički oficir i Dragonova desna ruka, te major Dobi, bahati i antipatični Dragonov nadređeni, kojeg su ostali prisiljeni podnositi u većini epizoda. Riječ je o tipičnoj postavi klasičnog avanturističkog stripa – naočito junaku bez mana, osim konzervativnih društvenih pogleda i ambivalentnog odnosa prema ženama; odlučnoj ženskoj heroini koja prema protagonistu, slutimo, gaji dublje osjećaje od poštovanja i prijateljstva, ali su oni vječno na kušnji baš zbog njegovog pomalo pokroviteljskog odnosa prema njoj. Tu je i junakov pobratim s tisuću i jednom manom koji služi tome da svojim podbadaњem i nemarnošću prema dužnostima humanizira i glavnog junaka te konačno i netrpeljivi zapovjednik koji zagorčava život ostalim likovima, ali su njegovi ciljevi pravedni, pa ga moraju tolerirati.

KONSTANTA DRAMSKIH SUKOBA

Budući da su opisane karakteristike likova u skladu s konvencijama akcijsko-avanturističkog žanra u stripu, postavlja se pitanje u čemu je bila novost *Partizana*, u čemu je draž Lebovićevog i Julesovog pripovijedanja. Igor Mandić u davnom je predgovoru Vjesnikovom albumu *Partizana* uočio da je vrlo važna sama tema, dobro primijetivši da su autori u *Partizanima* uspjeli kreirati autentičan jugoslavenski tip pustolovnog junaka, komandos i partizana koji se savršeno uklapa u evoluciju heroja od srednjovjekovne literature naovamo. Svježja kreacija je u mitologiji moderne pop-kulture značila novost, a istodobno je zračila i egzotikom zemlje bliske Zapadu, no donekle mu daleke i strane, čime se po Mandiću može objasniti izniman uspjeh serijala u inozemstvu – prihvaćanjem partizana u globalni panteon suvremenih superheroja.

Po mom sudu, još važnija karakteristika serijala, bez koje pustolovni tip partizana ne bi dobio nužnu osobnost i sposobnost samostalnog života, jest kvaliteta pripovijedanja i potentnost dramskih sukoba, dirigiranih Lebovićevom sigurnom karakterizacijom glavnih likova. Svaka epizoda u zaplet nas uvodi *in medias res!* Nakon prvih par stranica koje postavljaju povijesni okvir i širu sliku ratnih operacija fokus se odmah prebacuje na majora Dragona i njegove suborce. Čitatelju je tako odmah jasna njihova uloga u općim ratnim previranjima, a

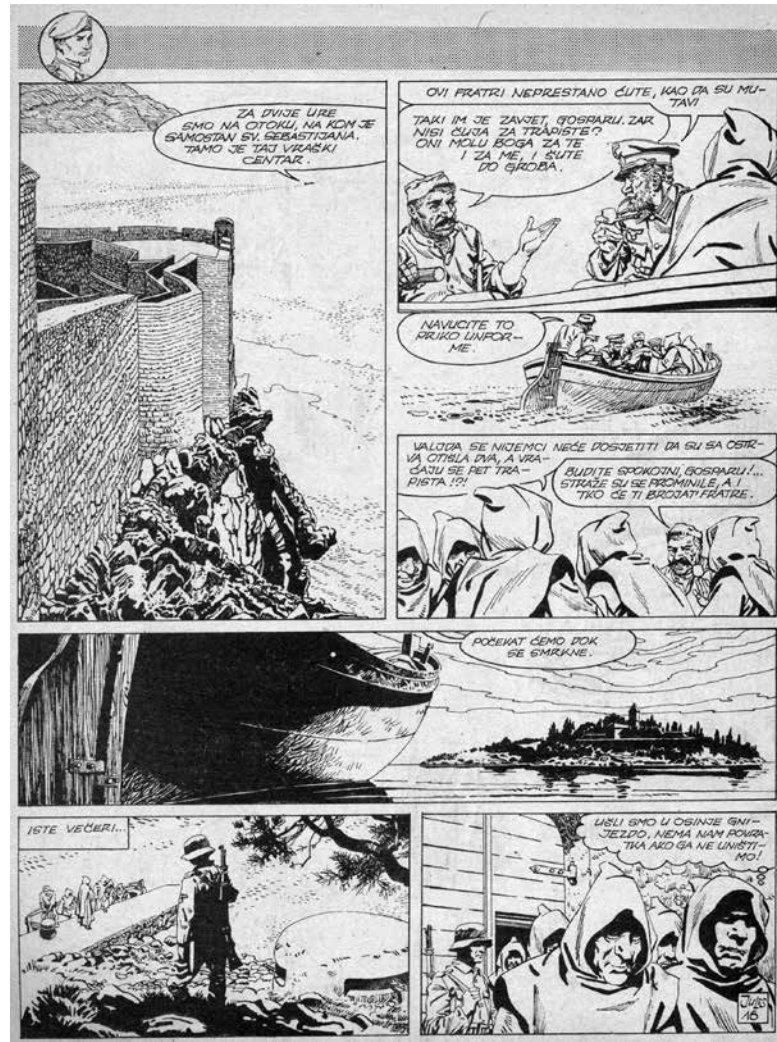
time i sudbonosnost misija koje od epizode do epizode moraju izvršiti. Zbog toga je napetost među likovima, čak i kad među njima vladaju srdačni i prijateljski odnosi, u *Partizanima* konstantna. Živa i uzbudljiva napetost istodobno izražava vještinu pripovijedanja oba autora jer i Julesovo veliko crtačko znanje služi jednom jedinom cilju – uživljavanju čitatelja u priču. Jules je izvanredan interpret scenarija i očita je sposobnost simbioze njegovog crteža s tekstualnim predloškom. Kad je scenarij dobar, kad je do temelja proučen i razrađen u suradnji s piscem, tada Jules najjače zablista. I onda se dogode *Partizani* i ostali serijali koji su obilježili povijest hrvatskog stripa, kao što su *Kroz minula stoljeća*, *Afričke pustolovine*, *Herlock Sholmes* i drugi.

POSVETA JUNAŠTVU DOMAĆIH LJUDI

Partizani su izvorno kreirani za inozemnu publiku što je bio i razlog odabira savezničkog oficira za glavnog junaka, a ne domaćeg partizana, no autori su sigurno bili svjesni da će se njihov strip čitati i u Jugoslaviji jer je to bio posao na duge staze. U *Partizanima* su prikazani događaji koji su '70-ih godina još uvijek pripadali neposrednoj prošlosti, a njihovi su brojni sudionici i svjedoci još bili vrlo živi i vitalni. Mada nas danas od svršetka Drugog svjetskog rata dijeli 70 godina, njegove su posljedice na sve što se na ovim prostorima kasnije dogodilo toliko bitne i velike da taj nemili događaj i danas živi kao važan faktor determinacije naše svakodnevnice. Bilo u svakidašnjim političkim raspravama, bilo u smislu određenja (ne samo) hrvatskog političkog identiteta, kao i za neosporne zasluge antifašista i NOB-a za nastanak samostalne hrvatske države, njezinih teritorijalnih gabarita, itd. Stoga se u *Partizanima* nije radilo toliko o oživljavanju prostora i vremena nepoznatih čitatelju, koliko o stvaranju odgovarajuće forme za priču o događajima i djelima kojima se većina stanovnika Jugoslavije s razlogom ponosila. I što je najvažnije, Jules i Lebović sve su to postigli bez patetike, bez pretjeranog i neukusnog isticanja ideoloških simbola, bez nepotrebne patriotske sentimentalnosti, već predano i posvećeno, stvarajući dostojnu osobnu posvetu ljudima koji su stavili život na kocku u vrlo teškom povijesnom trenutku.

Partizani: Obalski lovci

K tome, nije riječ samo o partizanskim gerilcima i savezničkim oficirima. Autori serijala upravo briljiraju kada portretiraju male ljude, neimenovane stanovnike brdovitog Balkana (svejedno je jesu li to Hrvati, Srbi, Bošnjaci, Slovenci, Albanci ili Crnogorci jer se u stripu pojavljuju sve etničke skupine zahvaćene ratom) – ribare, težake, male činovnike i provincijske intelektualce poput liječnika ili učitelja, koji ne uzimaju uvijek oružje u ruke, ali protagonistima često pomažu na mnoge druge načine. Lica ovih ljudi, čija su mala, ali snažna junaštva zabilježena tijekom cijelog serijala, Jules crta veoma sugestivno, uzimajući kao predloške osobe koje je vidio oko sebe, pa ih čitatelj prirodno osjeća bliskima i prepoznatljivima. Velika dokumentarna vrijednost *Partizana* stoga je i dan-danas živa i vrijedna. Kad čitatelj promatra sve karaktere koji su protutnjali kroz *Partizane*, kad vidi Julesove bogate i s ljubavlju crtane pejzaže (od otočkog kamenjara do unutrašnjosti Like, Dalmatinske zagore i Boke kotorske), kad čita izvrsne Lebovićeve dijaloge koji su prožeti i brojnim lokalnim dijalektima, tada zna da ima posla s pričom koja se nekoć sigurno dogodila i po kojoj je definitivno vrijedilo nacrtati strip.

BUDUĆNOST PARTIZANA U POSTMODERNIM RATOVIMA

Otkad su *Partizani* prestali izlaziti, prostor bivše države poharao je još jedan rat, otprilike jednako poguban i razoran kao i onaj koji prikazuju *Partizani*. S nazadnim ideološkim nasljeđem oba rata prisiljeni smo živjeti i dan-danas. Posljednji rat također je interpretiran na stranicama stripa, onako kako to odgovara duhu vremena. Pozitivce i negativce danas je bitno teže raspoznati, a krah ljudske ličnosti prisutan u svakom ratu prikladno je opisan motivima i tehnikama koji ulaze u intelektualno oruđe modernizma i postmodernizma: raspadanje, umnožavanje i sve nejasnije određenje identiteta ljudske jedinice, odustajanje od realizma i prikazivanje ratnih strahota kroz nefiltriranu, nelako prohodnu struju svijesti, krajnje subjektivan crtež koji nimalo ne drži do dokumentarne točnosti te eklektično miješanje različitih žanrova u kojem je klasična avanturistička priča tek jedna od mnogih.

Obilježja su to i domaćih i stranih stripova koji su se bavili raspadom Jugoslavije i novim ratom na njezinom prostoru, od suludih, satiričnih i žestokih *Prot pikčrs* Dubravka Matakovića, postapokalipsom i melodramom podmazanih *Grendel Tales* Darka Macana i Edvina Biukovića, melankolične i potresne *1991*. Zorana Smiljanića i potpuno suprotnih, “tarantinovski” otkačenih i zapetljanih *Hardfuckersa*, nadrealnih i uznemirujuće realnih *Bosanskih basni* Tomaža Lavriča... Ne mogu se zaobići ni reprezentativna djela *Safe Area Goražde* i *The Fixer: A Story from Sarajevo* Joea Saccoa u kojima je malteško-američki novinar i strip-autor istodobno dao uvjerljiv prikaz rata u Bosni i revolucionarno izmijenio jezik stripa i proširio njegove mogućnosti, dokazavši da mu ni jedna tema ne mora biti strana. Pitanje glasi: kako se u takvom društvu danas drže *Partizani*, strip iz nekog drugog vremena, tradicionalan po estetskom i pripovjednom određenju? Odgovor je: i više nego dobro! Klasični *Partizani* prikazuju u osnovi jasnu, plemenitim ciljem motiviranu borbu partizanskih divizija protiv morskog i naoko nadmoćnog okupatora. Drugim riječima, u doba kad su *Partizani* izlazili te u društvenom kontekstu u kojem su izlazili (mislim prvenstveno na domaće tržište), ideološki relativizam i brojanje krvnih zrnaca nominalno nisu bili mogući, štoviše bili su represivno proskribirani, pa su tako i *Partizani* NOB prikazivali iz poželjnog, tada prevladavajućeg i društveno legitimnog ugla. Danas, kada je politički kontekst koji je rodio *Partizane* nestao, možemo se samo diviti majstorstvu Julesa Radilovića i Đorđa Lebovića i njihovim izvanrednim sposobnostima stvaranja uzbudljive, napete, žestoke i nadasve zabavne i čitljive pustolo-vne priče. *Partizani* zbog univerzalne prijemčivosti prikaza hrabrih djela različitih ljudi u pogibeljnim ratnim sukobima sigurno i danas mogu računati na zainteresirane čitatelje željne avanture, tim više što su izvori iz kojih mlađe generacije mogu štogod saznati o Ustanku naroda Jugoslavije i Narodnooslobodi-lačkoj borbi u hrvatskim institucijama svakim danom sve oskudniji. ◀

MIMA JURAČAK

KOKPIT ZA KATASTROFU

* *Mima Juračak, rođena 1986. godine, diplomirala filozofiju u Zagrebu. Do sada priče objavljene u on-line zborniku festivala Odakle zovem (natječaj Vranac, 2013. i 2014. godine) i unutar zbornika Lapis Histriae 2014. i 2015. godine. Ove godine osvojila treće mjesto na Metafori KGZ-a i pobijedila na natječaju za priču Infozone iz Splita. Svoje priče, pjesme i crtice objavljuje na blogu Idu dani (<http://mimajuracak.tumblr.com/>).*

Nebo smo ugledali isprva samo nakratko, nakon dugog perioda kiše za koji se činilo kako neće završiti te kako ćemo se jednostavno morati priviknuti na novu vrstu klime u ovim našim krajevima, na klimu koja neće imati milosti prema spektru osjećajnih stanja kojima kiša predstavlja priliku za bolnu kulminaciju. Ta dugotrajna kiša rezultirala je ponekom svađom, tu i tamo neugodnim stanjem, osjećajem zatočenosti i zatvorenosti, u sebe i životni prostor. Ne bi tu bilo ništa problematično da je padala neka posve uobičajena kiša, kiša pod kojom se eventualno može odvijati normalan život, no ova kiša po svemu je bila pretjerana, po količini, po veličini kapljica, po kutu pod kojim je udarala, po silini kojom je lomila zaštitna sredstva.

Nikada nismo doživjeli da kiša tolikim intenzitetom želi provaliti u stambeni prostor. Živimo u potkrovlju obiteljske kuće, a kiša je pokušavala ući čak i kroz ulazna vrata, natopila je predsoblje skliznućem kroz najmanje pukotine, sve su nam cipele neprestano bile vlažne, unatoč tome što tih dana nismo nikamo izlazili. Kroz rubove krovnih prozora neprestano je curila voda te smo po stanu postavili najrazličitije zdjele, kante, lavore, nisam siguran je li nam išta ostalo u kuhinji. Kroz stan je Tonka morala prolaziti veoma oprezno kako ne bi zagazila u kakvu posudu, a sve te posude trebalo je u određenom, neujednačenom ritmu prazniti u zahodsku školjku. Ja se radi svega toga nisam mnogo kretao.

Nije nam bilo spasa, baš sve je postalo tekuće i vjerovali smo kako nastupa nekakav veliki potop, kataklizma. Na televiziji su uporno javljali kako se u okolnim selima ljudi udružuju u formacije koje postavljaju vreće pune pijeska na kritične točke gdje bi se mogle izliti velike rijeke, prevelike rijeke za ovo doba godine, no mi nismo mogli niti izići iz kuće. Sve smo gledali s te nesigurne udaljenosti i razrađivali apokaliptične scenarije u kojima naš grad nestaje, sve nestaje, u kojima više nema živoga stanovnika, svjedoka koji bi pričali o tome kakav je ovaj grad bio, nego sve postaje voda, nepregledna voda, kakva je, ako se ne varam, jednom davno na istom ovom mjestu i vladala, obuhvaćajući više susjednih gradova, nepregledan teren.

Bilo je neke utjehe u tome. Pomislili smo, pa nestat će Tonkin posao i krediti, nestat će susjedi koje ne volimo, nestat će lokalni političari sa svojim baljezganjima, nestat će sve što nas opterećuje. Nestat ćemo i mi, koji jedno drugo opterećujemo. Shvatio sam ubrzo da sve to priželjkujem i uplašio sam se svojih razmišljanja. Zar je uistinu došlo do toga da priželjkujem kataklizmu, da želim umrijeti, da želim da Tonka umre zajedno sa mnom i svim tim ljudima, našim prijateljima i neprijateljima, našom obitelji. Čovječe!

Kiša je padala gotovo dva tjedna te se potom posve zaustavila. Tonka se baš trebala vratiti na posao, kiša je padala za čitavo vrijeme njenog godišnjeg. Nebo se isprva raspuknulo samo u jednom nepravilnom šavu, da bi se potom nakon nekog vremena posve rastvorilo kao nadstrešnica nogometnog igrališta. Neobično je to što se dogodi čovjeku kada dugo ne vidi sunce. Sav sam se smežurao, valjda od te silne vlage, nisam do tada znao da se čovjek može tako smežurati. Pitao sam Tonku vidi li kako sam se smežurao, kako sam se promijenio od vlage i zatočeništva, no ona me samo potapšala po ramenu i rekla kako izmišljam, jer ionako nikada ne izlazim iz stana.

Kroz krovne je prozore neprirodno gledati u nebo jer se u njega tako gleda kao iz jame, a to svakako nije način. Parkiram se pod jedan od krovnih prozora pa promatram promjene, uzmaknem samo kada sunce prolazi baš iznad te točke na kojoj sam, pa ne mogu izravno gledati u njega. Ona tvrdi kako se trebam pokrenuti, kaže kako ima mnogo takvih ljudi koji se bore za život, za

sebe, kako ne odustaju. Meni bude muka od toga pa se odvezem u sobu za sušenje veša, tamo ima još jedan prozor, pa zatvorim vrata i blejim. Povremeno zaboravim da sam se zatvorio u tu sobu pa ostanem i čitav dan, sve dok ona ne dođe pokupiti ili objesiti veš. Nađe me tamo, pa malo glumimo svađu, onda ja iziđem i šutim ostatak vremena. Tih sati, kada gledam samo kroz taj krovni prozor u vešeraju, mnogo toga vidim, ništa spektakularno, nijanse su to, ali mi puno znače, za njih se držim.

Život u kotačima, u potkrovlju kuće do kojeg vode strme drvene stepenice s kojih me rijetko kad netko ima vremena nositi gore-dolje, ponekad čini da se osjećam kao kakav lešinar koji živi na američkom reklamnom stupu u preriji. Ovaj je stan kao zatočeničko gnijezdo. Sav namještaj naguran je čvrsto uz zidove kako bih se mogao relativno neometano njime kretati. Tih sedamdesetak kvadrata prođem u jednom zamahu. Zato je ipak nekako najljepše isključivo pod prozorom.

Sve u stanu prilagođeno je meni, osim samog položaja stana, koji me odjeljuje od svijeta, od prirode, od zraka. Sveden sam na nešto posve neljudsko, i ne sjećam se kada sam se posljednji put zaista dobro osjećao.

— Rekli su mi danas na poslu da postoji neka udruga u kojoj bi mogao trenirati odbojku — rekla bi Tonka i ja bih se samo nasmijao.

— Moraš se trgnuti. Dosta je s tim.

Ja bih samo ostao zapanjen time kako nisam primijetio u kojem trenutku me ona točno prestala razumijevati i priželjkivao bih ponovno kišu.

Jednog sam se dana probudio nakon što je ona već otišla na posao, ležao sam na praznom krevetu koji se činio prevelikim u usporedbi s mojim sićušnim tijelom i osjećao sam kako mi se sva energija tijela napokon slila isključivo u glavu. Teško je opisati taj osjećaj — ponekad sam osjećao svoje fantomske noge od koljena nadalje, ostatak tijela osjećao sam relativno normalno, no to sam se jutro probudio sa spoznajom da je sva moja životna energija nekako završila samo od vrata nagore. Tijelo sam koristio kao i inače, uspravio sam se pomoću relativno snažnih ruku na krevet i prebacio se na kolica kao čimpanza, no sve mi

je bilo nabijeno u glavu, kao da mi je mozak najednom radio za troje ljudi.

Sjedio sam u kolicima i pio kavu kada se prvi put dogodilo. Pomislio sam kako bih mogao pogledati što ima na TV-u, kada se televizor sam od sebe isti tren upalio. Potom sam pomislio kako bi bilo dobro da mogu otvoriti krovni prozor kako bih mogao udahnuti malo pravog zraka i ne paliti klimu, kada se on sam od sebe otvorio, na što me zapuhnuo svjež zrak i slab miris paljevine jer je netko u susjedstvu očigledno nešto palio na polju. Te dvije stvari bile su već same po sebi dovoljne da shvatim kako se nešto zaista promijenilo, a ubrzo nakon toga mislima sam privlačio sve na što bih pomislio – žličice, tanjure, daljinske upravljače, čak i maramice kada sam počeo šmrcati od neke peludi izvana. Sve što sam mogao u tom trenutku pomisliti bilo je: jebeno. Napokon se neki kurac događa!

Tonka je trebala doći tek sutradan oko šest i imao sam čitavo to vrijeme za igru sa svojom novom vještinom. Igrao sam se, da, igrao sam se. Sa svime sam se igrao do iznemoglosti, nisam uopće spavao, isključivao sam i uključivao stvari, privlačio ih poput magneta, u sekundi bi mi završile u ruci, osjećao sam se kao da kontroliram čitav Svemir. Par sati prije no što se Tonka trebala vratiti razmišljao sam o tome kako će se moja novostechena moć odraziti na naš zajednički život. Hoću li moći na neki način zagospodariti i Tonkom?

Što sam više o tome razmišljao, činilo mi se da bulaznim. Parkirao sam se pod krovni prozor i pogledao u nebo. Njime je u tom trenutku prolazio avion. Sve se nekako u meni poklopilo, preklopilo, zaklopilo i ja sam se silovito koncentrirao na taj avion. Isprva se nije dogodilo baš ništa, no odjednom se počeo povećavati. Bio je sve veći i veći, dok se u jednom trenutku nije okrenuo nosom prema meni i nastavio padati.

Odnosno, nije padao. Ja sam ga privlačio. ◀

U glavi mirne želve, negdje u moru, bubnja rat, rat, rat
konj ima ranjeno kopito i crnilo sipe počne iz mene teći
ne možeš to zaustaviti kao krv
ranjeni smo svi, u nama otkucavaju želva i kopito
čuvaš me za poslije, a poslije nema
čuvam se za sutra, a sutra nema
jer u glavi mirne želve otkucava bomba, negdje u moru
s putničkog broda netko će je vidjeti
doživjet će ono nestvarno, neshvatljivo
i neće to moći zaustaviti kao krv.

Rođena si 2015. godine
godine u kojoj sam ja otkrila u čemu je zapravo poanta
čitavih ovih beskrajno dugih godina
tebi će za to isto tako trebati tridesetak
koje ćeš provesti, kako se već provode
ubijati će te to što si nećeš vjerovati kada si u pravu
i kada ti svaki atom tijela govori
da više jednostavno ne znaš
voditi small-talk.

Svijet je tvrda kugla za rasprostiranje želje
svijet je šuplja kugla za traženje finoće
svijet je u raspadanju, ti i ja smo u raspadanju
nedostaje dio koji se spaja, koji bridi
kao otvorena rana tihog Sunca
samoća šušnja ježa dok noću prelazi cestu
potom i graciozno gibanje domaće životinje
svi smo u vidnom raspadanju, u previdnom raspadanju
bol je neminovna iako je treba preimenovati
najbolje samo u suvišak osjeta, u nečega previše, u nijanse
raspasti se pred tobom bila bi neka vrsta počasti
osjetiti previše samo je melankolija.

U ovom broju Nepokorenog grada orijentiranog na pitanje stanovanja i prostora, predstavljamo rad Papandopulova Tamare Bilankov. Osim povezanosti s tematom broja, Papandopulovu smo odabrali jer, kombinirajući istraživanje, razgovore, sliku, tekst i autoričinu interpretaciju, otvara pitanje na koji način umjetnički rad može koristiti medij časopisa, a da funkcionira kao cjelina bez uredničkog opisivanja i dodatnih objašnjenja. Isto tako, zanima nas forma koja se nadovezuje na tekstove u broju čineći tematsku cjelinu, ali ne na način da predstavljamo umjetnički rad čija je funkcija samo nadopuna ili ilustracija temata.

Drugim riječima, progresivne prakse unutar umjetnosti uključuju eksperimentiranje s medijem, a ne samo baratanje društveno angažiranim temama, problematiziranje sadržaja i tema. Političnosti rada doprinosi odstupanje od ustaljenih načina promišljanja, odnosno prevođenje sadržaja za određen kontekst i ispipavanje potencijala koji novi kontekst i medij donose. Na taj način, Nepokoreni grad vidimo kao moguću platformu za eksperiment, otvarajući mogućnost autorima da svoj rad osmisle posebno za formu časopisa. Zaključimo li ovo polazište, emancipatorski potencijal sadržaja potpuno je emancipatorski tek kad problematizira i formu.

Vratimo li se na sadržaj, u ovome kontekstu bitno je napomenuti i biografsku crticu, godinu Tamarinog rođenja. Rođena 1988. godine, autorica je jedna od posljednjih generacija rođenih u državi koja je prestala postojati kad je autorica bila premala da bi imala ikakva vlastita sjećanja. Razgovorom s bakom i djedom otvara pitanje socijalnih politika i prava koje ova generacije i one nakon sve manje poznaju. U situaciji gdje prekarni uvjeti rada čine zatvoren krug kreditne (ne)sposobnosti, osiguranja vlastite egzistencije i osnovnih prava, pitanje prava na stan možemo samo, poslušimo li se autoričinim izrazom, nazvati bajkom o stanovanju.

Tamara Bilankov nakon završetka škole profesionalno se bavila novinarstvom. Završila je studij filma i videa na Umjetničkoj akademiji u Splitu i magistrirala studij animiranog filma i novih medija na Akademiji likovnih umjetnosti u Zagrebu. Trenutno studira na diplomskom studiju komparativne književnosti na

Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Radi i djeluje unutar umjetničkog kolektiva Sf ljubavnice. Izlaže na mnogim hrvatskim i internacionalnim filmskim i umjetničkim festivalima te raznim grupnim izložbama. Unutar radova iscrpljuje različite egzistencijalne teme najčešće kroz medij tijela i u tom smjeru nastavlja razvijati svoj rad. Ideja za Papandopulovu u prvoj formi (koju možete pronaći na blogu <http://papandopulova.tumblr.com/>) proizašla je kao kombinacija umjetničkog istraživanja i seminar-skog rada na kolegiju „Popularna kultura i hrvatski roman od socijalizma do tranzicije“ pod mentorstvom profesorice dr. sc. Maše Kolanović na Filozofskom fakultetu u Zagrebu.

Nadopunjen rad, prilagođen galerijskom izložbenom formatu bit će predstavljen na skupnoj izložbi Sound Art Inkubatora u Galeriji Močvara ove godine.

TAMARA BILANKOV: PAPANDOPU- LOVA

Sve je onda bilo drugačije. Za potpuno razumijevanje socijalizma u Jugoslaviji treba mi puno vremena i istraživanja. Kao da se bavim srednjim vijekom, iako sam se i ja rodila u to vrijeme. 2. 8. 1988 u Splitu.

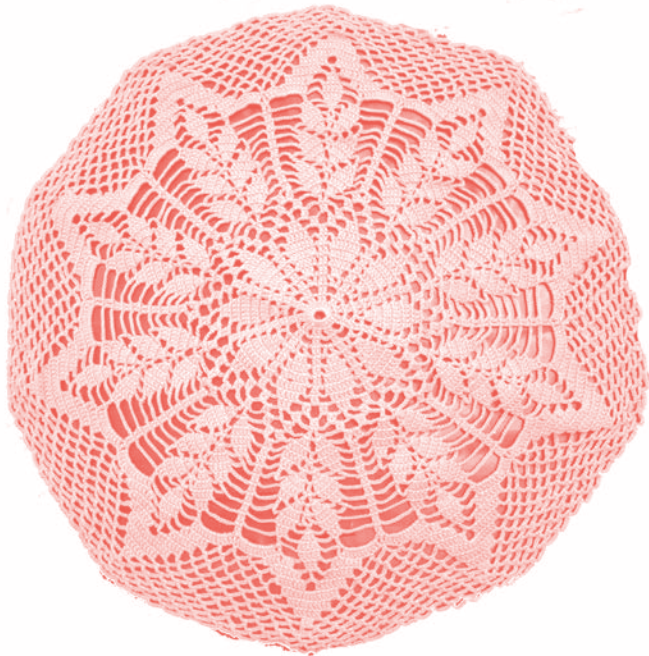

Na fotografiji smo Baka Jelica, prabaka Marica (bakina mater) i ja.

Moja baka Jelica dobila je dvosoban stan u ulici Borisa Papandopula 31, u kvartu Trstenik, na sedmom katu za vrijeme bivše države Jugoslavije. Stekla je pravo na dobivanje stana radeći kao čistačica u ljekarni.

Dakle, “bako”, kako se stječe pravo na stan? Postoji li pravo na stan u kapitalističkom sistemu unutar kojeg se nalazimo i zašto danas bajkovito zvuče socijalističke sintagme “pravo na stan” i “stanarsko pravo”?

Zakonsko uređenje stambenih odnosa u bivšoj Jugoslaviji prolazilo je više faza. Unutar prvog perioda koji je trajao od 1945. do 1953. godine odluka o raspodjeli stanova bila je isključivo u rukama državnih tijela.

“Bože, kad su bili, kad sam radila, onda su zapišivali ko ima stan, ko nema. Ja sam... Pitadu mene, ja sam rekla da dođu vidit. Ja sam imala stanarsko pravo, samo je bila mala kvadratura. Svakoga pitaju di stojiš, kud i imaš li stan, kakvi, jesi podstanar, jesi stanar, jesi...” prisjeća se baka Jelica.

“A ko to pita, bako?” pitam Ja.

“Moji iz kancelarije, koji su, Bože, di san radila”, objašnjava meni baka Jelica.

“I šta kad onda ti kažeš da nemaš?” nastavljam Ja.

“Onda su došli vidit”, kaže baka Jelica.

“Di živiš”, ponovno nastavljam Ja.

“E di živim.” kaže baka Jelica.

“I šta onda?” opet Ja.

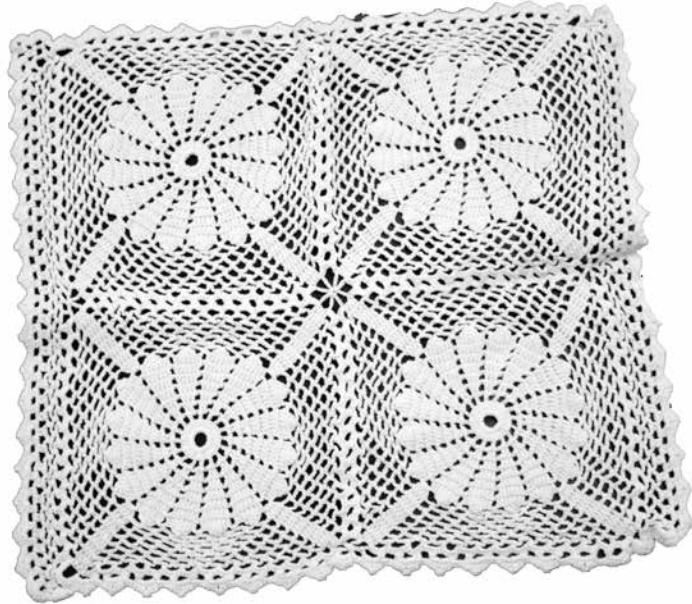
“A ništa, vidili su i zapisali su. Ja nisam znala da ću ja biti u tom periodu bačena odma. I onda nakon par miseci, misec, koliko već, kad su obračunali, onda su mi poslali da san dobila, da ću dobit stan. A otac, dida je traži da njemu još, jer je bi četveroležajni, a meni treba još jedna sobica, ali njemu nisu tili. Didu nisu tili dat koliko je traži da mu se, da kad ga dojde red samo da mu se, neka mu napišu da će mu dat kad ga dojde red jednu sobicu i nisu tili”, priča baka Jelica.

Da, bilo je to skroz drugačije vrijeme kao što sam na početku rekla, vrijeme za proučavanje, u kojem je moja baka smatrala nepravdom to što Didu još “nisu dali” jednu “sobicu”. Danas poznajem uistinu jako malo ljudi koji imaju svoju “sobicu”, a da nisu dužnici bankama. Svi živimo u podstanarskim stanovima ili u “sobicama” naših roditelja. Moja obitelj zapravo još uvijek živi na socijalističkoj ostavštini jer još uvijek svi žive u stanu u Papandopulovoj, dok sam ja trenutno podstanar u Zagrebu.

Dida Frane svaki dan piše dnevnik, gleda televizijski program “national geographic” i “history channel”. Jutro počinje vježbanjem. Svaki dan šeta hodnikom. Jako je osjećajan i nježan i uvijek stavlja tuđe potrebe ispred svojih. Voli kada mu napravim čaj od limuna, meda, đumbira, kurkume, cimeta i papra.

Baka Jelica voli plesti. Osim toga voli gledati sapunice i filmove sa Stevenom Seagalom, Jackieom Chanom i Sylvesterom Stalloneom. Ona ih zove “onaj s repicom”, “onaj koji se tuče”, “onaj kojeg ja volim”. Voli piti kavu kod susjede Nevenke. Ima muža, dvoje djece, dvije unuke, dva unuka i tri praunuke, prijateljice i prijatelje. Voli medicinu. Radila je godinama u ljekarni kao čistačica. Njezin posao iz snova je posao medicinske sestre. Kaže da se može zamisliti kako radi u bolnici. To voli. Obožava proslave, druženja, ples i pjesmu. Za svoje ruke kaže da su “tvrde”.

Drugi period unutar zakonskog uređivanja raspodjele stanova u Jugoslaviji bio je između 1953. i 1965. godine. Razdoblje do 1959. još uvijek je unutar sistema budžetskog sustava. Poslije 1959. godine Savezna narodna skupština donosi niz zakona o nacionalizaciji. Treći period je od 1960. do 1965. godine i taj je period obilježen prvom stambenom reformom. Određenim strategijama rješava se problem kvantitete. Iduće razdoblje je od 1966. do 1975. godine i unutar njega se odvija druga stambena reforma. Stambena poduzeća brinu se o stambenim fondovima u društvenom vlasništvu. Naposljetku, 1976. godine uvodi se novi koncept organizacije stanogradnje. DUSI – društveno usmjerena stambena izgradnja, koja podrazumijeva mnoge strateške promjene u organizacijskom smislu proizvodnje stanova.

“Radili smo, nije bi niko na ulici. Svak je bi zaposlen. Za kratko vreme moga si dobit stan. Moga si dobit stan. Zaposlila se u apoteku, za čistačicu. Živili smo u Varošu, imali smo malu prostoriju, 20 kvadrati, a bili smo četvorica, tu nan je bilo sve. Bili smo ja i žena i ćer i sin. Onda je došla tijekom vremena, došla je, dala je molbu za stan. Onda je došla komisija, pogledala je i zapisali su je. Zapisali su je, kad dođe na red. Komisija je samo vidila, pitala je ono šta imamo, živemo i onda su oni pogledali di smo, kud smo i onda nakon malo vremena došlo joj je rješenje za stan. Kako bi reka, dobila je rješenje za stan. Dobila je rješenje i tijekom kratkog vremena dobila je stan”, priča Dida Frane.

“I kako ste se vi osjećali kada ste dobili stan?” pitam ja Didu.

“Osjećali smo se ko da smo se nanovo rodili. Stan ka i danas, velika stvar.” kaže Dida. Ono što je iz pozicije moje generacije iznimno zanimljivo je činjenica da je, osim što su ljudi u tom “ludom” sistemu dobivali stanove i razna (“subjektivna”) prava, postojao i čitav niz arhitektonskih timova koji se brinuo o kvaliteti života unutar te proizvodnje stanova.

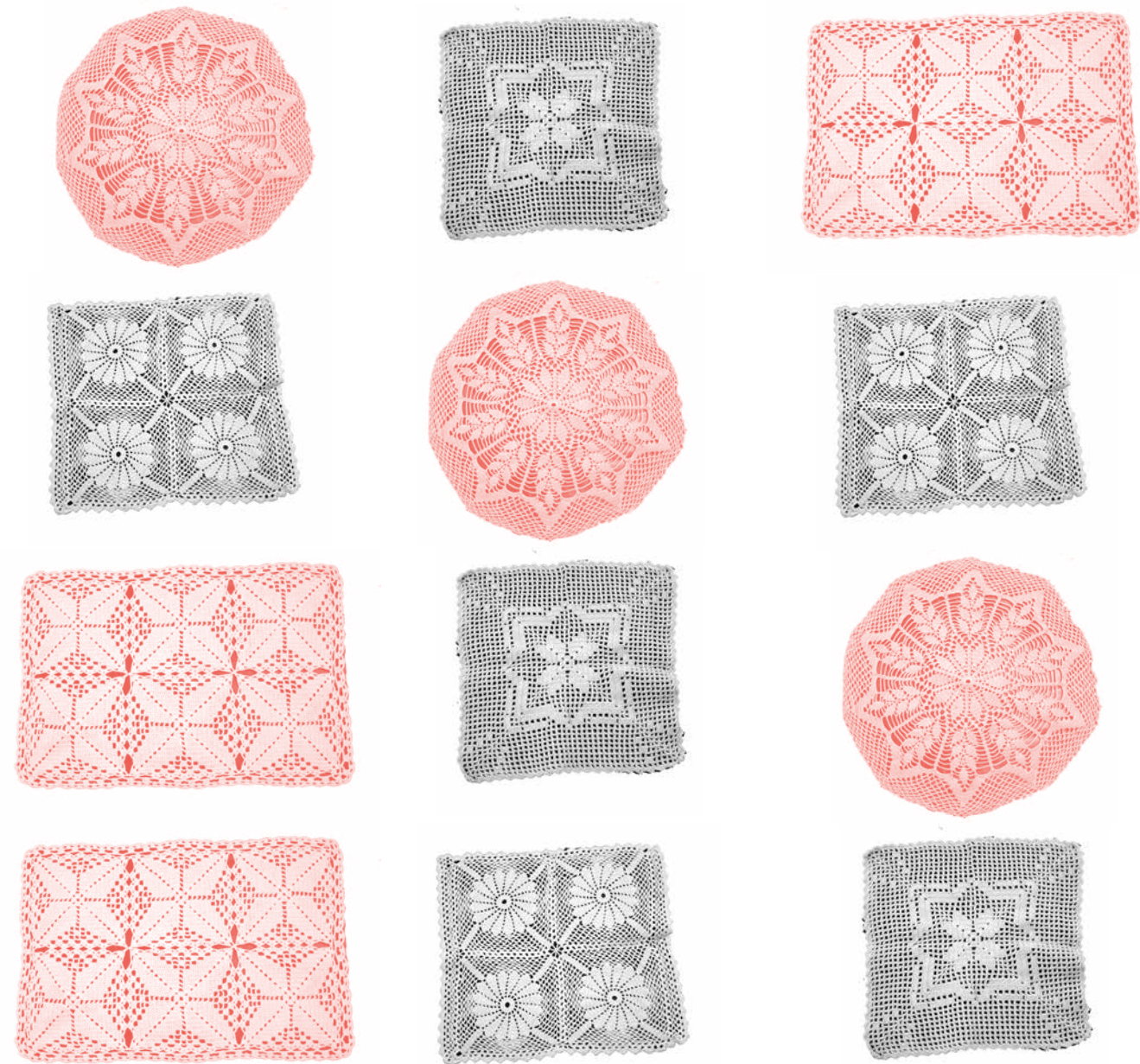

BABA Jelica i DIDA Frane.

A s kim vi bankarite?

U stambenu zgradu u Papandopulovoj uselili su se većinom ljudi koji su zbog svog radnog mjesta ili socijalnog statusa dobili stan. Između njih su se stvarali bliski susjedski odnosi. Bez obzira što su svi stanove dobivali putem nekih univerzalnih (državnih) propisanih prava, stanovnici su tvorili jednu heterogenu skupinu te su u tom kontekstu osjećali svojevrsnu ravnopravnost.

**“Arhitekti imaju jasan zadatak: u granicama raspoloživih sredstava stvoriti članovima društva najbolje uvjete stanovanja”- tekstualni materijali s radionice mikropolitike
“Urbanistička početnica: radionica o stanovanju”.**

“Pod zadružnom proizvodnjom valja dakle razumjeti ne samo udruženi rad i kapital nego što je najvažnije: udruženu ljubav i uzajamnost svih članova; udruženo uvjerenje da su svi članovi zadruge obavezni pomagati jedan drugog u svakoj prilici.” Svetozar Marković, “Sociologija i samoupravljanje”, Zagreb, 1977, str. 16

Priča o mojoj Baki Jelici sve više djeluje kao Bajka o stanovanju, a ne činjenica teška 64 metara kvadratna. ◀

Iva Ivas, članica MAZ-a, pripremila je za ovaj broj naslovnicu i vizuale kojima obrađuje neke podteme unutar pitanja stanovanja: razlike u kvaliteti stanovanja, beskućništvo i kreditno zaduživanje. Koliko možemo saznati o načinu gradnje, tipu stanovanja, vlasništvu i stambenim uvjetima samo iz pročelja i gradskih prozora?

STAMBENA PRAVA ISPRED VLASNIČKIH

Zaposjedanje napuštenih prostora bez dozvole vlasnika, tzv. skvotiranje, ima dugačku povijest i kao sredstvo preživljavanja i alternativnog stanovanja i kao politički čin. Zauzeti prostori se osim za život upotrebljavaju za društveno-kulturne svrhe i tako povezuju potrebu za krovom nad glavom sa zabavom, umjetničkim programima i političkim angažmanom, a vrlo često se u njima pokreću društveno korisne inicijative poput besplatnih prenočišta, kuhinja, knjižnica, u nekim slučajevima čak i zamjenskih škola i vrtića. U svakom slučaju, skvotere diljem svijeta ujedinjuje uvjerenje da su stambena prava ispred vlasničkih prava. U sljedećem bloku tekstova možete zaviriti u povijest skvoterskih pokreta u Europi, ali i pročitati o jednom sasvim recentnom pokušaju skvotiranja u našoj sredini.

IZ POVIJESTI SKVOTIRANJA

CIPALJ ISPO' MINE

Skvotiranje je akcija jedne ili više osoba u kojoj se zauzima neki prostor. Prostor može biti stambeni, komercijalni, industrijski ili samo zemljište. Radi se o privatnim ili javnim (gradskim, općinskim ili državnim) objektima koji su trajno napušteni ili duže vrijeme prazni i neiskorišteni.

Suvremeno skvotiranje ne možemo promatrati izvan konteksta socijalne države uspostavljene u cijeloj Europi 1945., na zapadu pod kapom kontroliranog kapitalizma i privatnog vlasništva, a na istoku pod državnim kapitalizmom, tzv. realnim socijalizmom. Na zapadu je osokoljena i naoružana radnička klasa, friška iz rata, odbijala daljnje posvećivanje privatnog vlasništva te je u nedostatku privremenog ili ikakvog stambenog prostora masovno okupirala napuštene vojne objekte. S obzirom na ratom oštećenu ili razorenu stambenu infrastrukturu i na nevoljkost da se vrate u vlažne nehigijenske uvjete svog prijašnjeg, individualnog podstanarskog života i nevolje, desetci tisuća radnika poduzeli su kolektivnu akciju. Colin Ward navodi podatak iz 1946. godine: u Engleskoj, Walesu i Škotskoj 45 000 obitelji okupiralo je 1083 nekadašnja vojna kampa. Ti ljudi su sami organizirali komunalnu službu, centre za obrazovanje, zajedničku prehranu i zdravstvene usluge. Skvotovi su se održali dok država ljudima nije pronašla adekvatan smještaj.

Individualno skvotiranje ili skvotiranje u manjim grupama nastavlja se do kraja 1960-ih i početka 1970-ih kada se, uz opću društvenu i političku radikalizaciju, gradi radikalna politička platforma vezana uz skvotiranje. Metoda zauzimanja prostora zbog grupne homogenizacije, stvaranja prostora za političko, kulturno ili socijalno djelovanje povezuje mnoge tadašnje društvene pokrete – antiratni, feministički, ekološki, anarhistički, situacionistički, komunistički, radnički i bezzemljaški pokret (posljednji isključivo u Južnoj Americi). Stvaraju se gradovi, zone organiziranog otpora, odnosno unutar tih gradova okupirani kvartovi ili organizirane mreže skvotiranih prostora. Osim u iznimnim slučajevima, svi ti prostori surađuju i nastupaju zajedno protiv kapitalizma i policije. U Europi se najsnažnije zone otpora stvaraju u Zapadnom Berlinu, Hamburgu, Amsterdamu, Londonu, Kopenhagenu, Torinu,

Barceloni i mnogim drugim gradovima. U Italiji, zapadnoj Njemačkoj, Nizozemskoj, Velikoj Britaniji i Španjolskoj skvoterske zajednice su povezane s drugim političkim, pa i militantnim grupama i pokretima (poput Crvenih brigada u Italiji). “U Italiji je između 1969. i 1975. godine bilo oko 20 000 skvotera, ovaj pokret okupio je mlade tvorničke radnike, studente, urbanu omladinu, marginalne skupine i nezaposlene. Jedan njegov dio tvorio je politički pokret poznat pod imenom Radnička autonomija ili samo Autonomija.”⁽¹⁾ Između 1968. i 1981. više od 10 000 kuća, stanova i zgrada skvotirano je u Amsterdamu, a još 15 000 u ostatku Nizozemske. Osamdesete su bile poprište mnogobrojnih demonstracija, bitaka s policijom, paljenja skvotiranih kuća, sukoba s fašistima, što je rezultiralo stotinama privedenih i ranjenih među svim zainteresiranim strankama. Oko pojedinih je skvotova broj sukobljenih znao prijeći par tisuća. Na primjer, za iseljenje skvotova u Hamburgu 1987. država dovodi 4 000 policajaca i blokira cijeli grad. U devedesetima pokret slabi u cijeloj Europi. U mnogim dotadašnjim centrima, recimo u Amsterdamu, u prvoj polovici 1990-ih broj uključenih pada na 10 posto broja uključenih u drugoj polovici 1980-ih. Pokret se lomi usporedo na dvije fronte. S jedne strane brutalnim pravosudnim i policijskim intervencijama prema onima koji se izdvoje kao najopasniji (u Zapadnom Berlinu je 1981. uhapšeno cijelo “skvotersko vijeće” od 128 ljudi, a istodobno je iz svakog skvota po par ljudi optuženo za pripadanje kriminalnim organizacijama, što se prije koristilo samo za eventualne teroriste), ali ipak mnogo češće s pomoću dogovora gradskih vlasti i skvotera o uvjetima korištenja zauzetih prostora, njihovom eventualnom legaliziranju i uključivanju u gradski proračun. U Zagrebu su tri najznačajnije, najmasovnije i najdugovječnije akcije skvotiranja bile: od zime 1998. do zime 1999. Taxi Remont u Adžijinoj ulici na Trešnjevci, od 2002. do 2007. Vila Kiseljak na Knežiji i od 2008. do danas tvornica Medika u centru grada iza hotela Westin. Upravo se Medika održala legalizacijom i pretvaranjem u kulturni centar. Skvotiranje je danas zasigurno izgubilo političku snagu koju je imalo 1980-ih, pa i 1990-ih, ali je i dalje legitimna metoda organiziranja i društvenog djelovanja. ◀

Vila Kiseljak, autor fotografije nepoznat

⁽¹⁾ Dražen Šimleša: *Snaga utopije - Anarhističke ideje i akcije u drugoj polovici dvadesetog stoljeća; Što čitaš?, 2000*

KAKO OŽIVJETI PROSTOR

ŠKOFLJICA

* Škofljica je anarhistkinja, pankerica i buduća znanstvenica.

Činjenica da broj napuštenih prostora koji su ostavljeni da propadaju i potreba osiromašenih građana za tim prostorima eksponencijalno raste otvara želju za ulaskom u te prostore, njihovom obnovom, obranom i ponovnim aktivnim korištenjem. Skvotiranje je i dalje ljudima nepojmljivo, mnogi o tome ne znaju ništa dok drugi imaju predrasude. Naš cilj je razbiti predrasude, pokazati ljudima što je skvotiranje i kako doprinosi cijeloj zajednici. Zato smo odlučili i sami pokušati okupiti kolektiv u nadi da ćemo ljudima približiti srž naše borbe i pokazati njenu važnost u životu svih nas.

Uz toliko napuštenih prostora naš aktivistički duh nije mogao odoljeti pokušaju oživljavanja barem jednog od tih derutnih objekata. Kolektiv je na početku brojao petnaestak ljudi koji su se rasporedili po cijelom gradu u potrazi za napuštenim zgradama koje bi se mogle obnoviti i ponovno rabiti. Nakon što smo sakupili slike i adrese dvadesetak objekata i provjerili status vlasnika, zajedno smo odabrali nekoliko zgrada koje su se činile u najboljem stanju. Konzultirali smo se i s tri odvjetnika koji su nam približili problematiku ulaska u prostor i njegovog korištenja. Zaključili smo da je pravno gledano lakše obraniti objekt u gradskom vlasništvu, a dobra prilika su i prostori s neriješenim ostavinskim papirima. Ubrzo je uslijedila akcija u kojoj smo obišli zgrade. Izabrali smo jednu prekrasnu, veliku zgradu s velikim dvorištem. Iako je privatno vlasništvo, bila je u toliko dobrom stanju da smo se oglušili na upozorenja odvjetnika da nema puno nade za ostanak u privatnom prostoru. Uostalom, vlasnik je bio *velika riba* s vlasništvom nad velikim brojem nekretnina, zato smo mislili proći neopaženo, barem dok pravno ne uđemo u posjed (što je nakon godinu dana od ulaska, odnosno tri mjeseca nakon što vlasnik sazna). Već sljedeći dan nas nekoliko sudjelovalo je u noćnoj akciji. Ušli smo unutra.

Prostor se protezao na četiri etaže. Najviši kat bio je u najgorem stanju zbog golubova, dok su u podrumu bili štakori. Ostala dva kata bila su samo puna prašine, stoga smo s obnovom odlučili krenuti od njih kako bismo što prije imali prostor za stalni boravak i dežurstva. Zgrada je bila okružena uglavnom poslovnicama, pa je vjerojatno čekala sličnu sudbinu; da se sruši i izgradi nova poslovna zgrada. Takvo okruženje nam je

odgovaralo jer su nam jedini susjedi bili u maloj zgradi preko puta.

Prvo se morala postaviti naša brava. Kada smo bili sigurni da su vrata osigurana od neočekivanih posjetitelja, zaredale su se velike, svakodnevne akcije čišćenja u kojima su sudjelovali gotovo svi. Svatko je doprinio koliko je mogao. Neki su donosili sredstva za čišćenje, krpe, kante, rukavice, maske za lice, neki hranu i piće, a poneki su čak i novčano pomogli. Prvi problem koji se pojavio bila je voda. Bila nam je prijeko potrebna za pranje podova i prozora, a nije bila priključena. Skupili smo dva-tri velika kanistra i nosili je prvo iz šoping-centra, a kasnije iz autopraonice koja nam je bila u blizini. Pronalaženje bližeg izvora vode uvelike nam je olakšalo posao.

Odmah smo krenuli i s predlaganjem ideja što i kako napraviti s prostorom. Kolektiv je pokazao širok raspon razmišljanja pa su i ideje pokrivala širok spektar aktivizma. Dotakla se politička, socijalna, kulturna i zabavna tematika - od pučke kuhinje, besplatnog večeraja i dnevnog boravka za beskućnike, raznovrsnih edukacija, filmskih večeri, zborova, recitacija, knjižnice, uzgajanja voća i povrća, čuvanja djece i pasa, besplatnih instrukcija... sve do privremenog i stalnog smještaja. Htjeli smo ostvariti osjećaj zajedništva u sebi i drugima i pomoći onima kojima je potrebno. Pružiti sigurnu luku za sve izgubljene u ovom sistemu u kojem živimo i pokušati stvoriti liniju otpora u anarhističkom duhu. Prvi plan upoznavanja i uključivanja susjedstva bio je besplatan ručak uz koji bismo predstavili nas i naše ideje, popričali s ljudima i pozvali ih na buduće radionice i ostala događanja. No prostor je prvo trebalo očistiti.

Raspodijelili smo se po sobama, neki su prali podove, neki prozore. Kada smo posvuda završili s prvom rukom, jednu smo sobu u potpunosti očistili kako bismo je mogli koristiti za dežurstva. Za noćne smjene postavljena su dva madraca i donesene su svijeće i baterijske lampe, deke, jastuci i vreće za spavanje. Nakon nekoliko dana dobili smo i akumulator sa žaruljom. Na prozore smo nalijepili neprozirne vreće od smeća da bismo se sklonili od pogleda susjeda. Organiziran je raspored noćnih dežurstava za narednih tjedan dana. Također

smo sastavili imenik s brojevima cijelog kolektiva na kojem su posebno bili označeni oni koji su u blizini kako bi se brzo i efikasno moglo reagirati na neočekivane situacije.

Budući da su nam bitne bile struja i voda, a u kolektivu nije bilo ljudi koji znaju o tome, kontaktirali smo nekoliko prijatelja i poznanika. Vrlo brzo dogovorili smo dolazak vodoinstalatera koji nam je rekao da nam za vodu nedostaje jedino mjerilo. Odlučili smo ga zamijeniti komadom cijevi. Struja je bila upitna. Nismo bili sigurni imamo li je, razvodne kutije bile su u katastrofalnom stanju, ali je zgrada, začudo, imala većinu utikača i prekidača. Došao je čovjek za struju i otkrili smo da struje zapravo ima što je bila odlična vijest. U međuvremenu je vodoinstalatер naglo promijenio mišljenje i javio da nam ipak neće spojiti vodu. Pronašli smo drugog vodoinstalatera koji je rekao da će to učiniti. Na raspolaganju nam je za to vrijeme bio sanitarni čvor koji smo na kraju dana zalijevali prljavom vodom od pranja koju smo skupljali u veliku kantu tako da nam voda nije bila hitna. Struja nam je bila važnija.

Organizirali smo se i za odlazak u obližnje napušteno skladište da uzmemo stolove, stolice i ostale stvari koje bi nam bile od koristi. Nabavili smo i ormar u kojem smo držali hranu. Prostor je počeo nalikovati na ugodno mjesto za druženje. Prozori su bili čisti, sobe prozračene, donesena su 4 madraca, dva velika stola i stolice. Kako je sve krenulo brzo i puno je napravljeno u kratkom roku, kolektiv se nakon prvog tjedna počeo opuštati. Većina je prestala dolaziti na čišćenja i obavještavati kada su slobodni za dežurstva zbog čega je organizacija zakazala. Na dnevnim i noćnim dežurstvima izmjenjivalo se 5-6 istih ljudi. S obzirom na to da je kolektiv spao na tih nekoliko ljudi, događale su se rupe u dežurstvima kada nikog nije bilo u prostoru.

Najveći raspad se dogodio kada se jedno popodne na vratima pojavio čovjek predstavljajući se kao vlasnik. Prijetio je da će pozvati policiju. Nismo ga puštali u prostor, a i u dvorištu je dežuralo par pasa, tako da je ubrzo otišao. Isto popodne imali smo sastanak. Očekivano, ali bez razloga, proširila se panika. Dok su jedni govorili da je to neki susjed kojemu smetamo, drugi su otpisali prostor i htjeli se odmah iseliti iz njega. Odlučili smo ostati i braniti prostor do kraja.

▷ FAZE SKVOTIRANJA

Skvotiranje se sastoji od više faza: traženje potencijalnog prostora, provjeravanje vlasničke strukture na katastru (<http://www.katastar.hr/dgu/>), ulazak u prostor i provjera infrastrukture, provjeravanje ima li struje i vode (ako nema, provjeravanje mogućnosti ponovnog uvođenja),

raspitivanje koliko je dugo prostor prazan i tko ga je zadnji koristio, skupljanje i povezivanje ljudi koji bi koristili prostor kao i onih koji bi pomogli pri okupaciji, eventualno određivanje mogućih ekonomskih, socijalnih i kulturnih funkcija prostora. Ulaz i okupacija. Sretno.

Nekoliko ljudi organiziralo se za pisanje pisma vlasniku u kojem pokušavamo dogovoriti ostanak u prostoru.

Sada, kada nismo znali što nas i kada očekuje, kolektiv je opet zakazao. Nitko nije htio ostati tu noć. Na kraju smo ostali dvoje prijatelja, pas i ja. Znali smo da nam sutra ne gine posjet vlasnikovih potrčka, stoga smo prije spavanja unaprijed odgovarali na sva pitanja koja bi nam eventualno mogli postaviti. Bitno je ne odgovarati više nego je pitano. Kratki, ali jasni odgovori. Najvažnije je bilo izbjegnuti optužbe za provalu i odavanje imena.

Sljedeći dan imali smo susret s policajcima koji nisu bili na dužnosti, a poslao ih je vlasnik. Zamolili su nas da izađemo i ne vraćamo se, rekli da je ovo privatno vlasništvo i da im je jako žao, ali da nađemo drugi prostor za život. Rekli smo im da smo mislili da se radi o gradskom vlasništvu te da su vrata bila širom otvorena. Uzeli smo stvari koje smo mogli nositi i razmijenili kontakte kako bismo se dogovorili za ostatak stvari. Ispratili su nas van. Skvot je pao.

Iako nismo uspjeli obraniti prostor, ovo iskustvo nam je dalo uvid u naše mogućnosti i reakciju vlasnika, potrebne organizacijske vještine i, što je najvažnije, upoznavanje kolektiva i suradnju s ljudima iz čitavog spektra društva. Za uspješnu okupaciju treba puno upornosti i prakse. Stoga ne treba razmišljati o onom što je moglo biti, nego što sljedeći prostor može biti i usmjeriti resurse prema tom cilju. Naš kolektiv sigurno nastavlja dalje koliko god malen ostao, ali jedan od ciljeva je i udruživanje više kolektiva u zajedničko djelovanje jer zajedno smo jači. ◀

NE ŽELIMO BITI SERVIS DRUGIMA VEĆ IM POKAZATI DA SE MOGU SAMOORGANI- ZIRATI!

RAZGOVOR S AKTIVISTIMA VARŠAVSKOG ODBORA ZA OBRANU STANARA

RAZGOVOR VODIO: MARKO ERCEGOVIĆ

* Marko Ercegović je antifašist slobodarskog duha i asketskog tijela.

O problemima javnog stanovanja, gentrifikacije i privatizaciji društvenog vlasništva u Varšavi razgovorali smo s Jakubom Z. i Laurie A., aktivistima Odbora za obranu stanara (Komitet Obrony Lokatorów) i članovima poljskog anarhosindikata ZSP (Związek Syndykalistów Polski).

NG: Što je dovelo do stvaranja Odbora za obranu stanara?

JAKUB: Varšava je u Drugom svjetskom ratu gotovo čitava razorena. Centar je posve uništen, no neke vanjske, radničke četvrti pošteđene su razaranja. Danas se te četvrti, nakon 50 godina zanemarivanja, doslovno raspadaju. Jedna od takvih četvrti je Praga, smještena uz rijeku odmah do Starog grada. Gradske vlasti 2009. podižu najamnine javnih stanova za 200 do 300%. U kombinaciji s niskim primanjima, visokom nezaposlenošću i nedovoljnom socijalnom pomoći, to je mnoge stanare otjeralo u dug. Naime, za svako kašnjenje, grad zaračunava dvostruku najamninu kao penal. Prema tome netko kome je problem plaćati 150 € mjesečno mora za kaznu plaćati stanarinu od 300 €. Dug je prenosiv i na ostale članove domaćinstva, stoga nije neobično da tinejdžeri otplaćuju dugove svojih roditelja. Danas u Varšavi polovica od oko 80.000 svih stanara u javnim i socijalnim stanovimauguje najamninu. Grad može raskinuti ugovor o najmu ako stanarina nije podmirena u roku od 3 mjeseca i u tom slučaju može sudskim putem tražiti deložaciju stanara. U posljednje vrijeme zabilježili smo porast u broju jednostrano raskinutih ugovora koje su inicirale gradske vlasti. LAURIE: Uz dugovanja, najčešći razlog za raskid ugovor u Pragi je “popravak stana bez dozvole vlasnika”. Praga je četvrt u kojoj je većina gradskih stanova smještena u starim zgradama: 70% stanova nema grijanje, 40% je bez kupaonice. U posljednjih nekoliko desetljeća, stotine ljudi su o vlastitom trošku napravili WC-e ili male tuševe u kuhinji. Nekolicini ljudi koje znamo ugovor je raskinut zbog izgradnje toaleta. Rezultat svega toga je da ljudi s nižim primanjima alarmantnom brzinom gube svoje stanove u četvrti Praga. Iako su svi “ilegalci”, bez valjanog ugovora o najmu, veliki broj njih odbija ići bilo gdje i bore se protiv deložacija ili čekaju neke bolje opcije.

NG: Kada ste točno započeli s akcijama i o kakvim se akcijama radi?

JAKUB: Godine 2009., kada su problemi zbilja počeli. Prva akcija bila je razgovor s ljudima koji su ostajali bez stanova u kojima su živjeli, počeli smo ih okupljati na sastancima. Zatim smo otišli u gradsku vijećnicu s namjerom da dignemo galamu, da prisilimo lokalne političare na rješavanje problema. Upadali bi na sjednice s transparentima i balonima na kojima su ispisane poruke, to je bilo zabavno. Bilo je mnogo drugih akcija, imali smo jednu u kojoj smo otvorili nova mjesta za stanovanje pod mostovima... U početku je pokret bio usmjeren na problem reprivatizacije, no kada su nam se počeli javljati ljudi koji su bili u opasnosti od izbacivanja iz svojih stanova, krenuli smo s blokadama deložacija. Na njima bi se pojavilo 30, 40, a nekad i 50 aktivista. Većina blokada bila je uspješna, a to je značajno pridonijelo vidljivosti kampanje i otada nam se priključuje mnogo ljudi. Pored toga dajemo pravne savjete stanarima i aktivno pomažemo u pronalasku odgovarajućeg smještaja za ljude koji su izbačeni iz svog stana. Prema posljednjim gradskim statistikama samo je 2,5% stanara dobilo zamjenski stan.

LAURIE: Nedavno smo uspjeli izbaci štetne i protustavne odredbe iz prijedloga Zakona o revitalizaciji koji je aktualna vlada Građanske platforme željela progurati prije sigurnog gubitka na nadolazećim jesenskih izborima. Riječ je o zakonu kojim bi se provodile gentrifikacijske mjere “obnove” u četvrtima poput Prage. Prava je namjera zakona bila uklanjanje stanara za neometano građevinsko investiranje. Zakonodavac je inicijalno predložio da se stanarima koji žive u zgradama određenima za obnovu ugovori o najmu automatski raskidaju. Između ostaloga, predložene su i odredbe koje gradonačelnicima daju ovlast donošenja odluke o deložaciji stanara mimo sudova. Prije drugog čitanja zakona u parlamentu, pokrenuli smo protestnu kampanju. U samo dva dana oblijepili smo grad plakatima i poslali dvije tisuće SMS poruka kako bismo dobili priliku sudjelovati u raspravi na sjednici parlamentarnog odbora. Ostalim organizacijama koje su sudjelovale u kampanji ulaz nije bio dopušten.

NG: Kako je ZSP uključen u rad Odbora?

LAURIE: Kada je počelo [samoorganiziranje stanara] sindikat je već bio aktivan na polju stanarskih borbi. Pozvali smo ljude da koriste naše prostorije. Neki su ZSP-ovi članovi, sad već dugogodišnji aktivisti Odbora, prije živjeli u četvrti Praga.

JAKUB: Moji roditelji tamo žive u staroj kući koja nije održavana desetljećima, sigurno 50 godina. Čak smo jedno vrijeme Laurie i ja tamo živjeli. Povezani smo s tim susjedstvom i normalno je da smo pomogli organizirati stanare. Bio je to projekt koji smo htjeli provesti iako nismo znali da će toliko narasti. Nismo očekivali toliki broj ljudi koji će nam dolaziti s istim problemima, ali koji su spremni nešto poduzeti u vezi toga. Pored toga, ZSP je uključen u stanarske borbe u Wrocławu i u još nekim gradovima, no tamo se provode povremene, a ne kontinuirane akcije.

NG: Koliko je ljudi aktivno uključeno u Odbor?

LAURIE: Teško je reći jer mnogo ljudi dolazi i odlazi. Pod tim mislim da se neki aktivisti ne pojavljuju na svakom tjednom sastanku, dok drugi dolaze samo na akcije. Neki se povlače kada njihov slučaj bude završen, a neki ostaju pa sudjeluju u kasnijim akcijama. Naša trenutna baza kontakata ima 400 osoba, no rekla bih da u svakom trenutku imamo stotinjak aktivnih članova, iako se na akcijama pojavljuje manje ljudi jer se one događaju tijekom radnog dana. Tako na nekim akcijama imamo samo umirovljenike i one su uglavnom uspješne jer se policija tada ne usuđuje nasilno djelovati.

NG: Većina vaših akcija usmjerena je na borbe stanara u javnim stanovima.

LAURIE: Da, iako postoje slučajevi borbe s “reprivatiziranim” stanovima. Ti su stanovi nekad bili u sklopu javnog stanovanja, no onda su nakon tranzicije darovani nekome, nasljedniku ili drugima koji polažu pravo vlasništva.

NG: Slična je stvar bila i u Hrvatskoj s povratkom društvene imovine.

JAKUB: Da, iako poljski primjer ima svojih specifičnosti... Zgrade i stanovi koji su izgrađeni nakon rata poklanjaju se privatnim vlasnicima. Zahvaljujući rupi u zakonu provodi se besmislica:

vlasnicima koji polažu samo pravo na zemljište besplatno se poklanjanju i nekretnine izgrađene na njima, a koje su nekad bile društveno vlasništvo. Bio je tako jedan slučaj darivanja školske zgrade. To su mogle provesti samo osobe bliske režimu i tajnim službama, a čitav je proces vođen pod patronatom države. Većina njih nisu pravi vlasnici već su krivotvorili dokumente ili kupovinom vlasničkih udjela prevarili stvarne vlasnike. Zapravo se radi o organiziranom kriminalu koji ljude, kojima je dodijeljeno stanarsko pravo šezdesetih i sedamdesetih godina, sada izbacuje na ulicu. Ti su se stanari počeli organizirati i njima smo u tim prvim koracima pomogli.

NG: Kad je počeo proces reprivatizacije?

LAURIE: Sredinom devedesetih, no mnoga su potraživanja završila na sudovima i to je potrajalo godinama. Obični ljudi, stvarni nasljednici, imaju strahovitih problema da vrate svoju imovinu. S druge strane, mafija svoje parnice riješi u godinu dana. Sam proces reprivatizacije ubrzao se ulaskom Poljske u EU. Nakon izvanrednih parlamentarnih izbora 2007., nova je vlada Građanske platforme na čelu s premijerom Donaldom Tuskom snažno potaknula novi val reprivatizacije. Posljednjih godina sve ide jako brzo.

NG: Što se zbiva s nekrenitnama koje se obnavljaju, ostaju li one i dalje u sustavu javnog stanovanja ili se prepuštaju tržištu?

LAURIE: U gradu Lodzu, koji je od vlade, liberalnog tiska i nekih lokalnih političara predstavljen kao uspješan model, u obnovljene stanove vratilo se samo 30% starih stanara! U Varšavi je nešto drugačije, neke će nekretnine biti pretvorene u poslovne zgrade, dok će se druge vratiti u sustav javnog stanovanja, ali kroz model javno-privatnog partnerstva (JPP). No njihovi će korisnici biti bogatiji sloj ljudi, oni koji si mogu priuštiti trostruko veće stanarine od ovih sada.

JAKUB: Većina tih stanova je trenutno prazna, samo u sjevernoj i južnoj Pragi ima ih oko 1500. Nije problem u nedostatku stambenog prostora, već u njegovoj cijeni- mnogo se investira u skupo stanovanje čija je namjera spekulacija nekretninama.

LAURIE: Među investitorima postoji mnogo tvrtki koje su ulagale u španjolski građevinski sektor prije krize, a sada to isto rade u Poljskoj. Država još ima u vlasništvu dio socijalnih stanova, no ne daje ih građanima kojima je to potrebno, već traže privatne ulagače za JPP.

NG: U Hrvatskoj je slučaj Poljske istaknut kao dobar primjer u povlačenju sredstava Europske unije. Mogu li poljski građani vidjeti koristi od tog novca?

LAURIE: Ponekad. Pogledajmo na što se troši novac EU – velika infrastrukturna ulaganja poput projekta izgradnje nove linije metroa mogu se opisati kao projekti od kojih građani imaju koristi, no i tu ima problema. Radovi su loše izvedeni, liftovi na stanci metroa nikad ne rade, itd. Drugi EU projekti čisto su bacanje novca, skupi kozmetički zahvati od kojih šira javnost nema koristi. Sredstvima Bruxellesa ne grade se javne bolnice ni socijalni stanovi, već se potiče jačanje privatnog sektora. U tom smislu, Europska je unija saveznik države u procesu “reprivatizacije”.

JAKUB: Mnogo se ulaže u isprazne projekte, poput izgradnje vodenog parka, koji će u budućnosti zahtijevati znatna sredstva za održavanje. U slučaju da ne budu generirali dovoljno prihoda, nastali minusi podmirivat će se iz javnih izvora. Mnogo je takvih projekata koji nisu održivi na dugi rok.

NG: Spomenuli ste druge organizacije koje su sudjelovale u kampanji protiv zakona o revitalizaciji. Tko se još bavi problemom javnog stanovanja i gentrifikacije?

LAURIE: Postojale su i druge organizacije koje su se zadnjih par godina bavile time, ali su se udaljile od grassroot pristupa. Neki su se kandidirali na parlamentarnim izborima što se loše odrazilo na ukupnu dinamiku borbe stanara četvrti Praha. Za vrijeme izborne kampanje te organizacije nisu se bavile ničim drugim osim mobiliziranjem svojih glasača.

JAKUB: To ide toliko daleko da su znali dolaziti na blokade deložacija kako bi prikupili potpise za kandidaturu. To je prouzročilo nesuglasice među uključenim aktivistima što je oslabilo čitav pokret. Mi tu imamo čvrst stav da ne sudjelujemo u izborima. Organizacije koje su sudjelovale na izborima naposljetku nisu prošle ni izborni prag, a tad su svi njihovi aktivisti već bili potrošeni od izborne kampanje.

NG: Koji su vam planovi za budućnost?

LAURIE: Iako su najgori članci uklonjeni iz Zakona o revitalizaciji, državne i gradske politike o javnom stanovanju i dalje su loše. U narednim godinama nastojat ćemo brzo mobilizirati veću skupinu ljudi koja bi se nastavila boriti na tom polju. Da bi preokrenuli stvar, treba nam jako puno aktivnih ljudi, a njih nemamo. U aktivnosti Odbora uključeno je najviše par stotina ljudi, a da bi održavali stalni pritisak na vlast, potrebno ih je par tisuća.

JAKUB: To je vrlo izazovno jer nastojimo potaknuti ljude da se sami organiziraju. Ne želimo biti servis drugima, već im pokazati da sami, bez pomoći vođa, mogu organizirati svoju borbu. ◀

JUČER I DANAS U NOVOM ZAGREBU

BOJAN VUJAKOVIĆ

* Bojan Vujaković član je MAZ-a, živi i radi u Novom Zagrebu, navijač NK Dinamo Zagreb.

Preseljenjem velesajma preko Save pedesetih i šezdesetih godina 20. stoljeća započinje razvoj Novog Zagreba. Danas, kad Lanište, novozagrebački kvart, služi kao primjer neplanske gradnje i privatnih investicija, a Kajzericu muči nepostojanje parka, javne zelene površine, bitno je vratiti se korak unatrag i proučiti okolnosti, planiranja i promišljanje stanovanja koje slijedi urbanizacija Novog Zagreba. O razlici u stanovanju u Novom Zagrebu nekad i danas i koliko su kvartovi osmišljeni prema potrebama zajednice, samoorganizaciji i razlikama u političkoj participaciji piše nam dugogodišnji stanar jednog novozagrebačkog kvarta koji, između ostaloga, aktivno sudjeluje u lokalnoj zajednici.

PAMETNO PLANIRANJE ZA NOVE STANOVNIKE

Novi Zagreb izgrađen je zbog rastućih potreba zagrebačke industrije za novim radnicima. Deseci tisuća friško zaposlenih radnika prelazili su dotadašnje kapacitete stanovanja. Novu radnu snagu činili su ljudi iz svih krajeva tadašnje Jugoslavije. Uglavnom se radilo o mladim ljudima iz ruralnih krajeva. Nakon Drugog svjetskog rata Novi Zagreb je građen sustavno, nekoliko desetljeća, a svaki kvart čini cjelinu za sebe. Način izgradnje novozagrebačkih kvartova osmišljen je kako bi služili stalnom nastanivanju ljudi u Zagreb. Na to upućuju izgradnja vrtića, škola, sportskih igrališta, domova zdravlja, parkova, šetnica, prostranih ulica, velikih zelenih površina, veliki slobodni prostori ostavljeni za nadogradnju sadržaja prema budućim potrebama, tramvajska i autobusna mreža javnog prijevoza, itd. Također, prostorno planiranje predvidjelo je da stanovnici kvarta budu u stalnoj komunikaciji. Prema tome su ulice, šetnice, objekti i javni prijevoz složeni u cjelinu koja tjera stanovnike na česte susrete. O kvaliteti prostornog planiranja Novog Zagreba možda najviše govori činjenica kako danas, gotovo pola stoljeća od početka gradnje, ovdje nećete naići na gužve i prometni kolaps što je čest slučaj u drugim dijelovima grada. Razlog tome je što kvartovi nisu građeni logikom profita koji ne dopušta maksimalizaciju troškova, i ide logikom maksimalizacije zarade odbacujući dodatne sadržaje za stanovnike. Planiranje i izgradnja u slučaju Novog Zagreba vođeni su logikom potreba njegovih stanovnika.

POLITIČKO UPRAVLJANJE

Dvije glavne odrednice koje čine Novi Zagreb su njegovi stanovnici i način planiranja i izgradnje novozagrebačkih kvartova. Treća odrednica bila bi politika. Iako politiku čine ljudi, stupanj autonomije političkog djelovanja stanovnika Novog Zagreba u razdoblju SRH bio je viši. Odlučivanje o uređenju života u kvartovima preko sustava mjesnih zajednica dopuštao je više autonomije u odlučivanju u odnosu na današnji sustav predstavničke demokracije kroz koji se ljudi odriču vlastite moći odlučivanja i prenose je na predstavnike vijeća gradskih četvrti. Stupanj centralizacije odlučivanja ogleda se u činjenici da je prijašnji sustav imao mjesno vijeće na nivou svakog kvarta, a danas vijeća gradskih četvrti obuhvaćaju više kvartova. Na taj način političko je djelovanje odvojeno od svakodnevnog susretanja političkih predstavnika i mogućnosti komunikacije do te razine da danas stanovnici ne poznaju svoje predstavnike. Prije nekoliko godina kvart u kojem živim dobio je ogroman trgovački centar Konzum na velikoj zelenoj površini. Nitko od stanovnika nije ni znao da će se na toj površini išta graditi. Jednostavno smo izostavljeni u mogućnosti utjecaja na izgradnju sadržaja na livadi. S druge strane, u osamdesetima, pred Univerzijadu, u kvartu je krenula izgradnja društvenog centra s kinom, odnosno kazališnom dvoranom i dodatnim prostorima, a u fazi planiranja izgradnje gotovo da nije bilo stanovnika koji nije znao što će se graditi. Postojala je mogućnost utjecaja jer su stanovnici imali svakodnevni kontakt sa svojim susjedima iz mjesne zajednice kvarta koja je sudjelovala u planiranju i izgradnji društvenog doma.

Nekadašnji sustav gradnje Novog Zagreba financiran je iz državne blagajne u koju su se slijevala izdvajanja od radničkih plaća za tu svrhu. Na taj način stambeno rješavanje problema nije bilo prepušteno tržištu na kojem pojedinci moraju dizati nepovoljne kredite kako bi kupili stan. Danas, kada se u Hrvatskoj kao gorući problem pojavilo zaduženje građana, naročito onih sa klauzulom kredita vezanih na švicarski franak, prijašnji sustav stambenog zbrinjavanja pokazuje se mnogo kvalitetnijim. Stanovnici Novog Zagreba nisu se morali zaduživati kod banaka kako bi riješili osnovnu potrebu

stanovanja. Prema tome, oni su ekonomski slobodniji od stanovnika Zagreba koji su zaduženi do mjere da već sad znaju kako će cijeli radni vijek plaćati rate kredita bankama. Također, na život u Novom Zagrebu bitno su utjecale ekonomske politike: od nekadašnjih proizvođačkih koje je pratila puna zaposlenost do današnjih uslužnih i minimalne zaposlenosti. Više ne možemo vidjeti tisuće radnika koji javnim prijevozom u šest ujutro putuju na posao. Nezaposlenost je danas jedan od ključnih problema stanovnika Novog Zagreba, što često rezultira time da u jednom stanu žive dvije ili tri generacije obitelji. U tim slučajevima kućanstva su ekonomski organizirana tako da imaju siguran izvor prihoda u jednoj ili dvije mirovine bake i/ili djeda koji su odradili puni radni vijek, a uspijevaju normalnije živjeti ako još netko od ukućana radi.

SPAVAONICA BEZ SADRŽAJA?

Još jedna slika neiskorištenog potencijala Novog Zagreba su vrtovi koje su ljudi sami obrađivali desetljećima, pojava nastala pri susretu ruralnog stanovništva iz raznih dijelova Jugoslavije s velikim zelenim površinama Novog Zagreba. Novi stanovnici su znanje o obrađivanju vrtova počeli primjenjivati u novom kvartu i na taj način stvorene su stotine vrtova. Funkcionirajući na principu dogovora i uzajamne pomoći između njihovih korisnika, baš kao što su stoljećima funkcionirala sela, vrtovi su postali neka vrsta samoorganiziranih mini zajednica. Život u gradu ovisi o hrani koja postaje sve skuplja i u šoping centrima nije zadovoljavajuće kvalitete. Iz tih razloga u gradovima se potiče proizvodnja vlastite hrane, pa su i u Zagrebu pokrenuti gradski vrtovi.

Međutim, ostaje nejasno zašto je Grad prije uvođenja gradskih vrtova odlučio srušiti dotadašnje vrtove koji su desetljećima funkcionirali i akumulirali raznovrsna znanja obrađivanja zemlje i uzgajanja različitog bilja. Ne bi li bilo bolje da se ovo znanje kroz smisleni sustav prenijelo ostalim stanovnicima grada? Možda je ovakav scenarij uslijedio baš zbog samoorganiziranja zajednice što centralizirani sustav ne podnosi ili su nekome zapele za oko atraktivne zelene površine na kojima bi u budućnosti gradio komercijalne sadržaje.

Vrtovi u Travnom; autorica fotografija: Marina Kelava

Kao klinac išao sam na modelare, izviđače, *taekwondo* i tenis. Svi ti sadržaji bili su besplatni, trebalo je jedino kupiti osnovnu opremu za pojedinu aktivnost. Izviđači su postojali u svakome kvartu i često smo išli na izlete, ljetovanja, zimovanja, susrete sa drugim grupama, natjecanja. Modelari su bili grupa u kojoj sam najviše volio raditi avione od stiropora i drva koje bih kasnije puštao sa 15. kata nebodera. Fantastično ih je bilo gledati kako lete. *Taekwondo* i tenis bili su organizirani u školskoj sportskoj dvorani i pokrajnjem tenis igralištu. Po dva puta tjedno mahao sam rukama i nogama, i reketom nabijao lopticu preko mreže. Izviđači i modelari više ne postoje, školska sportska dvorana iznajmljuje se za novac, a teniski teren postao je komercijalni tenis centar. Iako se Novom Zagrebu često prigovaralo da je spavaonica bez sadržaja, ispada da je on to postao tek sada, kad si ljudi zbog financijskih razloga više ne mogu priuštiti dodatne sadržaje.

Danas u kvartu držim jedan dućan. Prostor je organiziran tako da jedan dio čini komercijalna maloprodaja, a drugi dio je društvena prostorija opremljena s dva računala i pristupom internetu, raznim knjigama, i nekim društvenim igrama. Za upotrebu društvene prostorije ne postoji nikakav financijski uvjet, njome se može koristiti svatko tko se drži kućnog reda, nije nasilan i javno ne propagira teorije zavjera i političke stranke. Ljudi se svakodnevno služe tim prostorom. Klinci se sastaju i druže, penzioneri odigraju partiju šaha i prolistaju novine, tražitelji azila surfaju na računalima i dolaze na satove jezika, održavaju se tribine i radionice, jedna samoorganizirana grupa preuzima dostavu hrane sa sela, održavaju se sastanci stanara, itd. Društvena prostorija nije osobni pokušaj oduživanja kvartu u kojem sam proživio dosadašnje godine, već je trajni eksperiment sadržaja kojeg je kvart u stanju proizvesti pomoću samoorganiziranja ljudi koji u njemu žive. ◀

OPAKE ULICE I RAZBIJENI PROZORI: POLITIKE KRIMI- NALIZACIJE BESKUĆNIŠTVA

MATEA GRGURINOVIĆ

* Matea Grgurinović. je članica MAZ-a i strašna žena.

Krizi beskućništva i stanovanja, osim u Europi, sve više svjedočimo i na hrvatskim ulicama. Ono što je oku možda manje vidljivo su suptilni procesi političkog djelovanja koji za cilj imaju stigmatizaciju i kriminalizaciju siromašnih. Političke elite nastoje beskućnike izbrisati s javnih površina koristeći strahove građana ali i diskretno mijenjajući način na koji gledamo na siromašne. “Razumijevanje” siromaštva svodi se na neoliberalne teze o “gospodarenju nad vlastitom sudbinom” pri čemu se zanemaruje društveni kontekst. Autorica nas upoznaje s načinom na koji se kroz nedavnu povijest mijenjalo javno gledanje na zločin i siromaštvo, te s ulogom neoliberalnih politika od SAD-a do naših prostora. Proces koji su do jučer bili nevidljivi i daleki, danas poprimaju oblik šiljaka u centru Zagreba i nove vizije uzornog građanina koji šalje policiju na beskućnike.

TEORIJA RAZBIJENIH PROZORA

U ožujku 1982. američki autori George L. Kelling i James Q. Wilson objavili su svoj utjecajni članak “Razbijeni prozori” (“*Broken Windows*”) koji je imao dalekosežne posljedice na politiku i metode policijskog djelovanja. U njemu opisuju slučaj iz sredine ‘70-ih kada je savezna država New Jersey počela s implementacijom programa Sigurni i čisti kvartovi (*Safe and Clean Neighborhoods*) kojim je smanjen broj patrolnih automobila i povećan broj policajaca koji pješke patroliraju ulicama. Revizija programa pet godina nakon implementacije pokazala je začuđujuće rezultate: nije došlo do drastičnog smanjenja postotka zločina, dapače, on se možda i povećao, no začudo, zbog veće prisutnosti policajaca, ljudi su se osjećali sigurnije te su vjerovali da je zločina manje. Autori članka navode kako se većina ljudi boji zločina koji uključuje iznenadni, nasilni napad, no često zanemarujemo drugačiju vrstu straha, onu koja proizlazi od ljudi koji nas gnjave, smetaju. Tu vrstu straha izazivaju ljudi koji nisu nužno nasilni već prosjaci, pijanci i ovisnici, prostitutke, beskućnici... Ovakva prisutnost policije na ulicama pridonijela je prema tome dvjema stvarima- prvo, smanjila je broj gore navedenih elemenata na ulicama, a drugo, pridonijela je pounutrenju regulacije i kontrole zločina u zajednici.

Sam naziv članka “Razbijeni prozori” dolazi od teorije razbijenih prozora (*broken-windows theory*) Philipa Zimbarda, psihologa sa Stanforda. Eksperimentom koji je proveo 1969. godine, dogovorivši da se postave dva automobila bez registracija, jedan u Bronxu, jedan u Palo Altu, u Kaliforniji, otkrio je sljedeće: auto u Bronxu vandaliziran je u roku desetak minuta, dok je onaj drugi na ulici stajao nedirnut oko tjedan dana. Zimbardo je zato nakon tjedan dana uništio dio automobila maljem, u čemu su mu se pridružili prolaznici i automobil je u nekoliko sati potpuno demoliran. Čini se da će u kvartu poput Bronxa, zbog njegove anonimnosti, velikog broja ljudi koji tamo prolazi, velikog broja krađa i vandalizma, lakše doći do takvih događaja, pa je tako proces uništavanja automobila tekao brzo. No činjenica da se isto dogodilo u Palo Altu pokazuje da se takvo ponašanje može dogoditi *bilo gdje*, jednom kada se prekorače društveno nametnute granice. George L. Kelling i James Q. Wilson tvrde da i “zanemareno” ponašanje može dovesti do izmicanja kontroli te da se inače mirna i sigurna zajednica “u nekoliko godina ili čak nekoliko mjeseci” može pretvoriti u “negostoljubivu i zastrašujuću džunglu”. Autori stoga smatraju pogreškom pokušaj “dekriminalizacije” ponašanja “koje nikome ne šteti” (poput ispijanja pive ispred kvartovske trgovine) jer jedan razbijeni prozor vodi do njih tisuću i, na koncu, do razaranja zajednice. Ova teorija iznjedrila je način policijskog djelovanja koji za cilj ima odgovoriti na čak i najmanje prekršaje kako bi se spriječila eskalacija zločina.

DRUŠTVENA HIGIJENA KROZ ZAKON I RED

Njihov članak, napisan početkom 80-ih, svjedoči o turbulentnom razdoblju ‘60-ih i ‘70-ih godina prošlog stoljeća, obilježenom policijskim nasiljem i pobunama. Tako primjerice u Americi od 1964. do sredine ‘70-ih nijedno ljeto nije prošlo bez pobuna. Ako ovom turbulentnom razdoblju u Americi pridodamo nastanak i jačanje Pokreta za građanska prava i nastanak grupa poput Crnih pantera, nije čudno da se na to sve reagira jačanjem kaznenopravnog sustava. Početak svega je *Omnibus Crime and Safe Streets Act of 1968* koji je iznjedrilo novu agenciju Administracija za pomaganje provedbe zakona (*Law Enforcement Assistance Administration, LEAA*) koja je u

sljedećih deset godina godišnje trošila po bilijun dolara za opremanje lokalnih policija kompjuterima, helikopterima, oklopima, za paramilitarne treninge(1)... I sljedećih se godina i desetljeća nastavlja trend pooštavanja legislativnog okvira i militarizacije policije. U kontekstu svega navedenog što se događalo ‘60-ih i ‘70-ih, te uz jačanje neoliberalnih i neokonzervativnih politika Margaret Thatcher i Ronalda Reagana, obnavljaju se policijske metode održavanja “zakona i reda” (*law and order*) koje naglasak stavljanju na strogost pri nošenju sa zločinom. Neki teoretičari koji se bave zatvorima, zatvorskom populacijom i penalnim sustavom tvrde kako je povećanje zatvorske populacije odraz sve većeg korištenja penalnog sustava kao instrumenta održavanja društvenog poretka, i kao sredstva obuzdavanja izljeva nezadovoljstva nastaloga kao rezultat neoliberalnih politika. Podsjetimo samo da 1970-ih godina počinje rast zatvorske populacije u Americi te da se trenutačno 22% cjelokupne zatvorske populacije nalazi u SAD-u. Također dolazi do promjena u načinu na koji se gleda na zločin - napušta se ideja da zločin nastaje kao rezultat društvenih okolnosti u kojima se nalazi pojedinac, ne gledaju se uzorci nečijeg ponašanja, uvjeti ni što je dovelo do zločina, već se na zločin gleda kao na odgovornost osobe koja ga je počinila. Osoba je prema tome sama kriva za počinjeni zločin koji na nas vreba iz svakog prikrajka, a svaki neznamac je potencijalni zločinac kojega “u redu” drže tek pravila koje nam društvo nameće. Ovo je izrazito važno jer se takve teorije prelijevaju i na “razumijevanje” siromaštva prema čemu je svatko odgovoran za sebe i *gospodar svoje sreće*. Tako i po *facebook* stranici naših udruga koje rade s beskućnicima možemo čitati o ljudima koji su se *vlastitim radom i snagom* izvukli iz beskućništva. Uza sve to se na siromašne, a među njima naravno i na beskućnike, gleda kao na “neprijatelja”, “novu opasnu klasu” a problem beskućništva rješava se njihovom stigmatizacijom, penalizacijom ili izmještanjem.

SUPTILNE METODE KRIMINALIZACIJE

Centri za beskućnike u Hrvatskoj svaki dan mogu primiti oko 450 beskućnika, no vjeruje se da je njihov broj mnogostruko veći. Procjenjuje se da u Hrvatskoj oko 1 000 ljudi nema krov

Rujan, 2015. Zagreb, ugao ulice pod zidom i splavnice. Fotografija: Nepokoreni grad

- (1) Spominjemo SAD kao predvodnika militarizacije policije, dok Europa polako, ali sigurno nastoji držati korak.
- (2) Ne smijemo zaboraviti ni one koji žive u konstantnom strahu od ovrha i/li deložacija.
- (3) Spavanje na otvorenom (rough sleeping) izaziva je traumatično iskustvo koje može dovesti do velikih zdravstvenih problema.
- (4) Kako se mijenja legislativa, tako se mijenja diskurs o siromašnima/prosjacima/beskućnicima, prošnja postaje “agresivna” prošnja, a prosjaci postaju dio “organizirane mafije” koji prose jer im je to lakše nego raditi.

nad glavom, no ako tome pribrojimo i ljude koji žive u neadekvatnim uvjetima, skvotovima i slično(2), taj broj se penje na visokih deset tisuća. Kriza beskućnika i stanovanja osjeća se i u drugim državama Europe gdje broj beskućnika raste iz godine u godinu. U Engleskoj se tako njihov broj od 2010. do 2013. povećao za oko 26%, a jedna od najranjivijih skupina su (i) migranti koji, uz povećan rizik od siromaštva i beskućništva, nemaju ni sigurnost koju bar donekle pruža mreža obitelji i prijatelja; od svih ljudi koji u Londonu svaku noć spavaju na otvorenom (rough sleeping)(3), njih čak 30% su migranti. Sve je veći i broj onih koji spadaju u kategoriju “nevidljivih beskućnika”, ljudi koji u sustavu nisu registrirani kao beskućnici (pa se sustav o njima ne treba brinuti), no žive u neadekvatnim uvjetima, po hostelima, skvotovima... Procjenjuje se da u susjednoj Mađarskoj u lošim ili neadekvatnim životnim uvjetima živi oko 1,5 milijuna ljudi, a u prvoj su polovici 2014. godine kućanstva otprilike 24,7% svojih sredstava trošila na stanovanje. Također se procjenjuje da oko milijun ljudi ne može kvalitetno i dostatno zagrijati svoje domove, pa su tako smrti povezane s hladnoćom i pothlađenosti deset puta veće nego u drugim razvijenim zemljama.

No većina (lokalnih) vlada na beskućništvo i aktivnosti koje se vežu uz beskućništvo (prošnja, spavanje na otvorenom) reagira jačanjem legislative i kriminalizacijom beskućništva. Tako su beskućnici i migranti postali meta vladajućih koji, koristeći diskurs “higijeničnosti”, pokušavaju “(o)čistiti” svoje gradove i održati “društvenu higijenu” u želji da privuku investitore i turiste te “čiste” centre gradova koji se sve više gentrificiraju. U posljednje vrijeme u Europi (i ostatku svijeta, posebice SAD-u) dolazi do alarmantnog povećanja kaznenih i represivnih mjera kojima se beskućnike nastoji izbaciti s javnih prostora i iz gradskih centara, onemogućava im se pristup osnovnim pravima poput smještaja (ili im ono nije riješeno i/li zagarantirano) te se pokušava smanjiti njihova vidljivost (posebice zbog turista) putem zatvaranja, pritvaranja ili deportacijom u slučaju migranata. Primjerice, u Mađarskoj je kriminalizirana “tiha prošnja”, s tim da je prošnja s djecom ili “agresivna” prošnja već bila zabranjena(4), u Americi je u oko 50 gradova beskuć-

nike zabranjeno hraniti (zbog straha da će to privući još više beskućnika/siromašnih u određeno područje!), a postoje i brojni drugi zakoni i odredbe koje zabranjuju kampiranje, prošnju, spavanje, jedenje ili sjedenje u javnosti. U gradu Columbia, u Južnoj Carolini 2013. godine Gradsko vijeće jednoglasno je donijelo odluku da se svi beskućnici dislociraju u sklonište za beskućnike van grada te se čak planiralo uvođenje telefonske linije gdje stanovnici mogu “prijaviti” beskućnike koje vide da lutaju gradom. Engleskoj i Belgiji nisu strani šiljci za beskućnike koji se postavljaju u centar grada ispred haustora, robnih kuća ili na klupe kako bi se ljude bez krova nad glavom spriječilo da tamo prespavaju noć, a gradonačelnik francuskog grada Angoulêmea je čak išao tako daleko da postavi kaveze oko devet klupa za sjedenje kako bi spriječio beskućnike da na njima noću spavaju i piju.

Ovakav oblik penalizacije i kriminalizacije dakle nastaje kao rezultat politike koja se bazira na američkoj i anglosaksonskoj tradiciji održavanja “reda i zakona”. Proces kriminalizacije beskućništva ne teče očito i eksplicitno, već je češće taj proces suptilan, gotovo nevidljiv. Tako se proširivanjem administrativnih regulacija kriminalizira svakodnevna aktivnost beskućnika, poput prošnje. Uvode se novi, stroži zakoni, ili teže kazne za postojeće prekršaje. Također postoje regulative koje autoritetima, prvenstveno policiji, daju moć diskrecije što znači da policajci imaju moć da, primjerice, bezrazložno otjeraju grupu beskućnika koja se okupila na određenom mjestu (iako nisu ništa napravili, niti narušavali javni red i mir). Kao što piše Balint Misetics u svom tekstu *Criminalization of Homelessness in Hungary objavljenom u izvještaju Mean Streets: A Report on the Criminalization of Homelessness in Europe*, jedan od najvažnijih instrumenata policijskog zlostavljanja su, što se Mađarske tiče, česte provjere identiteta beskućnika. Od 350 ljudi koje je autor intervjuirao, policija je u posljednjih mjesec dana provjerila identitet njih 59%, a u slučaju jedne trećine, policija ih je zaustavila više od četiri puta. Polovicu je ispitanika policija probudila, uglavnom kako bi sprovela provjeru identiteta (dvije trećine), a tek je maleni postotak (4%) probudila kako bi im ponudila pomoć (jer je, na primjer, noć

bila hladna). Uz navedene promjene i jačanje zakona koji kriminaliziraju beskućništvo, dolazi i do konstantne represije, ometanja života i svakodnevnih aktivnosti beskućnika, kojima ih se nastoji sve više izmjestiti, posebice iz centara grada.

U Hrvatskoj (još) nije došlo do uvođenja toliko represivnih mjera, poput onih u Mađarskoj, Engleskoj ili SAD-u, no beskućnike se već tjera iz centra grada. Možemo samo strepiti do kakvih će većih promjena dovesti ekonomija koja se bazira na turizmu, rastuća kriza stanovanja, osiromašenje stanovnika i sve veći broj deložacija. Siromaštvo i beskućništvo su izrazito stigmatizirani, stoga se samo trebamo podsjetiti koliko je dugo Dnevni boravak za beskućnike (jedno od rijetkih mjesta gdje se beskućnici mogu odmoriti, otuširati i opustiti) tražio prostor za rad. ◀

BODLJIKAVI GRAD I OTPOR NEPRIJA- TELJSKOJ ARHITEKTURI

DIJANA ĆURKOVIĆ

* *Dijana Ćurković radi kao postdoktorantica na Odjelu za dijalektologiju Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Studirala je u Splitu, doktorirala u Rijeci, živi u Zagrebu. Objavila je više radova u domaćim i inozemnim lingvističkim znanstvenim časopisima, kao i u časopisima za društvo i kulturu. Piše i za portale, a povremeno lektorira i prevodi na engleski jezik. Članica je brojnih udruga i neformalne grupe Direktna demokracija u školi.*

Kada smo prije više od godinu dana kao članovi MAZ-a posjetili Atenu, iznenadilo nas je relativno odsustvo prosjaka i beskućnika na grčkim ulicama. Brzo smo saznali da su beskućnici prilikom čišćenja grada preseljeni u zone manje vidljive građanima i turistima, a jednakom brzinom posvjedočili sličnim procesima u vlastitom gradu. Kao što i autorica opisuje, u velikim gradovima sve rjeđe možemo vidjeti beskućnike na klupama. Njihovo uklanjanje je u procesu od Londona preko Atene do Zagreba – zaista, “ujedinjeni u različitosti”! No, ovo nije priča o civilizacijskoj sramoti kojoj svjedočimo, već o onima koji su joj se suprotstavili te svojim ulicama vratili humanost.

U posljednjih godinu dana sve se češće pojavljuju fotografije izloga trgovačkih centara, odnosno površina ispred izloga i drugih zgrada na koje su vlasnici postavili šiljke. Visoki tek nekoliko centimetara, ali strateški postavljeni da onemogućavaju i najmanju udobnost, šiljci služe sprečavanju beskućnika i nepoželjnih građana da se pred izlozima zadržavaju ili spavaju i tako ruše “ugled” mjesta na kojima borave i, što je još važnije, nađu se na putu profitu.

Ne samo da su smetnja profitu (koji naravno nije profit radnika i firme, nego profit šefa, dok radnici rade za minimalac ili plaću nešto višu od minimalca), beskućnici su trn u oku gradskim vlastima i ako spavaju ispod mosta ili nadvožnjaka. Osobe koje nisu našle smještaj ili su na neki način ostale bez krova nad glavom ili jednostavno kisnu više ne mogu iskoristiti ni to natkriveno mjesto jer je ono također u pojedinim gradovima prekriveno šiljcima, što šalje ipak opasniju poruku o načinima na koje se vlast nosi s beskućnicima: oduzima im i posljednju trunku digniteta i ljudskosti i svodi ih isključivo na problem, a pomoću šiljaka u javni diskurs plasira poruke o nepoželjnosti i opasnosti beskućnika, pritom zaboravivši na uzroke beskućništva, koji su najčešće sistemski, a ne osobni. Umjesto da se novac ulaže u prihvatilišta, troši se na mjere zaštite od bezopasnih ljudi.

U većim gradovima beskućnike sve rjeđe možemo vidjeti ispružene na nekoj osunčanoj klupi. Nisu oni jedini. Na klupi u parku ispružit će se neki građanin kojega su zaboljela leđa, ali dakako vlasti imaju rješenje i za takve neprijatelje. Istina, na klupe nisu postavili šiljke, nego pregrade, koje dopuštaju ljudima da sjednu (iako i tu nailazimo na diskriminaciju dijela građana koji ne mogu ni sjesti), ali sigurno se ne mogu ispružiti, odnosno leći na klupu. Osim toga, postavljaju se i nakošene ili vijugave klupe, koje nisu samo protiv beskućnika, nego i protiv skejtera, ali ovi ih većinom shvaćaju više kao izazov nego kao blokadu (v. npr. arhivu na Dismalgarden.com).

Pregrade na klupama pred britanskim kraljevskim sudom. Izvor: Prolandscapermagazine.com

Šiljci postavljeni ispod nadvožnjaka u Kini (Guangzhou city, Guangdong). Izvor: Guardian.com

U Hrvatskoj taj trend još nije uzeo maha, ali u državama s većim brojem stanovnika, a time i većim brojem beskućnika, postavljanje šiljaka postaje sve češći slučaj, bolje rečeno problem. Građani i aktivisti prepoznali su šiljke kao civilizacijsku sramotu. Kao i svaki recentni oblik otpora, sve je počelo zgražanjem na društvenim mrežama, a potom je najavljen bojkot trgovačkih kuća i lanaca koji su postavili takve šiljke. Bilo je samo pitanje vremena kada će se razviti ozbiljniji otpor ovom urbano-arhitektonskom zahvatu, odnosno kada će se izroditi neka direktna akcija protiv šiljaka.

Prvi takav slučaj koji bih spomenula bio je direktna akcija skupine *London Black Revolutionaries*, koji su na najjednostavniji mogući način onemogućili šiljke. S obzirom na to da su šiljci metalni i obično kratki i piramidalnog oblika, izvlačenje ili pilanje šiljaka bio bi pretežak i prebučan posao. Ovi su pankeri stoga odlučili iskoristiti činjenicu da su šiljci vrlo niski i zalili ih

Aktivisti saniraju šiljke u Londonu.
Izvor: Yesmagazine.com

cementom. Šiljci su tako ostali pod betonom. Međutim, sumnjam da se ti aktivisti zavaravaju da su zaista pomogli beskućnicima jer im ipak nisu riješili problem smještaja ili im dali prijeko potrebnu financijsku pomoć ili šansu za rad, ali napravili su prvi korak protiv neprijateljske arhitekture grada i beskućnicima pokazali, makar na simboličnoj razini, da vlasti ne odražavaju svijest naroda i da ipak postoje ljudi koji će ljudsko biće tretirati kao sebi jednako, bez obzira na njegovo socijalno, psihičko i fizičko stanje.

Drugi slučaj koji bih istaknula pokazuje nešto kreativnije idejno rješenje bodljikavog problema. Aktivistička skupina naziva *Space, Not Spikes* odlučila je preurediti šiljke koji su postavljeni ispred trgovačkog centra koji se 2015. otvorio na mjestu gdje je dvadeset godina radio kultni londonski underground klub *Plastic People*. Ispred kluba u kojem se promicao glazbeni i kulturni pluralitet ironijom sudbine danas je “nepoželjnim” zabranjeno okupljanje i zadržavanje. Ekipa iz skupine *Space, Not Spikes* koja se okupila da bi se borila s ovim specifičnim problemom odlučila je otpor šiljcima odvesti korak dalje od pukog zalijevanja betonom. Umjetnici su prvo precizno izmjerili položaj šiljaka, potom deblju spužvu izrezali kao podlogu na kojoj su izbušili rupe tamo gdje su šiljci. Zatim su izradili policu za knjige i nju montirali uz samu spužvu. Čitavu konstrukciju odnijeli su na mjesto šiljaka i policu popunili knjigama i časopisima o urbanoj arhitekturi. Tako su, osim prijeko potrebnog otpora šiljcima, kreirali prostor za odmor i edukaciju, a usuduju se reći i da su estetski unaprijedili čitavu vanjsku površinu.

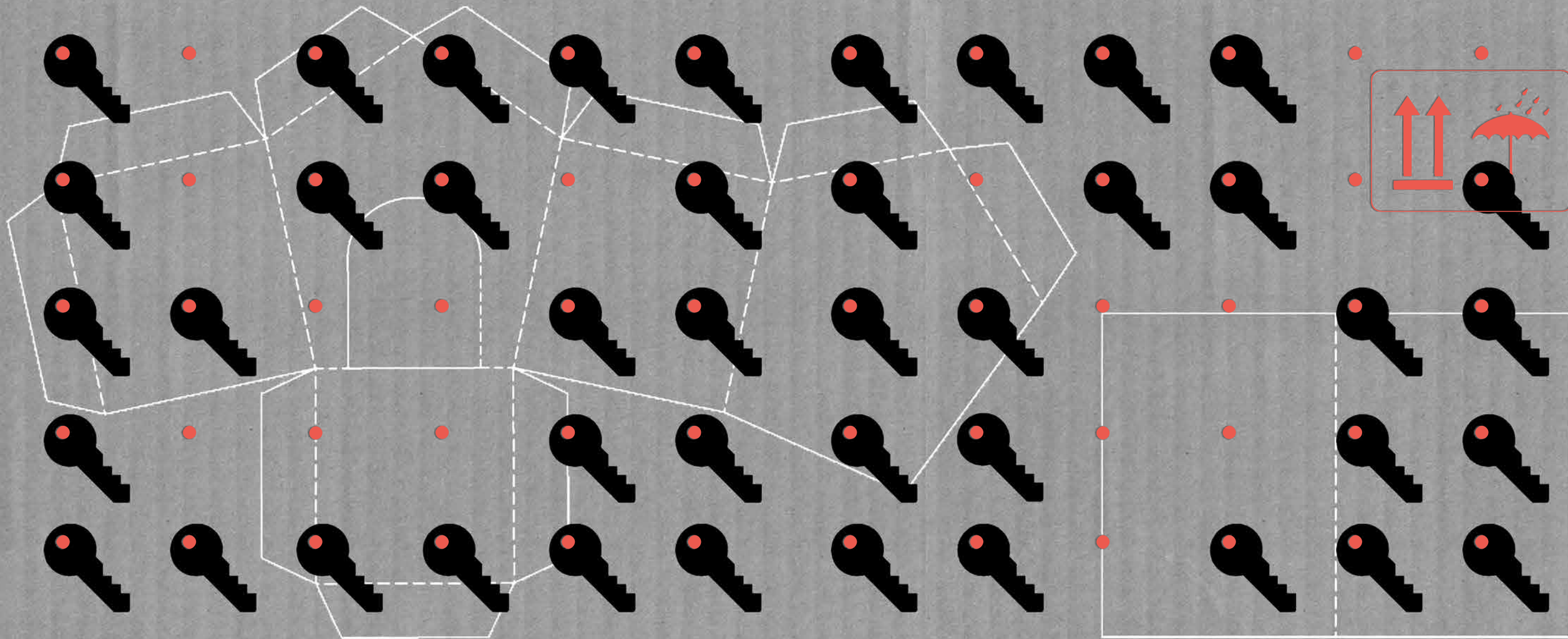
Mogli bismo reći da su opisane akcije tračci humanosti u prijeteće nehumanom svijetu. Šiljci sprečavaju sjedenje i ležanje na javnim i privatnim površinama, pojedine države zakonom zabranjuju beskućništvo ili prošenje, klubovi i javna mjesta koji su bili prostori pluralizma zamjenjuju se privatnim trgovačko-poslovnim centrima, a krajolik grada izobličuje se tako da postaje neprijateljski nastrojen prema svima koji se ne uklapaju u zamišljenu figuru savršenog građanina.

Za kraj bih se dotakla jedne recentnije situacije s kojom se Europa suočava, a usko je vezana uz probleme beskućnika. Val izbjeglica s Bliskog istoka preplavio je jugoistočnu Europu na putu prema očekivanom prosperitetu u EU. Zastali su u Srbiji jer čelnici “naprednog” Zapada prvo moraju odlučiti koliko su zaista napredni i za koga. Mađarska vlast duž granice nije postavila šiljke, nego bodljikavu žicu koja ipak ne predstavlja preveliku prepreku ulasku u EU. Međutim, ta je ograda spomenik civilizacijskoj sramoti kojoj svjedočimo iz svojih udobnih domova. Jednako tako, šiljci su sramota gradova koji su pustili bodlje da bi odagnali one koje bi trebali imati pod svojim okriljem.

Šiljci neće riješiti problem beskućništva, isto kao ni njihovo prekrivanje, kao što se ni na jedno kompleksno pitanje ne može odgovoriti jednostavnim rješenjem i očekivati progres. Sustav poput kapitalizma počiva na postojanju beskućnika i siromašnih i bez njih ne može i zato i onemogućava sistemsku borbu protiv uzroka, a ne simptoma beskućništva. S druge strane, oni bez kapitalizma mogu, ali pored brige o tome gdje će jesti ili spavati o tome ne stignu razmišljati. Tim ljudima treba krov nad glavom i pravo na rad, pojedinicima i psihološka pomoć. Ne trebaju im šiljci da bi znali da su nepoželjni. To ionako osjećaju svakim korakom prolaznika koji ih ignoriraju. ◀

Akcija skupine *Space, Not Spikes*.
Izvor: Linkis.com

DRUŠTVENA PROMJENA “ODOZDO”: ARGENTISKI PIQUETERO POKRET

IVA IVŠIĆ I IVAN VADANJEL

* *Iva Ivšić i Ivan Vadanjel, radnica u centru za predškolce i arhitekt, suradnici i članovi više aktivističkih organizacija. Vole nagomet, jogu i biciklizam.*

Kada želimo riješiti neki problem ili nešto postići, a metoda koju koristimo se po stoti put pokaže neučinkovitom, logično bi bilo posegnuti za novim rješenjem. No dok se naši političari u navodnom traženju izlaska iz krize uporno zabijaju u zid slijepe ulice ponavljajući pritom thatcherovsku mantru o tome kako „nema alternative“, autori ovog teksta zaputili su se u iscrpljenu zemlju koja je nakon godina robovanja MMF-u doživjela političko-ekonomski slom. Danas se vlasti i društveni pokreti uglavnom pokušavaju naći na pola puta, dok su oni radikalniji odbili suradnju s vlastima i odlučili se za samostalno djelovanje. Koji su to novi oblici i metode borbe, kako živjeti od vlastitih proizvoda i razviti društvo na principima samoorganizacije i solidarnosti – pročitajte na primjeru organizacije Tupac Amaru, iznikle iz pokreta nezaposlenih u siromašnoj provinciji Jujuy, a danas glavnog regionalnog političkog aktera koji koordinira gradnju bolnica, vrtića, škola, knjižnica, bazena, kuhinja i drugih. Bienvenidos a Argentina!

Početkom 2000-ih, za vrijeme goruće političke i ekonomske krize u Argentini, svjetski mediji, posebno oni lijeve provenijencije, euforično su pisali o spontanom uličnom buntu koji se vrlo brzo pretvorio u lucidnu, mudru i organiziranu borbu protiv kapitalizma i njegove slobodnotržišne, kompetitivne i otuđujuće logike. Novonastali argentinski društveni pokreti borili su se za promjenu društvenih i proizvodnih odnosa kroz politizaciju svakodnevnog života- potičući ljude na angažman, osmišljavanje i realizaciju radne i “neradne” svakodnevica na novim solidarnim i demokratskim principima. Najpoznatiji i najznačajniji od njih su pokret za zauzimanje tvornica, pokret kvartovskih plenuma i pokret nezaposlenih – *piquetero* pokret. Otad je prošlo gotovo 15 godina, i mnogo se toga u Argentini promijenilo, no kolektivna energija i želja za promjenom nošena na krilima masovnih prosvjeda nije nestala, pretvorila se u svakodnevno djelovanje i borbu za ekonomska, radna, socijalna i druga prava širokih slojeva stanovništva. Na proputovanju kroz Argentinu početkom godine, posjetili smo nekolicinu organizacija nastalih iz pokreta 2000-ih, čije nam prakse mogu poslužiti kao nadahnuće, ali i koristan primjer za naše lokalne borbe. U tekstu ćemo pisati o jednoj od njih.

NEMIRNE GODINE: ARGENTINA POČETKOM 2000-IH

Prije nego što se dotaknemo konkretnog primjera, ukratko ćemo ocrtat i ekonomski i društveno politički krajolik Argentine prije i za vrijeme krize, odnosno uvjete u kojima pokreti i “naša” organizacija nastaju. Argentinska vlada na čelu s predsjednikom Carlosom Menenom 90-ih godina provodi strukturne reforme pod pritiskom MMF-a koje potiču i nameću agresivnu liberalizaciju i deregulaciju, deindustrijalizaciju zemlje, privatizaciju tvornica i prirodnih resursa usporedno rastvarajući institucije socijalne države i ograničavajući moć radničkog pokreta.

Ovakve politike dovode do povećanja nezaposlenosti, nejednakosti i socijalne ekskluzije (na vrhuncu krize 2002. godine nezaposlenost je bila oko 22 %, a gotovo 60% ljudi živjelo je ispod linije siromaštva što je u odnosu na nezaposlenost od oko 7% i 30% ljudi koji žive ispod linije siromaštva početkom 90-ih godina značajan skok), progresivnog povećanja unutarnjeg i vanjskog duga te do konačnog političkog i ekonomskog kraha u prosincu 2001. Politički i ekonomski turbulentno razdoblje iznjedrilo je nekoliko predsjednika, a mnogobrojni društveni pokreti nažalost se nisu uspjeli povezati do te mjere da postanu glavna politička snaga u državi, no ostali su potencijalna i stvarna prijetnja svakoj vladi koja ne bi bila spremna na dubinske reforme ekonomije i društva. U tom kontekstu, na vlast dolazi političar lijevog centra Nestor Kirchner. Novi predsjednik u dogovoru s 80% vjerovnika otpisuje velik dio argentinskog duga, velikim proizvođačima i izvoznicima povisuje poreze, potiče proizvodnju i razvoj industrije i provodi nacionalizacije velikih kompanija. Dobra klima na svjetskim tržištima kao i zahvati u ekonomiju otvaraju mu prostor unutar kojeg socijalnim politikama i visokim financijskim potporama smanjuje nezaposlenost i značajno poboljšava položaj najsiromašnijeg dijela stanovništva te na taj način “potpisuje” primirje s društvenim pokretima.

Pokreti su se dolaskom Kirchnera na vlast našli u nimalo zavidnoj poziciji – s obzirom na kataklizmično stanje u državi, morali su pristati na određene kompromise kako bi pomogli iscrpljenom stanovništvu. Dio pokreta uključen je u formiranje nove vlasti te je time vrlo brzo pacificiran i kooptiran, velik dio njih izgubio je na snazi i autonomiji prihvativši direktnu financijsku

potporu, a kako se ta potpora s godinama smanjivala, postepeno su se gasile i organizacije koje su u potpunosti ovisile o njoj, dok je dio radikalno lijevih organizacija odbio potporu nove vlade te se također ugasio ili djeluje vrlo lokalno. S druge strane, čitav niz organizacija koje djeluju samostalno ili uz pomoć vladinih socijalnih projekata i danas je vrlo angažiran i aktivan, eksperimentiraju s novim oblicima organiziranja, potiču ljude (nezaposlene, radnike, seljake, autohtono stanovništvo) na aktivizam i djelovanje kroz praksu, na samoorganiziranje i borbu za društvene promjene.

ORGANIZIRANJE NEZAPOSLENIH

Piquetero pokret pojavio se sredinom 90-ih u ruralnim južnim dijelovima Argentine no ubrzo se proširio i na siromašna i deindustrijalizirana urbana područja. Pokret su pretežno činili osiromašeni nezaposleni, u velikoj mjeri žene, koji/e su godinama gurani/e na marginu društvenog i političkog života, preživljavajući trgovanjem na tržištu neformalne ekonomije.

S obzirom na to da bez konkretnih radnih mjesta svoje nezadovoljstvo nisu mogli iskazati štrajkom ili nekim drugim oblikom radničke i sindikalne akcije te bez podrške ionako oslabljenih sindikata kojima nezaposleni tradicionalno nisu u središtu interesa, argentinski nezaposleni morali su osmisliti nove oblike i metode borbe za ostvarenje prava koja im pripadaju.

Prepoznavši moć ometanja prometnih puteva u svrhu stvaranja pritiska na još uvijek živahan politički i ekonomski establišment, zauzeli su ulice usvajajući taktiku “*corte de ruta*” ili “*piquet*” - blokadu ključnih prometnica i komercijalnih puteva na lokalnim, regionalnim, nacionalnim i internacionalnim rutama.

Ubrzo je “*corte de ruta*” postao prepoznatljiv oblik kolektivne direktne akcije, a sve veći *piquetero* pokret dobio je političku važnost i moć na širokom planu te se prometnuo u ključnog aktera za mobilizaciju i iniciranje promjena čak i prije vrhunca krize. Također, osim što je brojnošću i uspješnom metodom ometanja i prekidanja važnih prometnih i trgovačkih puteva *piquetero* pokret iznašao način da se čuje glas društveno marginaliziranih i obespravljenih, paralelno je razvio i vrlo snažnu proizvodnu i distribucijsku mrežu. Organizirani kao MTD

Autori fotografija u tekstu: Iva Ivšić i Ivan Vadanjel

(*Movimientos de Trabajadores Desempleados*, Pokret nezaposlenih) osnovali su mnogobrojne kooperative - javne kuhinje, pekare, komunalne vrtove, šivaonice i dr. - koje su osiguravale svakodnevnu reprodukciju na principima samoorganizacije, solidarnosti i kooperacije.

TUPAC AMARU – OD SIMBOLA BORBE PROTIV KOLONIZATORA DO EMANCIPATORNE GRASSROOTS ORGANIZACIJE

Jedna od najuspješnijih organizacija izniklih iz *piquetero* pokreta koja djeluje i danas je Tupac Amaru. Nastala je u provinciji Jujuy, regiji na sjeverozapadu Argentine u kojoj je većinsko autohtono stanovništvo. Ime je dobila po herojskom vođi pobune potomaka Inka protiv Španjolaca u Peruu u 18. stoljeću. Tupac Amaru postao je mitski junak i simbol borbe autohtonog stanovništva protiv kolonizatora koje je sve do pobuna početkom 2000-tih i dolaska lijevih vlada na vlast bilo obespravljeno, osiromašeno i isključeno iz društvenog života Argentine i drugih južnoameričkih država.

Iako tradicionalno siromašna, regija Jujuy posebno je bila pogođena ekonomskim politikama iz 90-ih godina. Većina stanovništa regije nije imala pristup zdravstvu, obrazovanju i drugim socijalnim uslugama, a u velikoj većini slučajeva bila je bez riješenog stambenog pitanja. Nezaposlenost i postotak ljudi koji su živjeli ispod granice siromaštva bio je među najvećima u Argentini. Početkom 2000-ih, većinsko autohtono stanovništvo organizirano kroz *piquetero* pokret zajedničkim direktnim akcijama vrši pritisak na lokalne vlasti i traži promjene. U kratkom periodu uspjeli su smijeniti čak 4 guvernera Jujuyja, no kada se dolaskom petog guvernera ništa nije promijenilo, odlučuju stvar preuzeti u svoje ruke. Tako je nastao Tupac Amaru.

O organizaciji smo više saznali posjetivši njihovo središte u San Salvador de Jujuyju. Kroz dvije velike zgrade u centru grada proveo nas je portir s kojim smo pokušali razgovarati na svježem naučenom španjolskom. Iako je komunikacija bila osnovna, uspjeli smo saznati bitne informacije, ali posebno nas je impresioniralo ono što smo vidjeli. Osim mnogobrojnih ureda, u zgradama se nalazi klinika, knjižnica, osnovna i srednja škola za djecu i odrasle, sportska dvorana, bazen, javna kuhinja, radio i

TV postaja, muzej i čitav niz drugih prostorija u kojima članovi Tupac Amarua rade, volontiraju i potpuno “besplatno” koriste obrazovne, zdravstvene i druge usluge. Koriste ono što sami stvaraju.

Tupac Amaru je grassroots aktivistička organizacija koja potiče i osnažuje lokalno stanovništvo da se kroz djelovanje i rad na konkretnim problemima izbori za pripadajuća radna, socijalna i ekonomska prava te bolje životne uvjete. Organizacija danas broji 70 000 članova i u stalnom je porastu, a u regiji Jujuy je, iako ne sudjeluje na lokalnim izborima i nema svoje predstav-nike u vijeću, glavni politički akter. Brojnost i mobilizacijska spremnost dovoljno su jaki instrumenti koji joj omogućuju kreiranje lokalnih politika. Osnovna strukturna jedinica Tupac Amaru-a je “Copa de leche” (doslovni prijevod je čaša mlijeka), koja djeluje lokalno i u kojoj postojeći i budući članovi organiziraju javnu kuhinju, nabavljaju hranu i odjeću, brinu o starijima i nemoćnima, potiču ljude na obrazovanje i stjecanje (pre)kvalifikacija za rad, osnivaju kooperative u kojima se samozapošljavaju te se brinu o rješavanju stambenog pitanja. Postoji oko 900 jedinica od kojih se većina nalazi u samoj regiji Jujuy premda se postepeno šire i po ostalim dijelovima Argentine tako da ih je moguće naći i u Mendozi, Cordobi, Corrientesu, Buenos Airesu i drugdje. S obzirom na to da članstvo Tupac Amaru-a čini mahom siromašno, neobrazovano i često nepismeno stanovništvo, proces u kojem ih se osnažuje da se samoorganiziraju i preuzmu inicijativu je iscrpljujuć i dugotrajan, ali sudeći po svemu što rade, itekako uspješan.

Organizacija je 2004. godine izborila ulazak u vladin projekt socijalne stanogradnje odakle i danas dolaze njezini glavni izvori financiranja izvana. Iako prije nisu imali iskustvo u građevinskom sektoru, dobili su financije za izgradnju 148 obiteljskih kuća. Unatoč uvjerenju šire javnosti da će potrošiti novce i da neće realizirati projekt, gradnja je završena u rekordnom roku te su time ostvarili pravo na nove subvencije. Sljedeći ugovori s državom podrazumijevali su izgradnju 1000 stambenih jedinica godišnje za što su dobivali oko 24 000 dolara po kući, odnosno 24 milijuna dolara godišnje. Kako bi zaposlili ljude i smanjili trošak izgradnje kuća dobivenim državnim subvencijama,

članovi Tupac Amarua osnovali su nekoliko kooperativa za proizvodnju građevinskog materijala (tvornica bloketa, metalurška tvornica i tvornica namještaja) koji su potom koristili u izgradnji. Također, kuće su gradili prema tipskim projektima koje su dobili od Ministarstva stanovanja, bez arhitekata koji su tražili previsoke honorare i što je važnije, bez posrednika, zbog čega je trošak izgradnje ispio puno niži, a sav se višak ulagao u daljnji razvoj zajednice i izgradnju društvenih sadržaja. Osim što su gradili jeftinije od privatnih građevinskih firmi koje dobivaju i do 8000 dolara više po stambenoj jedinici, gradili su i do četiri puta brže. Razlog za to je zapošljavanje većeg broja radnika po pojedinom objektu. Tako je program stanogradnje korišten i kao sredstvo generiranja radnih mjesta. Članovi Tupac Amarua do danas su sagradili preko 7000 stambenih jedinica, otvorili su osnovne i srednje škole, bolnice i tvornice te zaposlili preko 5000 ljudi, a još dodatnih 5000 zaposleno je indirektno kod kooperanata.

ALTO COMEDERO – MJESTO PROIZVODNJE I DRUŠTVENE INKLUZIJE

Iz središta organizacije u San Salvador-u uputili su nas na autobus koji vozi nekoliko kilometara izvan grada, u Alto Comedero, prvo i najveće naselje nastalo u izvedbi članova Tupac Amaru-a. Alto Comedero je od centra udaljen pola sata vožnje autobusom kroz standardno periferijsko sivilo argentinskih gradova ispunjeno često napuštenim tvorničkim kompleksima i siromašnim “villama miserijama” (argentinski “slamovi”). Uzduž vanjskog ruba jedne od “villa”, s druge strane ceste, nalazi se plansko naselje Tupac Amarua. Na ulazu u naselje dočekuje nas simbolični znak dobrodošlice, natpis “Bienvenido Al Cantri”, a s desne strane na zidu tvornice građevinskog materijala još jedan, “Luchamos por trabajo digno” (“Borimo se za dostojanstven posao”). S obzirom na to da su nam rekli da u naselju živi 7000 ljudi, Alto Comedero na prvi pogled izgleda začuđujuće prazno. Pretpostavljamo da je tako zbog nesnosne vrućine, ali od teta u vrtiću iz kojeg smo jedino čuli znakove života saznajemo da je stanovništvo na dvotjednom kolektivnom godišnjem odmoru. One su na odmor išle u smjenama jer je vrtić, zbog potreba roditelja koji rade izvan naselja, morao biti otvoren cijelo ljeto. Uz razgovor s jednom od teta koja je uz pomoć organizacije

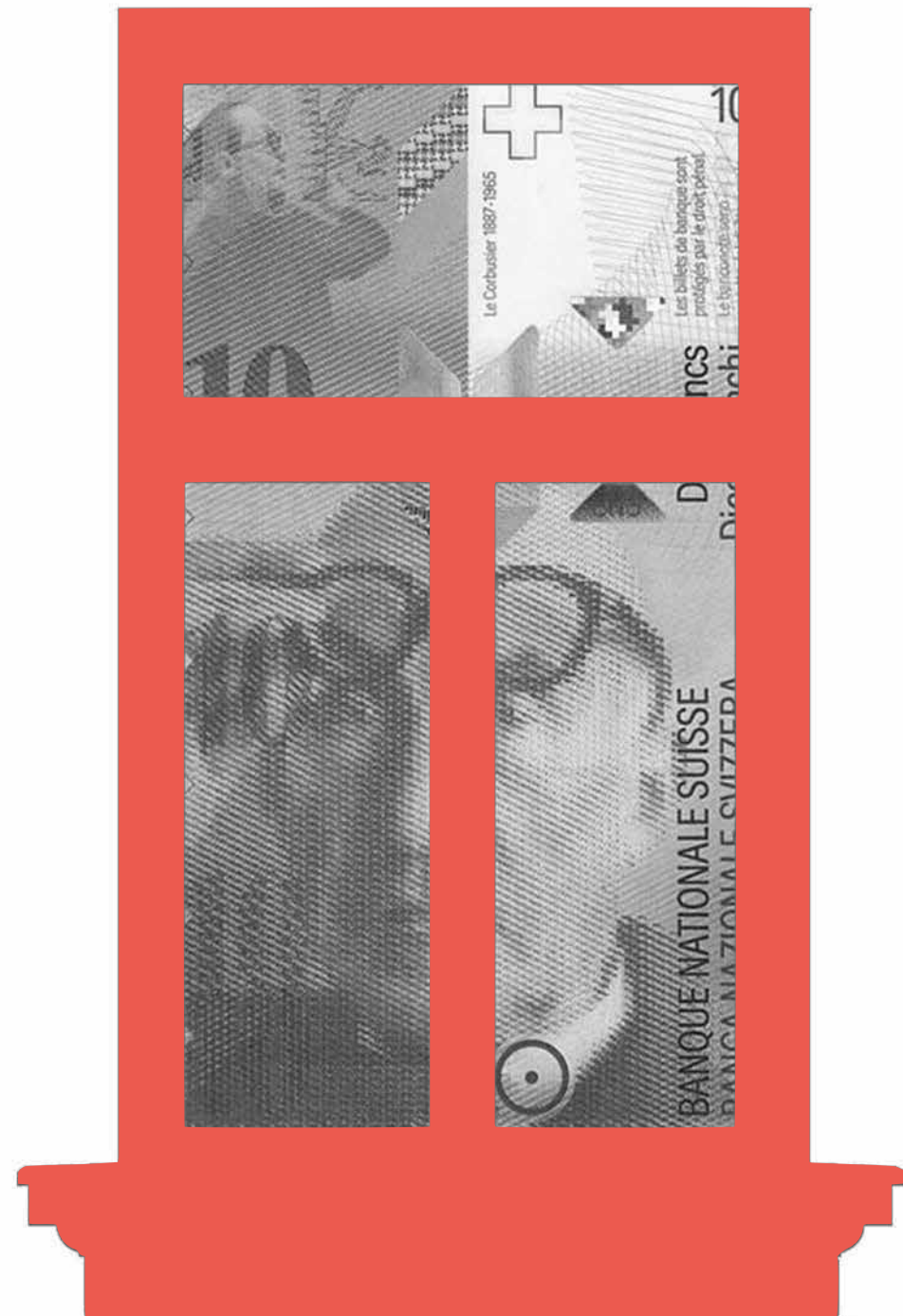
završila večernju srednju školu i tečaj za odgajateljicu, zaposlila se i sa svojom obitelji dobila kuću na korištenje, razgledavamo vrtićki objekt. Njezina priča nikako nije iznimka. Većina stanovništva u naselju prošla je sličan životni put – svojevremeno su bili odbačeni i prezreni, na rubu egzistencije, a danas rade, uživaju u plodovima svojega rada i osjećaju da negdje pripadaju.

Nakon vrtića nastavljamo obilazak naselja. Alto Comedero broji 2 700 kuća, od kojih je svaka prizemni objekt veličine 50 m² s dvije spavaće sobe, predvrtom i dvorištem sa stražnje strane kuće, no ono što ga zaista čini posebnim nije broj stambenih

jedinica, već količina dodatnih sadržaja kojima obiluje. Socijalno stanovanje, tamo gdje postoji kao koncept, obično ima za cilj postizanje minimuma; pružanje “krova nad glavom” pri čemu građevinske firme često u tom procesu izvlače profit. Takva su naselja najčešće izmještena iz glavnih prometnih tokova i satima udaljena od mjesta proizvodnje te lišena i svih društvenih, obrazovnih, kulturnih i drugih sadržaja. Alto Comedero pokazuje potpuno druge karakteristike i odaje dojam savršeno uređenog malenog grada. Naselje jest mjesto proizvodnje. Tu se nalaze glavne tvornice Tupac Amarua- metalurška, tvornica građevinskog materijala, tekstila i namještaja koje proizvode za

potrebe izgradnje naselja i njezinih stanovnika, ali i za prodaju na tržištu. Osim toga, stanovnici Alto Comedera ponosni su na čitav niz institucija koje im pružaju socijalne, obrazovne i zdravstvene usluge poput vrtića, osnovne škole i doma zdravlja u kojima i sami rade, a prilikom planiranja i izvedbe nije propušteno misliti na zabavne, sportske i kulturne sadržaje pa tako naselje sadrži sportsku dvoranu, ogroman zatvoren kompleks otvorenih bazena, kompleks vanjskih igrališta, kulturni centar, muzej i vjerske objekte (katoličku crkvu i hram Inka). Kao svaki, i ovaj “grad” (g)rade radnici, no za razliku od nama poznatih modela u kojima jedni (g)rade, a drugi upravljaju, odlučuju i koriste, u ovom modelu otpočetak do kraja sudjeluju svi, pri čemu se višak koji je stvoren u proizvodnom procesu ulaže u razvoj zajednice. Model Tupac Amarua na nekoliko je razina značajan za stanovništvo regije Jujuy, ali i za argentinski pokret u cjelini. Prije svega, lokalno stanovništvo izborilo je pripadajuća ekonomska, radna i socijalna prava čime su znatno poboljšani životni uvjeti, a područstvljenim servisima omogućen je pristup zdravstvenoj brizi i njezi, obrazovanju, ali i kvalitetnom provođenju slobodnog vremena. S druge strane, kroz svakodnevno djelovanje i sudjelovanje u procesu proizvodnje te procesu upravljanja i distribucije, izvršena je transformacija marginaliziranih, osiromašenih i politički pasivnih masa u politički aktivne aktere koji upravljaju svojim životima na radnom mjestu i izvan njega. Osim toga, razvijeni model izgradnje socijalnog stanovanja koji nadilazi granice bazične potražnje “krova nad glavom”, uslijed sve većeg povećanja neformalnog stanovanja na periferiji argentinskih gradova, služi kao primjer i inspiracija pokretima u drugim regijama. Konačno, borba piqueterosa, nezaposlenih, radnika i seljaka u Argentini koji su, poput Tupac Amarua, opstali i dugo nakon prvotnog bunta, ukazuje nam na jednu bitnu stvar- iako pokreti iz 2000-ih nisu uspjeli postati glavna politička snaga u državi, činjenica je da se svakodnevnim radom u zajednici i poticanjem ljudi na angažman, solidarnost, udruživanje, kooperaciju i samoorganizaciju pomiču granice socijalne ekskluzije, nagrizu se postojeća društvena struktura i redefiniiraju odnosi moći u društvu što je posebno vidljivo na mikrorazini, u tvornicama koje su zauzeli radnici i u lokalnim sredinama u kojima djeluju. ◀

60,6 mlrd. kn iznosi kreditna zaduženost hrvatskih građana u stambenim kreditima. Više od 1/3 te svote otpada na kredite u švicarskim francima. 320 000 građana ne otplaćuje svoj dug. izvor: www.hnb.hr

Banknota od 10 švicarskih franaka s likom Le Corbusiera, najznačajnijeg arhitekta XX. stoljeća, posvećenog razvoju koncepta kolektivnog stanovanja.

DIKTATURA KORPORA- TIVNOG DIJELJENJA

AIRBNB – TO JE POSAO KAO SVAKI DRUGI

ASKA VUK

* Aska Vuk je članica MAZ-a.

Predstavnici ekonomije dijeljenja Airbnb i Uber došli su i na hrvatsko tržište. Pišemo o problemima koje takav poslovni model donosi, no i mogućim alternativama.

Tučnjave taksista u Parizu, tužbe zbog kršenja propisa o iznajmljivanju i prostornom uređenju (*rental and zoning regulation*) Grada New Yorka, panika zbog rasta cijena nekretnina u San Franciscu te sve veća armija osiromašenih prekrasnih radnika širom svijeta kojima nitko čak ni ne priznaje da rade neke su od nuspojava trendovske ekonomije dijeljenja (*sharing economy*).

NOVI KRUG EKSPLOATACIJE

Prvi izdanci ovog relativno novog modela već su tu, čak i na europskoj periferiji koja tako dramatično zaziva investicije. Međutim ovdje se ne radi o ulaganju, već o novom krugu eksploatacije zaogrnutom u kreativne slogane koji govore o slobodi, globalom povezivanju, dodatnom prihodu. Na periferiji su uvjeti teži i rijetko se propituju (*1*), iako i u centru čitave klase trpe iste posljedice. Sandrine, koja kao stručnjakinja za komunikacije radi u jednoj kazališnoj trupi u Parizu, često odlazi prespavati kod svojih roditelja kako bi svoj unajmljeni stan mogla putem Airbnb-a kratkoročno iznajmiti turistima. Objašnjavajući razloge svoje odluke kaže: “U kazališnoj trupi u kojoj radim zarađujem premalo za život. Volim svoj posao, ali mi na stanarinu odlazi oko dvije trećine plaće.”

Airbnb (smještaj), Uber (taksi), Task Rabbit (povremeni poslovi) – da spomenemo samo neke – različite su kompanije koje putem *online*-platformi spajaju rentijere i njihove goste, naručioce i izvršioce ili, jednostavnije, sudionike u ekonomiji dijeljenja, pri čemu se odnos u međuvremenu obrnuo: rentijeri nisu bogati jer zapravo “rentaju” jedno što im je preostalo – vlastite, a često i unajmljene stanove. Establišment ekonomije dijeljenja, odnosno velike kompanije koje su prve uskočile u ovaj voz, vole sudionike na svojim platformama zvati korisnicima (*userima*) kako bi još više zamaglili materijalnu osnovu dijeljenja i akumulaciju kapitala.

Ekonomija dijeljenja (*2*) definira se kao odnos između potrošača u kojem jedan drugome odobravaju privremeni pristup nedovoljno iskorištenoj fizičkoj imovini (auto, kuća, bicikl), vjerojatno za novac, koristeći *peer-to-peer*-usluge. Kompanije se služe sustavom ocjenjivanja (rating), koji navodno osigurava povjerenje s obiju strana transakcije. Neprecizan i zamagljujuć pojam ekonomije dijeljenja ili onaj ponešto precizniji, ekonomija gaže (*3*) (*gig economy*) (*4*), koji uključuje i isporuku usluga, u praksi znače da dijelite sebe – svoje vještine i imovinu – s drugim pojedincima na tržištu, a zapravo s *tech*-kompanijom koja na vama zarađuje milijarde, dok je ono što vama ostaje dodatni prihod. U ekonomiji dijeljenja vama ne pripada ništa tako staromodno kao što je zaštita na radu, mirovinsko ili zdravstveno osiguranje, a sami sa svojim dodatnim prihodom ne sudjelujete u plaćanju poreza pomoću kojih se u vašoj državi financiraju škole, bolnice ili javni mediji.

Kompanije koje ovaj posao organiziraju nude *online*-platformu, odnosno aplikaciju na kojoj se dogovori i transakcije obavljaju. Ništa više i ništa manje. Pri tome, u ovom inovativnom poslovnom modelu, gotovo cijeli rizik – uništavanje stana, suludi gosti, automobilske nesreće itd. – ne preuzima platforma, odnosno kompanija koja ubire najveći profit, već čovjek s početka priče: vozač, iznajmljivač, radnik.

PRIVID SLOBODE I NESPUTANOSTI

Najbrže rastuće kompanije unutar polja ekonomije dijeljenja poput Airbnb-a ili Ubera, prema *Wall Street Journalu*, trenutno zajedno vrijede preko 60 milijardi dolara. Njihov pak profit dolazi od postotka/naknade od milijuna transakcija koje se svake minute na njihovim platformama obavljaju u gotovo svim dijelovima svijeta. Ekonomija dijeljenja izazvala je tektonske potrese na tržištu smještaja i prijevoza, pa je tako Airbnb uništio ili barem značajno ugrozio hostele i hotele, iako zapravo ne nudi isti tip usluge. Uber je sa svojim vozačima, običnim ljudima koji ne posjeduju dozvole niti plaćaju poreze za obavljanje usluga prijevoza, izazvao pometnju na tržištu taksi-usluga, što je često dovodilo do fizičkih obračuna sličnih onima iz uličnih tučnjava Radio Taxi – Cammeo.

I ne samo da ostvaruju dobit: ove su kompanije jako *cool* u nomadskom izvlaštenju naših života jer nas uvjeravaju da smo slobodni i nesputani, da zapravo ne radimo i da na vrlo lagan način osiguravamo krpanje kućnog budžeta. Sve se oslanjaju na obične ljude kojima se nudi da zarade “koju kunu više”, fleksibilnost i sudjelovanje u globalnoj zajednici djelatnika. “Iako se čini kako je to lagan način za zaradu, zapravo zahtijeva puno vremena i truda oko komunikacije s potencijalnim gostima, kao i s gostima koji su vam u stanu. Tu je naravno pranje posteljine i ručnika, čišćenje sobe i stana, dočekivanje i ispraćanje gostiju i sl. Možda to zvuči kao zgodna avantura, no ako radite kod kuće i volite svoju intimu i mir, Airbnb definitivno nije lagan posao za vas. Sve u svemu, Airbnb je za mene dobar izvor zarade, no daleko od toga da uživam u tome, to je posao kao svaki drugi”, kaže Ana, koja je sobu u vlastitom stanu u Zagrebu, a zapravo svoju spavaću sobu, krenula iznajmljivati prije dvije godine, prvenstveno jer, kako kaže, nije vidjela bolji način da zaradi za život.

Koristeći jezik kooperativa, društvenih pokreta i organizacija civilnog društva, zazivajući decentralizaciju, horizontalnost i održivost, korporativna ekonomija dijeljenja brendira se korištenjem komunalno-solidarnih ideja i slogana. “Welcome Home”, “Belong Anywhere”, “Choice is a beautiful thing”, “Her turn to earn”, “Creating 1,000,000 jobs for women by 2020” i “Our community” samo su neki od slogana koje koriste Airbnb i Uber, naglašavajući ezoterično nomadstvo i spiritualno-svjetonazorsku povezanost korisnika. Glavni je ideolog ekonomije dijeljenja u Airbnb-u Douglas Atkin, autor knjige *The Culting of Brands*, u kojoj savjetuje direktore kako da osnaže svoje brendove učeći od religijskih kultova; u Airbnb-u je zaposlen kao globalni voditelj zajednice (*global head of community and mobilization*) te često drži prezentacije o izgradnji pokreta i zajednice.

VISOKI PROFITI ZAOGNUTI U GRASSROOTS-INITIJATIVU

Atkin je sudjelovao i u utemeljenju Peers.org, fondacije koju su 2013. osnovale četiri korporacije ekonomije dijeljenja u pokušaju da od globalnih djelatnika stvore društveni pokret koji će “zaštiti dijeljenje”. Prava namjera Peersa, koji se pokušava predstaviti kao *grassroots*-inicijativa, jest osigurati dovoljno

jaku i masovnu podršku koja će se moći suprotstaviti regulatorima i radnicima koji u takozvanim razvijenim dijelovima svijeta sve više pokreću sudske procese i prijete profitu ovih kompanija.

U San Franciscu je Airbnb uzrokovao rast cijena nekretnina usporediv jedino s masovnim doseljavanjem inženjera u Silicijsku dolinu, što posljedično tjera neke od njegovih stanovnika, npr. radnike u kulturi i imigrante, dalje od centra grada. Mnogi domaćini (*host*) iz New Yorka (ali i drugih američkih gradova) krše nekoliko zakona koji se tiču iznajmljivanja, što je bilo predmetom medijski dobro praćenih sudskih slučajeva. Airbnb uvijek inzistira na istoj argumentaciji o malim ljudima s velikim srcima koji povremeno iznajmljuju svoje stanove kako bi nešto dodatno zaradili. Tom Slee je u *Jacobinu* uvjerljivom analizom (pregled nekoliko tisuća Airbnb-ovih oglasa u New Yorku) pobio Airbnb-ovu tvrdnju o individualnim korisnicima koji zarađuju malenu sumu pokazavši da pola prihoda u New Yorku zapravo dolazi od domaćina s velikim smještajnim kapacitetima.⁽⁵⁾

MASKIRANA PROFESIONALIZACIJA

U različitim zemljama periferije poput Hrvatske većina Airbnb-ovih oglasa zaista otpada na obične ljude koji jednostavno nemaju dovoljno sredstava za život. Situacija je slična onoj koju je izazvao turistički *boom* u Splitu iselivši ljude, sretne što konačno imaju bilo kakav prihod, iz vlastitih domova.⁽⁶⁾ Tek kasnije dolaze sitniji poduzetnici ili krupniji kapital koji vide mogućnost zarade i izbjegavanja poreza. Kako će izgledati grad kada svi počnu “rentati” na deindustrijaliziranoj periferiji i privatnim kapitalom dereguliranim urbanističkim planovima treba tek vidjeti.

Izbjegavanje poreza u većini zemalja u kojima je prisutan samo je jedan aspekt Airbnb-ove strategije, koja uporno tvrdi kako Airbnb nije konkurencija hotelskoj industriji niti hostelima. Kada npr. domaćin koji iznajmljuje svoj stan želi gostima otkazati rezervaciju, platforma mu šalje prijeteću poruku u kojoj nabraja moguće sankcije: novčana kazna, gubitak statusa “super domaćina” i sl. Sasvim je nevažno imate li posve objektivne razloge za otkazivanje (poput puknute cijevi u kupaonici) ili otkazujete unutar parametara vlastite politike

otkazivanja (*cancelation policy*). Također, ako u periodu od petnaestak dana ne prihvatite niti jednu rezervaciju, dobivate poruku o mogućnosti brisanja vašeg profila ukoliko nastavite s istom praksom. Iz svega navedenog, kao i iz nagovaranja na novu opciju instant-rezervacije (*instant booking*), u kojoj nema predstavljanja i prethodne komunikacije između domaćina i gostiju, snižavanja cijena putem uputa o preporučenoj, konkurentnoj cijeni ili pak minimalnih standarda koje smještaj treba zadovoljavati (ručnici, šamponi za goste), posve je jasno da se ne radi o “sobi viška”, već da Airbnb pokušava operirati kao pouzdan i stabilan smještajni kapacitet koji sve više nalikuje hotelima nudeći ono nešto dodatno u vidu “autentičnog” iskustva lokalne sredine i ljudi. Airbnb je nedavno zaposlio i osobu zaduženu za hrvatsko tržište za aktivnu komunikaciju sa “zajednicom” (*community*), kako Airbnb voli tepati armiji svojih neplaćenih radnika iznajmljivača.

Gostima pak ne odgovaraju visoke naknade (*fee*) koje Airbnb uzima od svake transakcije. Tako npr. ako želite unajmiti (*book*) sobu po cijeni od 21 eura dnevno u periodu od 30 dana, naknada koju Airbnb-om plaćaju gosti iznositi će 72 eura, dok će domaćini od svoje zarade morati dati 30-ak. Jako puno s obzirom na to da se radi samo o platformi, odnosno softveru, i izrazito prorijeđenoj i najčešće nedostupnoj službi za korisnike.

OD POČETNOG ENTUZIJAZMA DO OTREŽNJENJA I ZAMORA

Iznajmljivači često nisu svjesni svih navedenih problema i dinamike. Većina ih je već osiromašena krizom i, barem na početku, oduševljeni su mogućnošću dodatne zarade. Tek kasnije dolazi do zamora i shvaćanja da se radi o pravom, slabo plaćenom i nimalo zaštićenom poslu. “Nakon tri godine ‘hostanja’ došla sam do groznog zaključka da turizam, odnosno iznajmljivanje i ‘hostanje’ soba i stanova, vodi do sve veće ksenofobije i počela sam sve više razumjeti ljude koji, premda žive od turizma, jedva čekaju da se turisti vrate svojim kućama i krajem kolovoza više se čak ni ne trude sakriti koliko im idu na živce”, kaže Ana s početka priče.

Dok Uber (čiji je dolazak na regionalno tržište tek najavljen⁽⁷⁾) svoje vozače tretira kao pojedinačnu ugovornu stranu

(contractor), Airbnb svoje iznajmljivače smatra dijelom zajednice, sitnim poduzetnicima koji vode *cool* stilove života. Radnicima dakle nije priznato da uopće nešto stvarno rade, ali zato postoje radna mjesta poput voditelja zajednice (head of community), čija je svrha uvjeriti radnike da je eksploatacija ono što su cijelog života čekali.

Jevgenij Morozov upozorio je na širi problem u ovim utopijskim, optimističnim bajkama – one naime pokušavaju racionalizirati patologije trenutačnog političkog i ekonomskog sistema predstavljajući ih kao svjesne životne izbore: “Lijepo je biti u poziciji da možete birati između unajmljivanja ili posjedovanja, ali ovo je izbor koji mnogi ne mogu napraviti, već su prisiljeni izabrati unajmljivanje kao *difoltnu* opciju.”⁽⁸⁾

S druge strane postoje i autori poput Paula Masona koji u najavi svoje nove knjige *The end of capitalism has begun* kao jedan od znakova novog doba koje samo što nije stiglo (ali smo mi vjerojatno nedovoljno perceptivni da ga prepoznamo) vidi u ekonomiji dijeljenja i novom načinu života koji ona inaugurira.

NOVI OBLICI EKSPLOATACIJE I OSIROMAŠENJA

Ipak, mnogo je više onih koji u novom poslovnom modelu vide *business as usual*, koji zaista jest inovativan, ali samo u novim oblicima eksploatacije i osiromašenja. Snižavanje cijena, potpuno izbjegavanje radnog zakonodavstva, razoran utjecaj na cijene stambenog prostora te nejednak pristup za siromašne i manjinske zajednice samo su neke od posljedica.

Rastuće nezadovoljstvo regulatora, iznajmljivača i gostiju Airbnb-om, vozača Ubera koji se već organiziraju i traže svoja prava ili pak čistača zbog čijih je tužbi pokleknuo Homejoy govore u prilog tezi da će uskoro mjehur ekonomije dijeljenja morati puknuti ili se barem donekle prilagoditi postojećem zakonodavstvu. Preporuke istraživača i teoretičara ekonomije dijeljenja smjeraju na organiziranje korisnika, kontrolu ili pak vlasništvo korisnika nad vlastitim profilima i podacima (koje bi onda trebalo biti moguće i preseliti na neku konkurentsku platformu), dok oni koji se bave regulacijom daju savjete gradovima kako da doskoče korporacijama i pametnije reguliraju.⁽⁹⁾ Naravno, potpuna emancipacija korisnika na

- (1) Za jedan od rijetkih primjera takvog propitivanja u domaćim medijima vidi: Ulazak Ubera na domaće tržište: o kakvom se poslovnom modelu radi?. <http://www.bilten.org/?p=8225>
- (2) Više o ekonomiji dijeljenja vidi: Frenken, Koen et al. Smarter regulation for the sharing economy. <http://www.theguardian.com/science/political-science/2015/may/20/smarter-regulation-for-the-sharing-economy>
- (3) Ovaj termin naglašava kratkotrajnost „gaža” (*gig*) koje ljudi uzimaju (*op. ur.*)
- (4) Herrn, Alex. Why the term ‘sharing economy’ needs to die. <http://www.theguardian.com/technology/2015/oct/05/why-the-term-sharing-economy-needs-to-die>
- (5) Slee, Tom. Sharing and Caring. <https://www.jacobinmag.com/2014/01/sharing-and-caring/>
- (6) Iskustva nekih od njih prikazana su u tematu zadnjeg broja časopisa RAD.
- (7) Za vrijeme pisanja teksta Uber još nije ušao na hrvatsko tržište. 22. listopada, točno u podne, u nešto promijenjenom obliku (vozač ne može biti bilo tko, već su to profesionalni licencirani vozači) stigao je i kod nas. Budući da se protiv ovakvoga poslovnog modela prosvjedovalo diljem svijeta, ostaje nam vidjeti kako će se Uber razvijati na hrvatskom tržištu. (*op.ur.*)
- (8) Morozov, Jevgenij. Don’t believe the hype, the ‘sharing economy’ masks a failing economy. <http://www.theguardian.com/commentisfree/2014/sep/28/sharing-economy-internet-hype-benefits-overstated-evgeny-morozov>

postojećim platformama nije moguća zbog niza profitnih razloga. To je otprilike isto kao da pokušate preuzeti Facebook.

DIJELJENJE PO DRUGIM PRINCIPIMA

Uz regulaciju i organiziranje, paralelni projekt mora uključivati i izgradnju vlastitih struktura i platformi dijeljenja, od kojih mnoge zapravo već postoje. One su male i relativno nevidljive, ne rastu eksponencijalnom brzinom poduprte rizičnim (*venture*) kapitalom. Ali tu su, žive i plamsaju, poput kartografije nekog drugog svijeta. Grupe solidarne razmjene, Porodična biblioteka ili pak Klub putnika regionalne su inačice ekonomije dijeljenja, nešto kao *deep web* ili prethodnica ovih korporativnih modela. U njima se dijeli po potpuno drugim principima.

Za razlikovanje onoga što je uistinu slobodno, a što nije, dovoljno je baciti pogled na vlasništvo i upravljanje kao najvažnije demarkacijske linije između profitnih i slobodarskih inicijativa. Ponovno osvajanje vlastitih života – vremena i rada, slobodnog udruživanja i povezivanja koje neće biti motivirano ekonomskim očajem, davanja umjesto iznajmljivanja – postaje imperativ na tom paralelnom putu. ◀

(9) Frenken, Koen et al. Smarter regulation for the sharing economy. <http://www.theguardian.com/science/political-science/2015/may/20/smarter-regulation-for-the-sharing-economy>

Autor ilustracije za Radio Borbu na sljedećoj stranici: Ivan Fazekas, član MAZ-a

SKATEBOARD- ING: KRITIKA URBANOG DOŽIVLJAJA GRADA

FILIP TENŠEK

* Filip Tenšek je ponosni skateborader i komparatist.

Skate subkultura kojoj se rijetko pristupa iz ozbiljnijeg ugla (kao što sam autor navodi na početku teksta), može značiti prisvajanje i zauzimanje prostora. Polazeći od teorijskih pretpostavki Deleuzea i Guattaria, autor piše o odnosu skateboardinga i arhitekture, pokreta koji počiva na DIY kulturi, zatim navodi primjere obnavljanja zapuštenih prostora i nekonvencionalne (a time i potencionalno političke) upotrebe gradskog tkiva.

SKATEBOARDING I PROSTOR

Budemo li ljubazni, ustvrdit ćemo kako se o skateboardingu u Hrvatskoj pisalo razmjerno malo do nimalo. Kada se i pisalo, mahom su to bila izvješća veličine do 2 kartice teksta jutarnjih ili večernjih dnevnih tiskovina, portala ili nezavisnih obavještajaca koji opsegom i sadržajem staju na neuspjelim pokušajima “mladih entuzijasta”, “aktivista”, ponekad i “anarhista”, članova ove ili one kulture sub ili kontra prefiksa, a najčešće, ipak, “uličnih vandala” kao opoziciji gradskoj vlasti. Ono što bode u oko, a kojim već napola žmirimo na nehajno korištenje netom spomenutih termina i prevladavajuće stigme, izgradnja je jednog paušalnog i šupljeg narativa koji proizlazi iz nedostatka diskurzivnog ulaganja u ovu medijski zanemarenu i otpisanu, ali po svemu ostalome jednakopravnu društvenu praksu. Ovaj tekst nije u službi lamentacije o još jednoj u nizu obespravljenih društvenih zajednica, niti je hvalospjev skateboardingu, već mu je poanta ukazati na odnos skateboardinga kao društvene (prostorne) prakse u kontekstu proizvodnje javnog odnosno komercijalnog prostora i izvan njega.

Perspektiva iz koje je promatran svijet, kao i prostor koji u njemu koristimo, konstantno je podložna promjeni. Uz veću ili manju hvalu futuristima, prostor reprezentacije je početkom 20. stoljeća iz očista jurećeg automobila, vlaka ili aviona izgledao znatno drugačije, a jednako intenzivnu mijenu donijela su i psihogeografska (p)lutanja situacionista 60-ih godina koja su skrenula pozornost na mogućnost prostorne igre. Proučavanja svakodnevce i poliritmičnosti tjelesnih subjekata u njoj intenzivnim su teorijskim radom Henrija Lefebvrea, Michela Foucaulta i drugih, rezultirala onime što se u kritičkoj teoriji udomaćilo pod krovnim pojmom *prostornog obrata*. Pod premisom da osobno

uistinu jest političko, pozornost je usmjerena na proizvodnju prostora čiji su inženjeri njegovi svakodnevni subjekti.

“Uspoređen s apstraktnim prostorom stručnjaka (arhitekti, urbanisti, projektanti)”, piše Lefebvre, “prostor svakodnevnih aktivnosti korisnika konkretan je, odnosno subjektivan.” ⁽¹⁾ Lefebvre ističe i latentnu mogućnost subverzije političkog kroz življeno/osobno kada kaže da se prostornom praksom ‘osobna’ sfera spram javne uvijek potvrđuje na konfликтan način.

“Korisnikov prostor je življen- ne zastupljen (ili promišljen).” ⁽²⁾ Unutar društvenog prostora, poglavito prostora grada kao produkta mikro i makro procesa različitih interesnih skupina, skateboarderska zajednica opire se klasičnom modusu proizvodnje i potrošnje. Javni prostor označen je svojom komercijalizacijom i rigidno diktiranim tjelesnim žudnjama. Neoliberalna formula prostor fragmentacije i društvenog jaza zasipa šljokicama, a političko uvjetovanje tijela kroz ulog, odgoj, instrukcije i označena prostorna ograničenja tijelo podvrgava normativnoj poslušnosti u svrhu proizvodnje. Pesimistički osjećaj postmodernističkog svijeta beznađa i nomadske nesigurnosti, ali uvijek kretnje, ono je što zajednicu koja je voljna (g)raditi istovremeno privlači i odbija od središta društva, grada, prostora uopće, time što joj kao nepoželjnoj korisnici isti taj prostor uskraćuje legitimitet njene društvene prakse. Ovaj bi se proces strujanja, odnosno prisutnosti i odsutnosti, otvorenosti i zatvorenosti, privatnoga i javnoga, a posebice premještanja, teorijski mogao popratiti poststrukturalističkim objašnjenjima prostorne dinamike. Uzevši u obzir Deleuzeova i Guattarijeva promišljanja o nomadskome subjektivitetu i njegovome impulsu premještanja, kao i prostoru koji proizvodi, skateboarding se najtočnije može prevesti kao kritika i deformacija urbanog doživljaja grada.

Ocean Howell, inače profesor povijesti i arhitektonski povjesničar te skateboarder, u svome eseju *The Poetics of Security* skreće pozornost na ideološku i obrambenu pozadinu proizvodnje javnog prostora kakav stvaraju stručnjaci po zahtjevu državne odnosno gradske vlasti ili privatnih tvrtki i korporacija. “Povlastica je statusa skateboardinga kao ‘zloupotrebe’ ovakvih prostora – i jer su simptom obrambenog dizajna- da je izuzetno dobar pri privlačenju pozornosti na tihi i isključivu prirodu

novog javnog prostora.” ⁽³⁾ Način na koji se kroz skateboarding podrija opreka obrambene arhitekture (zamagljenih struktura moći) i njenih neželjenih korisnika/ca u prostoru reprezentacije, ujedno je konkretan i konceptualan. “Skateboarder/ica otpisuje ove hijerarhije da bi kreirao/la arhitekturu-kao-proces, kontinuirano ponavljaju, ali zauvijek novu.” ⁽⁴⁾ Iain Borden, profesor arhitekture i urbane kulture, zapravo upućuje na mogućnost komunikacije između naizgled nepovezanih i disparatnih prostora, kao i na mogućnost aritmije unutar linearne regulacije prostora njegovim radnim vremenom, nadzorom ili pak izmjenom semaforских svjetala. Putanja koju skateboarder/ice hvataju počesto otpočinje organizacijom oko određenog arhitektonskog komada, poput skoka na plato, pločnik ili zidić ispred kakvog ulaza u zgradu, šoping-centar, itd. – mjesta predviđena ulasku, izlasku, odmoru, konzumaciji – potom se putanja produžuje ulicom, frekventno prometnom, izbrazdanom autima. Gustoća prometa nalaže da putanja postane vijugava – auti se kreću paralelno ulici kojom prolaze, kao i pješaci- a u trenutku najmanje gustoće i najveće slobode daska se pruža u zrak i izvode se određene figure. Iz jedne ulice u drugu, opkoračenje se događa naglim rezom, brzim skretanjem, trenjem kotača. Novi arhitektonski komad iziskuje novu ideju. Konceptualan odnos skateboardinga i arhitekture usko je vezan uz življeno iskustvo i aktualizaciju potonje pri samom činu vožnje – odnosa u kojoj skateboarder/ica intendirano vrši razgradnju arhitekture na mikrofragmente predviđene i podređene vlastitoj uporabi, s posebnim naglaskom na mjesta neodređenosti, odnosno doživljaja trenutaka arhitektonskih komada koji se skateboarderu/ici opiru. Konkretna je interakcija sadržana u tjelesnom odnosu subjekta sa simetrijom arhitekture, čija je problematika itekako prisutna sve dokle izlizana i naizgled benigna fraza i dalje stoji: “Pisanje o glazbi je poput plesanja o arhitekturi.” Metaforički rečeno, ako je arhitektura sveta krava koja je u svojoj srži zatvorena, o njoj moramo upravo plesati ne bismo li je rastvorili.

Uzmimo primjer palimpsesta, rukopisa koji je ispisan preko prvotne verzije teksta. Slijedimo li Deleuzea i Guattaria, praksom skateboardinga novoartikuliran arhitektonski prostor

Autor fotografije: Kristijan Smok; na sljedećim stranicama autor fotografija: Hrvoje Skočić

deteritorijaliziran je; on gubi svoju komercijalnu ili estetsku funkciju i ogoljuje se. Svaka nova gravura upućuje na njegovu obrambenost, kvazi-javnost. “Teritorijalizacija je čin ritma koji je postao ekspresivan, ili komponenata miljea koje su postale kvalitativne.”⁽⁵⁾ Nova sila, repetitivni ritam miljea (shvaćenih kao komponenata unutarnje ili vanjske nužnosti tjelesnog subjekta, poput organskih funkcija ili premještanja u potrazi za hranom) koji uspostavlja razliku istovremeno taj prostor reteritorijalizira. Ono što Deleuze i Guattari nazivaju “izbrazdanim” prostorom (konstruiranim, obrambenim), nomadskom se praksom skate-boardinga zaglađuje; svojom periodičkom repeticijom, subjekti glatko klize kroz izbrazdani urbani prostor i privremeno ispisuju novi sloj teksta.

ZAJEDNICA U POKRETU: OD ULIČNOG SKATEBOARDINGA DO SKATEPARKA (I NAZAD)

Već je natuknut specifičan odnos skateboardinga i arhitekture, bila ona posredovana stručnjacima u javnom prostoru ili stvorena od strane skateboarderske zajednice u istom prostoru ili mimo njega. Takve su skateboarderske intervencije najčešće u obliku “krpanja” napuknutih gradskih površina, poput ispunjavanja i gletanja pukotina gradske površine koje otežavaju ili u potpunosti onemogućuju pristup objektu koji je, iz skateboarderske perspektive, vozljiv. Grube tekstura kosina koje vode na gradske zidove zaglađuju se, gube svoju estetsku funkciju i omogućuju vožnju zidom. Slična je situacija i s nadogradnjom urbanog pokućstva, poput instalacije željeznih L-profila na klupice ili zidiće. Takvi DIY zahvati vrše se i na većim terenima, poput rehabilitacije ispražnjenih prostora starih vojarni ili tvornica. Stara vojarna u Rijeci i napuštena Inina parcela u Zagrebu pozitivni su primjeri kreativne prenamjene prostora. Posebice ovdje mislim i na prostor stare Badelove tvornice u Fažani, koju je lokalna zajednica “iz vlastitog džepa” preuredila u skatepark, ali i mjesto održavanja međunarodnog *Vladimir skate film festivala* i izložbe skateboard fotografije.

Time Lefebvreova teza o vremenskoj mehanici društva i gradskoj svakodnevici kroz restauraciju adaptacije koja istu mehaniku nadvladava⁽⁶⁾ dobiva svoj odjek kroz čin

skateboardinga. U kontekstu kreativnog korištenja javnog prostora, inače uskraćena igra dobiva značaj. Ovdje, naravno, nije riječ o igri u užem smislu riječi, već ona označava otpor mehanicizmu svakodnevice što je *conditio sine qua non* skateboardinga. Bitno je pritom ukazati i na genezu skateboardinga začetog u SAD-u, od južnokaliifornijske obale i suburbije do gradske jezgre i skateparkova, odnosno, kako se kroz procese utjecaja i razmjene dolazi do zajedničkog modela skateboardinga kao društvene prakse koja za suvremeni stupanj neoliberalizma (barem nominalno) nije vezana uz određeni geografski prostor i njegove fizičke granice. Pod takvim prostorom ne misli se nužno na arhitektonski/političko-ekonomski faktor. Recimo, arhitektura Barcelone je za skateboarding svakako prijemčivija od ziheraške zagrebačke gradnje, dok je Zagreb, s druge strane, prilično “blag” prema skateboarderskom pathosu ako na umu imamo stanje u Kabulu.

Riječ je o globalnoj proizvodnji prostora kombinatorikom stilova skateboardinga te mentalnim mapiranjem “na daljinu”. To je širenje prostornih mogućnosti o kojima priča Borden kada spominje skateboarding kao reprodukciju seta proizvedenih slika. Situacionisti su npr. lutali Londonom držeći u rukama kartu Pariza, dok će skateboarderi/ce premještanjem u novi grad istovremeno nositi mapu grada iz kojeg migriraju, u kontekstu navika i mogućnosti korištenja prostora, te mentalnu mapu reprezentativnog prostora novog grada u koji dolaze. Jezgru takvih mentalnih mapa nekoć su sačinjavali fanzini, časopisi, video kazete, pa čak i razglednice. Pojavom interneta, masovna umreženost omogućila je još bržu emisiju mapa, putanja, prostornih mogućnosti i “itinerara” proizvedenih od strane lokalne zajednice. Lokalni “itinerar” prostora stvorenog pokretom postaje reprezentacijom kroz čin foto/videodokumentacije, režije i montaže. On se kroz nove tjelesne subjekte reproducira, potvrđuje i nadograđuje. Odlazak u novi grad, ulicu ili dotad nam nepoznat javni trg, pa makar i iz udobnosti vlastitog doma gledajući u ekran, nužno podrazumijeva prilagodbu novom terenu, ali tjera nas i da nanovo osmišljavamo prostor koji i inače koristimo. Njujorška nakošena podrumaska vrata, valoviti pločnici i kosine Barcelone ili mramorno-obla fizionomija

Tokija uvijek već imaju svoj utisak u pojedincima koji sa sobom nose zalihu prostornih mogućnosti koja se prosipa prostorom koji koriste. Razmjenom takvih iskustava, prostorni imaginarij dobiva još jednu obnovu, još jedan tretman, još jednu razliku, pa se takav prostor privremeno očučuje i deteritorijalizira, ne bi li se potom reteritorijalizirao i proširio. Ne radi se samo o gradu, već i o njegovim najsitnijim fragmentima: komadićima ulice, pločnicima, rubovima pločnika. Poput deleuzeovske nomadsko-putujuće misli koja svojom (ne)arbitrarnošću tek unazad objašnjava i otpetljava odnose moći u kojima se našla, putovanje - odnosno premještanje iz jednog grada u drugi, s gradske periferije u njen centar, spustom iz jedne ulice u drugu - kvalitativna je platforma istraživačkoj naravi skateboardinga.

Arbitrarnost takve putanje je iluzorna, slaže se i Borden kada govori o nizu slika koje skateboarding proizvodi. “Posljedično, čin vožnje skateboarda u manjoj je mjeri isključivo čin fizičke spontanosti, koliko je to kroz tjelesnu praksu subjekta reprodukcija skateboardinga koji kao aktivnost može biti sustavno kodificiran i razumljiv kao set proizvedenih slika.”⁽⁷⁾ Istina, korpus trikova ili figura izvedivih na skateboardu ograničen je brojem, iako taj broj iz dana u dan raste. Ne želim ovim putem ikoga obezvrijediti i imputirati usputnicima već zacrtanu gradsku putanju, ali činjenica je da su pločnici ovdje da razlikuju pješake od prometa na kotačima, rukohvati su ovdje da se njima pridržimo dok idemo stubama, a zid je ovdje najčešće da jedan prostor razdvaja od drugoga. Interpretativna os skateboardinga deformacija je takve urbane sintakse. Kada Deleuze u kontekstu izgradnje identiteta govori o rizomatskom sklopu čije je ishodište nužnost, a dokaz varijabilnost, on govori o stilu. Stil je korelativni odnos miljea i ritma, ekspresije koja se pruža prostorno, horizontalno. Takva komponenta, doduše, ne nalazi uvijek zadovoljstvo unutar gradskog prostora, već je osuđena na gore spomenute ispražnjene prostore koji su podesivi za funkcionalnu upotrebu.

UMJESTO ZAKLJUČKA: SLUČAJ SKULPTURE U ZAGREBAČKOM SC-U

Potkrijepimo ovo konkretnim primjerom. Godine 2007., u sklopu projekta Art of Asphalt, gradi se zagrebačka skulptura u dogovoru s Kulturom promjene- platformom koja je kroz svoj

⁽¹⁾ Lefebvre, *The Production of Space*, str. 362

⁽²⁾ Isto.

⁽³⁾ Howell, *The Poetics of Security*, str. 1

⁽⁴⁾ Borden, *Skateboarding, space and the City: Architecture and the Body*, str. 173

⁽⁵⁾ Deleuze; Guattari, *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*, str. 348

⁽⁶⁾ Lefebvre, *Everyday Life in the Modern World*, str. 190-1

(7) Borden, *Body Architecture: Skateboarding and the Creation of Super- Architectural Space*, str. 20

(8) Deleuze; Guattari, *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*, str. 25

rad u zagrebačkom SC-u omogućila odvijanje društvu prijeko potrebnih programa, a čije je vodstvo nastavilo raditi odlične stvari poput *Ganz novog festivala*, *Izloga suvremenog zvuka* i slično. Ono što i dalje ostaje začudno jest status i neizvjesna budućnost stanovite skejt skulpture u dvorištu SC-a. Da se razumijemo, potreba za izgradnjom prostora takvog kapaciteta i takve funkcije nije došla odozgo, već odozdo. Očito je da nakon već više od 10 godina, nažalost isključivo papirnate borbe, gradskoj vlasti nije niti na kraju pameti “zbrinuti” skateboardersku zajednicu nekim adekvatnim prostorom. Pošto je skateboarding od svojih ranih dana naovamo- od emulacije surfanja do discipline kojoj se kroz narednih par godina priznaje olimpijski status- zadobio pregršt negativnih konotacija poput ilegalne aktivnosti, društveno i arhitektonski štetnog čimbenika, djelatnosti koja otežava i ugrožava promet (prvenstveno misleći na pješake), isključivo maskulino orijentiranog (ekstremnog) sporta ili pak umjetnosti, *arrested (social) development* statusa pojedinca/ke ili primarno *youth culture* etikete zajednice, buni i činjenica da su se više gradske instance potpuno oglušile na implicitne društvene zahtjeve inspirirane urbanom patologijom skateboardinga. Crno na bijelo, kroz tročlani hod idejnog rješenja, praktične realizacije i *a posteriori* komunikacije, izgradnja je skulpture od samog početka vođena načelima DIY etike.

Proces nasilnog demontiranja skulpture čija je matična funkcija interakcija pojedinaca sa skulpturom, a ne prostora koji obrambeno i šutke podsjeća na pitanje korištenja i vlasništva, otpočeo je 25. srpnja 2013. u sklopu sanacije Studentskog centra.

Vjerujem da bi poziv na takav pothvat bio višestruko opravdan nemarom skateboarderske zajednice, onom verzijom u kojoj takav prostor ne luči nikakve nove programe, ali dugogodišnji interes zajednice za rad s ljudima i za organizaciju izložaba fotografije, koncerata, projekcije filmova u sklopu *Dana hrvatskog filma* demantira devastaciju istog prostora radi svega nekoliko parkirnih mjesta. Konkretno, pet ili šest parkirnih mjesta, od kojih ostalih dvadesetak svakodnevno zjapi prazno. Kada se s vrha ustvrdi kako je takav prostor opasan, imajmo na umu referente tog prostora, a ne njegove korisnike. Za njih je taj prostor (o)siguran.

Negacija takvog prostora svakako ima i svoje financijsko ishodište, ali prvenstveno je to djelo stoljetne ideologije koja uskraćuje društvenu jednakopravnost zajednici koja se u svojoj srži opire srednjestrujaškom nazivniku. Odstupanje lokalnih vlasti od takvih uistinu mikroskopskih zahvata motivirano je mehanizmima izgradnje normativnih društvenih identiteta, pa se nakon pokušaja rušenja skulpture iz gradonačelnikova ureda začulo i obećanje o izgradnji alternativne lokacije (u formatu skateparka) u sklopu adrenalinskog parka na Bundeku. Ispražnjena skulptura uživa svoj *indefinite hiatus* status do onog trenutka kada vlasti čitavu zajednicu ne odluče posramiti i učiniti nešto drugačije od očekivane društvene getoizacije: lokalne vlasti namjeravaju utopiti skateboarding u simulakrumu adrenalinskog parka. Izolirati zajednicu znači kontrolirati je. Smjestiti je u takvo okruženje znači objesiti je o već podvijen rep. Što je gora varijanta, ne zna se, jer svako je (gorko) snatrenje o takvoj egzekuciji jednako onom o dobitnoj sreći na lutriji.

Teško je prisvojiti model neoliberalizma u kojem se brišu (prikladnije bi možda bilo reći zamagljuju) granice između funkcionera struke (arhitekata, urbanista, itd.) koji podastiru

javni prostor i korisnika istog tog prostora čiji je glas intrinzično teško prevediv. Teško je i povjerovati da se u prostor koji je obuzet makar prividno aktivnim interesom za rad s društvenim skupinama pod parolom homogenizacije i vrednovanja neovisnog rada, njegovanja jednakopravnosti supostojanja različitih iskustava i usvajanja novih umjetnika i aktivista (o skateboardingu kao umjetnosti u ovom se tekstu nije eksplicitno inzistiralo, ali se, dapače, ta teza ničime ne opovrgava ili isključuje), nije uspjelo uložiti ništa više od inicijalnog pristanka na korištenje vanjskog prostora Studentskog centra. Zašto pri procesu izgradnje skulpture – prostora koji ne pita za klasno, rasno, rodno i dobno određenje svojih korisnika/ca – nije proveden nikakav nadzor, nije jasno. Izostanak takvog nadzora, doduše, odgovara na pitanje mijene statusa skulpture od njene idejne zamisli, materijalne realizacije i posvojenog prostora u kojemu se projiciraju pojedinačni identiteti korisnika/ca do bespravno sagrađenog, potom nekorištenog i zapuštenog objekta. No, kontingencije okolnosti takvih događaja upravo su to što tjera nomadsku zajednicu od jednog do drugog mjesta. “Uvijek u sredini, između stvari, međupostojanje, *intermezzo*.”(8) ◀

BURKE U GLAVAMA

U vrijeme kad se, uslijed ratova i migracija, svakodnevno, makar u virtualnom svijetu, možemo susresti s vapajima o “sudaru svjetova” i s papagajskim ponavljanjem predrasuda o nazadnjačkim navadama muslimana, kad cijelu jednu religiju u brojnim zapadnim medijima zastupa tvorevina poput ISIL-a, vrijedi podsjetiti na progresivne tendencije u islamskom svijetu. Jedna od takvih zacijelo je takozvani “islamski feminizam”, širok i raznoliko tumačen pravac feminizma ukorijenjen u islamsku tradiciju, ali i temeljen na osporavanju njezinih dominantnih patrijarhalnih interpretacija. Autorica u ovom tekstu ocrtava povijesne okolnosti pojave islamskog feminizma u državama Magreba, ali i postavlja pitanje mogućnosti izgradnje šire solidarne suradnje “zapadnih” i “istočnih” feministkinja bez svojatanja pojma feminizam ili patroniziranja njegovih nesekularnih inačica i pristaša.

Od burki na glavama daleko su opasnije one nevidljive burke. Burke koje nosimo u glavama. Burke kojima robujemo pod krinkom izborene slobode.

Na putovanje u Tunis i Maroko u posljednjih godinu dana odvela nas je intelektualna znatiželja i emocionalna privrženost orijentalnim krajevima te vjerovanje kako se određena kultura najbolje može razumjeti boravkom u njoj i (u)poznavanjem jezika. Stoga je i ovaj tekst kombinacija akademskog znanja i osobnog iskustva koje ga je odbacilo ili potvrdilo i nemam namjeru bilo čitateljima bilo sugovornicima nametati svoj stav, već želim uistinu pokušati shvatiti i prenijeti način na koji su akteri samih događaja doživjeli i interpretirali svoja iskustva.

POJAM: ISLAMSKI FEMINIZAM. OKSIMORON? Kako za koga. Zapravo verzija feminizma koja ističe ulogu žene u islamu, tj. zalaže se za poboljšanje njena položaja unutar religijskih okvira i okvira muslimanskog društva. Svoj naglasak na ženskim pravima i jednakosti svih muslimana te socijalnoj pravdi temelji na reinterpretaciji Kurana, hadisa⁽¹⁾ i islamskog zakona.

* Lidija Čulo je studentica sociologije, učenica arapskog jezika i islamskih propisa te članica MAZ-a.

ŽENE: KOLONIJE KOLONIZIRANIH

Iako islamski feminizam ima puno dulju tradiciju (naravno, ne pod tim nazivom) i korijeni ženske borbe u islamu sežu do njegovih početaka, starije generacije arapskih žena sjećaju se Egipta s početka 20. stoljeća i egipatske feministkinje Hude Sha’arawi⁽²⁾ koja je po svom dolasku na kairski kolodvor 1923. godine strgnula sa sebe tada obaveznu maramu i izazvala oduševljenje i pljesak prisutnih žena.

Ako nekima islamski feminizam i zvuči kao oksimoron, što bi tek rekli na Qasima Amina, egipatskog intelektualca i suca koji je – iako bi se i njemu mogle naći određene zamjerke u stavovima – proglašen ocem arapskog feminizma? Qasim je 1899. godine napisao knjigu *Žensko oslobođenje* (*Tahrir al-Mar’a*) u kojoj je kao neislamske osudio muslimanske prakse poput poligamije i obaveznog nošenja marame.

Prvi val islamskog feminizma, koji je buknuo u Egiptu, a nastavio se 1940-ih u ostatku Sjeverne Afrike⁽³⁾, doveo je feministkinje u javni prostor putem nacionalnih partija. Feministkinjama je borba za nacionalno oslobođenje tadašnjih kolonija bila podjednako važna kao i borba za oslobođenje žena – žene nisu bez razloga bile nazivane “kolonijama koloniziranih”.

Iako je povezivanje s nacionalnom borbom bilo nužno, pokazalo se i kao dvosjekli mač: feministkinje su radi zadobivanja javnog prostora svoj feminizam morale oblikovati prema zahtjevima šire (čitaj: muške) političke agende te podilaziti partijskim prioritetima i ideologijama.⁽⁴⁾ To je kasnije dovelo do marginaliziranja ženskog pitanja u korist nacionalne borbe, koja je bila prioritet.

Za razliku od Maroka koji je po stjecanju neovisnosti usvojio konzervativan obiteljski zakon koji je pratio dotadašnju islamsku tradiciju i Alžira koji će još niz godina biti između dvije vatre – reformističke i konzervativne, žene Tunisa imale su više sreće, ako to možemo tako nazvati. Naime vlast uspostavljena po okončanju francuske kolonijalne vladavine 1956. godine učinila je hrabar potez: donijela je reformu obiteljskog prava koja je predstavljala velik rez u odnosu na dotadašnje zakone. Poligamija je zabranjena, razvod (koji su sada mogle zatražiti i žene, a ne samo muškarc) mogao se dobiti samo na sudu,

majke su dobile veća prava u skrbništvu nad djecom te su proširene mogućnosti nasljeđivanja imovine za kćeri i unuke. I dok su marokanske i alžirske političke elite svojom vjernošću islamskom pravu pravdale povlašten i dominantan položaj ne samo muškarca kao muža već i cijelog plemena nad ženom, tuniško se pravo usredotočilo na individualna prava i obveze unutar nuklearne obitelji.⁽⁵⁾

Daljnje gušenje ženske inicijative i političke represije koje su uslijedile 1960-ih i 1970-ih ograničili su feminističko polje djelovanja pretvorivši feministkinje u političke pijune čijim se zahtjevima i političkim djelovanjem manipuliralo po potrebi. Fatima Sadiqi, marokanska profesorica rodni studija, ističe kako su liberalne feministkinje tada uvidjele da islamisti, uvjeravajući mlade siromašne muškarce kako im ženski rad izvan kuće krade radna mjesta, pretvaraju žene (naročito one iz nižih klasa) u društvene mete.⁽⁶⁾ Feministkinje tada počinju shvaćati važnost islama i dominantne tradicije u marokanskom društvu te neke od njih oblikuju svoje zahtjeve u okviru islamskog identiteta, što dovodi do povećanja interesa za ženska pitanja te općenito naklonjenijih reakcija šire javnosti.

Istovremeno se s druge strane Atlantika ne pokazuje previše razumijevanja za islamski feminizam. 1970-ih i 1980-ih godina rastući ženski pokret i drugi val feminizma u Americi koincidirali su s rastom islama kao “novog neprijatelja” Zapadnog svijeta: prizori Ayatollaha Khomeinija u Iranu, mudžahedina u Afganistanu, Gaddafija u Libiji, Yassera Arafata i PLO-a konkretizirali su novu sliku islama kao prijetnje i neprijatelja Zapadne demokracije te ljudskih i građanskih prava, a to je utjecalo i na feminističko viđenje islama kao religije koja degradira žene.

Nakon prijašnjih neuspjeha unutar političkih okvira, marokanske feministkinje 1980-ih uspostavljaju vlastite neovisne strukture i pokreću nove akcije (peticije, prosvjede, marševe), i dalje održavajući kontakte s progresivnim strankama. *Boom* ženskih organizacija (ne samo u Maroku već i u Tunisu i Egiptu) i nova ravnoteža između centralizirane vlasti i pokreta odozdo urodili su plodom: marokanski obiteljski zakon (tzv. Moudawan) promijenjen je te malo-pomalo počinje uzdizati žene iz dotadašnjeg položaja.

- (1) prenesene Muhamedove riječi: “ono što je Muhamed rekao, uradio ili vidio da netko nešto čini, pa svojom šutnjom to odobrio i dotičnog ne opomenuo”
- (2) Huda Sha’arawi (1879-1947), egipatska feministkinja i utemeljiteljica Egipatske feminističke unije, a kasnije i Arapske feminističke unije (1945). U Egiptu je otvorila školu za djevojke kao treći put umjesto dotadašnje alternative kuća-harem te predvodila antibritanske demonstracije. Autorica knjige Harem Years: The Memoirs of an Egyptian Feminist, 1879-1924.
- (3) Za potrebe ovog teksta govorim samo o tom području.
- (4) Lamia Bazir: The Women’s Movement in Morocco: Bridging the Progressive-Islamic Feminist Binary (www.cihablog.com/the-womens-movement-in-morocco-bridging-the-progressive-islamic-feminist-binary)
- (5) O ovome fenomenu piše Mounira Charrad u knjizi States and Woman’s Rights: The Making of Postcolonial Tunisia, Algeria and Morocco. Njen središnji argument u objašnjenju načina na koji su tri države imale različite puteve do postizanja ženskih i obiteljskih prava jest način integracije plemena i srodničkih skupina u novonastale nacionalne države: bliski savez (Maroko), djelomični savez (Alžir) i razvoj nacionalne države relativno autonomno od utjecaja plemenskih i srodničkih skupina (Tunis). Važnost plemenskih skupina sastoji se u dotadašnjem nedostatku stroge centralizirane države zbog čega su plemena bila glavna baza društvene organizacije, političkog autoriteta i ekonomske aktivnosti, pa prema tome i definiranja centralnih pitanja poput bračne procedure, prava i obaveza žena i muškaraca, uvjeta razvoda, nasljedstva i skrbništva nad djecom.
- (6) Fatima Sadiqi: Morocco’s Veiled Feminists (www.project-syndicate.org/commentary/morocco-s-veiled-feminists)
- (7) Ibid.
- (8) Global Fund For Women: Mapping the Women’s Movement Through A Moroccan Lens (www.globalfundforwomen.org/who-we-are/where-we-stand/910-mapping-the-womens-movement-through-moroccan-lens)
- (9) Xan Rice, Katherine Marsh, Tom Finn, Harriet Sherwood, Angeliq Chrisafis, Robert Booth: Women have emerged as key players in the Arab spring (www.theguardian.com/world/2011/apr/22/women-arab-spring)
- (10) Nadia Yassine (rođ. 1958. godine u Maroku) čelnica je ženskog ogranka marokanskog islamističkog pokreta Pravda i spiritualnost.

Fotografija desno: „Ne etiketiraj me!” (izvor: <https://suzeeinthecity.wordpress.com/>)

Međutim postalo je jasno kako pristup odozgo ne daje očekivane rezultate: iako se pokazao pozitivnim u smislu zakonskih reformi, zakonske se promjene nisu nužno odrazile na svakodnevne živote marokanskih žena – nezadovoljstvo novim odlukama dijelile su i feministkinje i islamisti koji su počeli ugrožavati kraljev autoritet. Rješenje je pronađeno u decentralizaciji autoriteta koja je postupno ojačala kako islamističke tako i ženske pokrete omogućivši im bolju edukaciju i povezanost s globalnim trendovima putem medija.⁽⁷⁾ Do većeg političkog otvaranja dolazi 1998. godine kad na vlast u Maroku dolaze socijalisti i stranke lijevog centra predvođeni Abderrahmaneom Youssoufijem. Kralja Hassana II zamijenio je njegov sin Mohammed VI kojeg su mnogi smatrali mlađim, otvorenijim, “feminističnijim”. Novi obiteljski zakon donesen 2004. godine, u nastojanju da pronađe balans između konzervativnih klerika i pritiska progresivnih ženskih organizacija, uvelike je popravio status žena u društvu: izjednačava status muškarca i žene u obitelji i kućanstvu, stvoreni su zasebni obiteljski sudovi, žene dobivaju mogućnost skrbni nad djecom i nakon razvoda, minimalna dob za ulazak u brak podignuta je na 18 godina, uvedene su veće restrikcije na praksu poligamije, uvedene su kvote koje su određivale broj žena u parlamentu i državnim institucijama itd.⁽⁸⁾ Zakon je bio dio šireg zaokreta u državnoj rodnoj politici utemeljenoj u “egalitarnom duhu islama i univerzalnih ljudskih prava”.

A onda, nakon godina truda i upornosti, dolazi val prosvjeda popularno nazvan arapskim proljećem. Za neke proljeće, za neke jesen, za Marokance jednostavno – pokret 20. veljače. Iako je sam po sebi imao univerzalne zahtjeve, tj. probleme (nezaposlenost, siromaštvo, korupcija, nepotizam, netransparentnost itd.) koji nisu bili naročito “feminizirani”,

žene su sudjelovale u prosvjedima, štrajkovima i marševima, predvodile ih, organizirale prikupljanje i distribuciju hrane i medicinsku pomoć – unatoč prijetnjama kojima su i dalje zbog svojih akcija bile izložene.

ŽENE SU PODRŽALE ARAPSKO PROLJEĆE – HOĆE LI ONO PODRŽATI NJIH?

Arapsko proljeće nije ispunilo brojna njihova očekivanja, a mnoge su žene od početka bile svjesne da je arapska optimistična budućnost više proizvod medija i romantičarskih fantazija zapadnjačkih ljevičara i liberala nego realnih prilika – npr. u Libiji se velik dio žena otvoreno svrstao uz režim koji je, kakav god nekima bio, štitio ženska prava i omogućavao ženama brojne privilegije, čega je najkarikaturalniji primjer svima poznata Gaddafijeva hrpa tjelohraniteljica. Te privilegije i status otišli bi u povijest ukoliko bi se konzervativne snage dočepale vlasti.

Ono o čemu je pisala Catherine Ashton izvještavajući o “ženskom arapskom proljeću” potvrdilo se u komunikaciji s Marokankama i Tunižankama koje su sudjelovale u demonstracijama: muškarci kojima su tada bile dobrodošle kao partnerice na ulicama u borbi nisu bili jednako oduševljeni idejom da bi ih kasnije mogli vidjeti u parlamentu. Kako navodi svjedočanstvo jedne prosvjednice u Kairu: “Muškarci su me željeli tamo, na ulicama, kad smo zahtijevali da Mubarak ode. No kad je otišao, željeli su me ponovno u kući.”⁽⁹⁾ Nažalost, ne jednom u povijesti dogodilo se da su žene prisutne u revolucionarnoj fazi, no kad dođe do institucionalizacije – one nestanu sa scene. Ne tako optimistične prognoze ostvarile su se u kasnijim nastojanjima novoizabranih vlada da ponovno podsjetе žene na to gdje im je mjesto.

Ipak, kako su opominjali grafiti na ulicama Kaira – *možete zgaziti cvijeće, no ne možete spriječiti proljeće* – otvoren je prostor za žensku inicijativu i pritisak odozdo te ulazak feminističkog diskursa u imaginarij mlađih generacija, za razliku od nastojanja dotadašnjih feminističkih organizacija koje su djelovale unutar zadanih političkih okvira u kojima nema mjesta za radikalnije promjene i u kojima, na kraju krajeva, dominiraju muškarci.

IMPERIJALNI FEMINIZAM I RODNI DŽIHAD, ILITI JESMO LI MI, FEMINISTKINJE – SEKSISTI?

Iako je arapsko proljeće, barem u jednom trenutku, razbilo orijentalističke predrasude Zapada o divljim Arapima nesposobnima za demokraciju, zanimalo me jesu li arapske žene svjesne načina na koji su se prosvjedi i njihov pokret portretirali u medijima i postoji li diskrepancija između njega i realnosti. Jesu li one stvarno odvažne i odlučne heroine kakvima ih se tada prikazivalo ili su bespomoćne žrtve patrijarhata, “potlačene muslimanske žene” kakvima ih se inače prikazuje? Kako izgleda islamski feminizam i u kakvom je odnosu s feminizmom kakvim ga često percipiramo na Zapadu – teško spojivim s religijom te nesposobnim za ostvarivanje dugoročnih uspjeha?

Nakon što sam čula “praktičnu” povijest (islamskog) feminizma, zanimala me teorijska pozadina. Razlog je ovakvog redoslijeda jednostavan: većina “običnih” žena s kojima sam bila u kontaktu stupila je u prosvjede nagoni i zdravorazumski, osjećajući kako nema prepreke između njihove vjeroispovijesti i političkog angažmana, na tragu izjave Nadie Yassine⁽¹⁰⁾: “Za mene je nemoguće govoriti o Bogu i duhovnosti dok smo gladni”. Tek poslije, kroz razgovor i čitanje, počela se slagati teorijska slagalica. Tu ujedno leži i razlika između starije i mlađe generacije žena: dok su starije sklonije doživljavati islam na duhovnoj razini, kao dio kulture društva u kojoj žive, neovisno o politici, mlađe žene promišljaju islam politički i žele naći način na koji će on biti potvrda njihovih političkih stavova i prava.

Kad govorimo o islamskim feministkinjama, uglavnom je riječ o dobrim poznavateljicama Kurana koje su upoznate i sa zapadnjačkim pogledima na islam. Islam ne promiče netoleranciju i neravnopravnost – *ljudi kažu* da on to promiče. Kombinacija kulturne tradicije i kriva interpretacija religijskih tekstova doprinijele su ženskoj podčinjenosti, tvrde one. Problem nije u islamu kao religiji, već u patrijarhalnim strukturama koje su godinama imale monopol nad tumačenjem Kurana – a one pak pokušavaju slomiti doslovne interpretacije historijskim, društvenim i političkim kontekstualiziranjem tekstova Kurana i dokazati kako islam zapravo nalaže jednakost i

(11) Susan Muaddi Darraj: Understanding the Other Sister: The Case of Arab Feminism (www.monthlyreview.org/2002/03/01/understanding-the-other-sister-the-case-of-arab-feminism/)

(12) Tasnuva Bindi: Feminism and Islam: The problems with applying Western feminist values to Non-Western cultures (www.startupdaily.net/2014/06/feminism-islam-problems-applying-western-feminist-values-non-western-cultures/)

(13) Kad su Nadiu Yassine novinari upitali kako može istovremeno biti muslimanka i feministkinja, odgovorila je: “To su samo etikete. Pojednostavljivanje stvari dolazi iz logike naših medija.”

(14) Fatima Sadiqi: Morocco's Veiled Feminists (www.project-syndicate.org/commentary/morocco-s-veiled-feminists)

ravnopravnost svih muslimana. Za odnose muškaraca i žena nije kriv islam, već društvene prakse koje su često opravdavane religijom kako bi se lakše ukorijenile – ovakve poveznice bile su namijenjene održanju kontrole nad ženama i bile su dio društva, a ne islama.

Iako je *mainstream* zapadnjački feminizam kroz povijest otvorio vrata i za druge feminizme (nebjelačke, nesrednjeklasne), pri fokusiranju na islamski feminizam on se manifestira u manirizma starije sestre koja pokušava pomoći, ali njene dobre namjere uglavnom djeluju kao patroniziranje, a glasovi samih muslimanskih žena često su isključeni iz diskusija koje se tiču njihovih vlastitih života. “Kao da njih tek treba informirati o feminizmu!” ističe arapsko-američka spisateljica Susan Muaddi Darraj.(11)

O ovome govori i Jan Bethke Elshtain u svojoj knjizi *Izvoz feminizma* u kojoj opisuje posjet Istočnoj Europi prilikom kojeg je razgovarala s lokalnim ženama koje su joj se požalile da američke feministkinje ne slušaju što im se govori: “One su došle nas spasiti, čini se. No one nas uopće ne slušaju.”

Uzmimo već otrcani primjer marama: je li ona simbol represije ili simbol slobodnog izbora? Tko je više u pravu: oni koji govore ženi da se mora pokriti ili oni koji joj to zabranjuju pod izlikom slobode – i zašto se ne pita za mišljenje one o kojima odlučujemo? Bivši “tuniški Tito”, predsjednik Habib Bourghiba, često je otvoreno izražavao gađenje prema marami i, iako su žene pod njegovim mandatom uživale mnoga prava (od prava glasa i prava na razvod do kontracepcijskih pilula i abortusa), kad je pokušao zabraniti nošenje hidžaba – makar u javnim ustanovama – naišao je na ogroman otpor nezadovoljnih žena koje su htjele zadržati svoj način oblačenja. Gdje je granica između uživanja slobode i nametanja naših pojmova slobode?

“Kao feministkinje mi moramo poštovati činjenicu da i druge žene imaju mogućnost i pravo donošenja odluka i kontrole nad svojim tijelom – ovo uključuje i žensku odluku o nošenju hidžaba. Sve manje od toga jest čisti, nezreli seksizam – i da, feministkinje su za to sposobne jednako kao i svi ostali.” – Sara Haghdoosti, australsko-iranska islamska feministkinja. (12)

TO SU SAMO ETIKETE

Iako bi etikete kao što su socijalistički, ekološki, liberalni ili crnački feminizam trebale označavati raznolikost feminizma, a ne njegovu homogenost, islamske feministkinje kritiziraju zapadnjačke/liberalne feministkinje zbog nerazumijevanja činjenice da je feminizam pluralan i kompleksan.

To su u drugoj polovici prošlog stoljeća uvidjele i liberalne, sekularne feministkinje Maroka. Osvijestile su ovu praksu te ostvarile dijalog sa ženama “islamskog tabora”. Zajedno su radile na poticanju upotrebe arapskog umjesto francuskog jezika te diskusijama o islamu s naglaskom na stajalište da je islam veoma udaljen od tradicionalnog shvaćanja i praksi.(14) Liberalne feministkinje shvatile su da moraju biti upoznate s Kuranom i ostalim islamskim izvorima kako bi mogle govoriti autentičnim jezikom obraćajući se prosječnim Marokancima. Proučavajući ženski pokret bilo je nužno odbaciti dihotomne sheme (moderno vs. tradicionalno, “zapadnjački feminizam”

vs. “islamski patrijarhat”) te ga sagledati kao dinamičan i multidimenzionalan proces, proces koji traje dulje nego što mi mislimo i koji istovremeno zahtijeva razumijevanje kulture onog Drugog te odbacivanje vlastitih orijentalističkih predrasuda i poriva za roditeljskim spašavanjem, tj. praksi koje su zapravo oblici neokolonijalne politike ili barem parada vlastite arogantne superiornosti.

Potrebe, vrijednosti, želje i problemi determinirani su pripadnošću rasi, klasi, religiji, naciji i našem stupnju obrazovanja – i stoga ne može postojati jedan feminizam niti univerzalna metoda rješavanja načina na koji se žene susreću s represijom i diskriminacijom bilo gdje u svijetu. Jasno je da se postavlja pitanje zar bismo onda trebali šutjeti i ne poduzimati ništa. Ne. Možemo učiniti sljedeće: *slušati* i slijediti one kojih se problem direktno tiče.

“Ne trebam nikoga da me spašava. Ali dobro bi mi došli saveznici.” – anonimna. ◀

Časopis NEPOKORENI GRAD

br. 6, prosinac 2015. godine

ISSN 1849-2584

UREDNIŠTVO

Lidija Čulo, Katerina Duda, Hana Grgić, Matea Grgurinović,
Nataša Kovačević, Mirna Šimat

LEKTURA

Željka Kelkedi, Jana Pamuković, Mirna Šimat

GRAFIČKO OBLIKOVANJE

Katerina Duda

SURADNICI:

Luka Čuljak, Iva Ivas, Ivan Vadanjel, Ivan Fazekaš

NASLOVNICA

Iva Ivas

TISAK

Kerschoffset

IZDAVAČ

Mreža antifašistkinja Zagreba

ZA IZDAVAČA

Mirna Šimat

ADRESA IZDAVAČA

Mreža antifašistkinja Zagreba

Ulica Pavla Hatza 16

10 000 Zagreb, Hrvatska

nepokorenigrad.zagreb@gmail.com

www.maz.hr

Časopis izlazi dva puta godišnje. Broj je izdan uz potporu
Ministarstva kulture Republike Hrvatske. Časopis je besplatan.